

**BEHEERSPLAN PAROCHIEKERK SINT-MEDARDUS & - GILDARDUS
ROSSEM
2021-07-05**

BEHEERSPLAN ONROEREND ERFGOED

Parochiekerk Sint-Medardus & -Gildardus (ID:40218)
Rossemdorp
1860 Meise - Wolvertem

Orgel Sint-Medardus-en-Sint-Gildarduskerk
4.01/23050/119.1 / OB000642
21 augustus 1979
Type: Monument

De gehuchtkern van Rossem, Rossemdorp en Sint-Medardus-en-Sint-Gildarduskerk met ommuurd
kerkhof, Rossemdorp
4.01/23050/110.1 / OB001910
1 oktober 2010
Type: Monument

De gehuchtkern van Rossem, Rossemdorp en Sint-Medardus-en-Sint-Gildarduskerk met ommuurd
kerkhof, Rossemdorp
4.02/23050/105.1 / OB001911
1 oktober 2010
Type: Dorpsgezicht

Beheersplan opgemaakt door:
Gantois Gisèle,
Architect MSc in Conservation
Neerheide 21
1730 Asse Ter Heide

Opdrachtgever:
Kerkfabriek Sint-Medardus & -Gildardus
Rossemdorp 28
1860 Meise - Wolvertem

Eigenaar:
De gemeente Meise

Datum ter goedkeuring ingediend:

Niets uit deze studie mag gekopieerd worden zonder voorafgaande toelating van de auteur
gisele.gantois@kuleuven.be

Figuur 1: Westgevel parochiekerk Sint-Medardus & - Gildardus

INHOUDSTAFEL

Voorwoord	11
1. Identificatie en afbakening van het beoogde gebied	12
1.1. Ligging en kadastrale gegevens	
1.2. Beschermingsbesluiten	
1.3. Afbakening	
2. Historische nota	14
2.1. Rossem – dorp en parochie	17
2.2. Parochiekerk Sint-Medardus & Gildardus	20
2.2.1. Historiek – bouwhistorisch onderzoek	
2.2.1.1. De oudste kerk van de 12 ^{de} tot de 18 ^{de} eeuw	
2.2.1.2. De kerk van Rossem in de 18 ^{de} eeuw	
2.2.1.3. De kerk van Rossem in de 19 ^{de} eeuw	
2.2.1.4. Herstellingswerken aan de kerk van Rossem in de 20 ^{ste} eeuw	
2.2.2. Interieurdecoratie – opeenvolgende fasen	
2.2.2.1. Interieurdecoratie - fase 1	
2.2.2.2. Interieurdecoratie - fase 2	
2.2.2.3. Interieurdecoratie - fase 3	
2.2.2.4. Interieurdecoratie - fase 4	
2.2.2.5. Interieurdecoratie - fase 5 & fase 6	
2.2.2.6. Interieurdecoratie - fase 7	
2.3. Kerkhof en ommuring	87
3. Beschrijving en Inventaris van de erfgoedelementen van het onroerend erfgoed – huidige toestand	88
3.1. Algemene beschrijving / typering en ruimtelijke context	88
3.2. Inventaris van de erfgoedelementen kerk – huidige toestand	91
3.2.1. Opmetingsplannen van de bestaande toestand	
3.2.2. Beschrijving van de verschillende onroerende elementen kerk – huidige toestand	95
3.2.2.1. Dakbedekkingen	
3.2.2.2. Dakdoorbrekingen	
3.2.2.3. Dakstructuur + zolder	
3.2.2.4. Regenwaterafvoer	
3.2.2.5. Buitenwerk	

- 3.2.2.5.1. Baksteenmetselwerk en voegwerk
- 3.2.2.5.2. Natuursteen + voegwerken
- 3.2.2.5.3. Afwerkklagen opgaand muurwerk
 - 3.2.2.5.3.1. Gevelafwerking met rode bepleistering met baksteenimitatie
 - 3.2.2.5.3.2. Bepleisterde vensteromlijstingen met natuursteenimitatie
 - 3.2.2.5.3.3. Bepleisterde plint met natuursteenimitatie blokken
 - 3.2.2.5.3.4. Toren – gestucte of dik, witgekalkte lijst
 - 3.2.2.5.3.5. Toren – zwarte contour- of schaduw schilderij
- 3.2.2.5.4. Muurbekroningen
- 3.2.2.5.5. Buitenschrijnwerk
- 3.2.2.5.6. Beglazing
 - 3.2.2.5.6.1. Glas-in-lood ramen
 - 3.2.2.5.6.2. Structuurglaspanelen met rode rand
 - 3.2.2.5.6.3. Glaspanelen voorzien van leliemotieven gevat in een ruitmotief
- 3.2.2.5.7. Galmborden
- 3.2.2.5.8. Beeld van Christus aan het kruis tegen de koorwand onder afdak (17de eeuws)
- 3.2.2.5.9. Ingemetselde herdenkings- en grafstenen
- 3.2.2.5.10. Ankers, diefijzers, roosters en aanverwante
- 3.2.2.5.11. Uurwerk - wijzerborden
- 3.2.2.6. Interieur
 - 3.2.2.6.1. Structuurelementen
 - 3.2.2.6.2. Vaste interieurafwerking
 - 3.2.2.6.3. Binnenschrijnwerk
 - 3.2.2.6.4. Trap
- 3.2.2.7. Andere interieurelementen (onroerend of onroerend door bestemming)
 - 3.2.2.7.1. Altaren
 - 3.2.2.7.2. Communiebanken
 - 3.2.2.7.3. Biechtstoelen
 - 3.2.2.7.4. Doksaal
 - 3.2.2.7.5. Orgel Forceville (1744) / *doksaal* / M239612
 - 3.2.2.7.6. Wijwatervaten inkom in hardsteen
 - 3.2.2.7.7. Klokkenstoel & klokken – luidinstallatie en uurwerk

3.3. Inventaris van de erfgoedelementen omgeving – huidige toestand

151

- 3.3.1. Bestrating
- 3.3.2. Afsluiting – ommuring – buitentrappen
 - 3.3.2.1. Hekwerk + poorten
 - 3.3.2.2. Ommuring

3.3.3. Grafstenen

3.3.4. Beplanting

4. Beschrijving van de erfgoedwaarden	159
5. Visie op toekomstig beheer	162
5.1. Visie	
5.2. Stabiliteit	
5.3. Probleemstelling exterieur	
5.4. Probleemstelling interieur	
6. Opsomming en verantwoording van de beheersmaatregelen	171
7. Voorstel van opvolging en evaluatie	173
1. Stabiliteit en opgaande structuren	
2. Daken (Dakstructuur, dakbedekking, regenwaterafvoer, riolering)	
3. Gevels en gevelsluiting	
4. Schilderwerken	
5. Technieken: beveiliging + electra + verwarming	
6. Interieurrestauratie	
7. Omgeving	
8. Cultuurgoederen	
8. Bijlagen – Overzicht	174

Bijlage 0 – Onderhoudsplan

Bijlage 1 – Inventaris van de cultuurgoederen

1. Reliekhouders

1.1. Reliekbuste H. Medardus van Noyon

1.2. Reliekbuste H. Gildardus van Normandië

Bijlage 2 – Inventaris van andere dan cultuurgoederen

1. Schilderijen

1.1. Kruisweg – 14 staties / *muren zijbeuken*

1.2. H. Medardus / *noordelijke muur 1ste travee schip*

1.3. H. Gildardus / *zuidelijke muur 1ste travee schip*

1.4. Pilatus veroordeelt Jezus / *westmuur zuidelijke zijbeuk*

2. Beelden

2.1. Hout - gepolychromeerde houten beelden

- 2.1.1. Sint-Anna-ten-drieën / *eerste zuil vanaf het westen zuidelijke zijbeuk* / (h 98 cm) / M239598 - (begin 16de eeuw)
- 2.1.2. H. Cornelius paus / *tweede zuil vanaf west noordelijke zijbeuk* / (h 92 cm) / M239599 - (17de eeuw).
- 2.1.3. O.-L.-Vrouw Onbevlekt Ontvangen staande op maansikkel vertrappt de slang / *sacristiekast* / (h 90 cm) / M239615
- 2.1.4. Jezus aan het kruis / *noordmuur noordkapel*
- 2.1.5. Calvarie / *zuidelijke zijbeuk*
- 2.1.6. H. Barbara / *eerste zuil vanaf het westen zuidelijke zijbeuk*

2.2. Gips

- 2.2.1. H. Gedardus van Majella (?) / *westelijke zuil noordelijke zijbeuk*
- 2.2.2. H. Margareta van Cortona / *middelste zuil noordelijke zijbeuk*
- 2.2.3. H. Antonius van Padua / *achterste zuil zuidelijke zijbeuk*
- 2.2.4. H. Hart van Jezusbeeld / *noordpijler koor*
- 2.2.5. Jezus aan het kruis / *noordmuur sacristie*
- 2.2.6. H. Medardus / *zuidelijke pijler koor*
- 2.2.7. Jezus aan het kruis / *zuidmuur zuidelijke zijbeuk*
- 2.1.8. Twee witte beelden links en rechts van hoofdaltaar op sokkel

2.3. Andere

- 2.3.1. Wassen beeld van Jezus als pasgeborene / *sacristiekast*

3. Kerkelijk meubilair

- 3.1. Credenstafel / *zuidmuur koor*
- 3.2. Zitmeubels
 - 1.2.1. Kerkstoelen / *schip*
- 3.3. Banken
 - 1.3.1. Bidbank / *noordelijke zijde koor*
 - 1.3.2. Bidbank / *zuidelijke zijde koor*
- 3.4. Toogkast
- 3.5. Dienstaltaar / koor - hout

4. Andere voorwerpen

- 4.1. Hout
 - 4.1.1. Offerblok
 - 4.1.2. Beukenhout onderdelen / *koor*
 - 4.1.3. Paraplubak / *toren*
 - 4.1.4. Houten sokkels / *noordelijke kapel*
- 4.2. Metaal
 - 4.2.1. Liturgisch vaatwerk
 - 4.2.1.1. Kelken
 - oudste kelk uit 1768

- 4.2.1.2. Cibories
- 4.2.1.3. Monstransen (2 stuks)
- 4.2.1.4. Misampullen en schalen
- 4.2.1.5. Wierookstel / koor / sacristie kluis / (h. 9,5 cm)
- 4.2.1.6. Carillons
- 4.2.1.7. Wijwater
- 4.2.1.8. Godslampen
- 4.2.2. Verlichtingsornamenten
 - 4.2.2.1. Kandelaars
 - 4.2.2.2. Kandelabers
 - 4.2.2.3. Wandlampen / *viermaal koor*
- 4.2.3. Ceremoniebenodigdheden
 - 4.2.3.1. Processielantaarns
 - 4.2.3.2. Processiekruis
- 4.2.4. Vazen op het hoofdaltaar
- 4.3. Textiel
 - 4.3.1. Bovenkleding
 - oudste kazuifel dateert van 1774
 - 4.3.2. Liturgisch textiel
 - 4.3.3. Gordijnwand achter het hoofdaltaar
 - 4.3.4. Vaandels en vlaggen
 - muziekmaatschappij 'De Medaren'
- 4.4. Gips
 - gipsen sokkels + houten tonnen / *koor*
- 4.5. Doopvont thv noordelijk zijaltaar = verplaatsen in tekst
- 4.6. Epitafen van H. Medardus en H. Gildardus

Bijlage 3 – Archivalisch_Bouwhistorische studie

Bijlage 4 – Materiaal technische studie

4_A – Materiaal technische studie_Rapport

4_B – Materiaal technische studie_Bijlagen

Bijlage 5 – Stabiliteitsstudie

5_A – Stabiliteit_Rapport

5_B – Stabiliteit_Bijlagen

Bijlage 6 – Fotoreportages

- 1. Westgevel**
- 2. Noordgevel**
- 3. Oostgevel**
- 4. Zuidgevel**
- 5. Interieur**

6. Kerkhof

7. Omgeving

Bijlage 7 – Asbestinventaris

Bijlage 8 – Kerkenbeleidsplan

Bijlage 9 – Beveiliging & onderhoud van de kerk

Voorwoord

Restauratie van de parochiekerk Sint-Medardus & -Gildardus dringt zich op, zowel wat het interieur als wat het exterieur betreft. Met een toekomstgerichte visie streeft het Kerkbestuur ernaar samen met de gemeente Meise en Onroerend Erfgoed na te denken over een passende nevenbestemming voor de kerk naast de bestaande religieuze activiteiten.

Het beheersplan zal hierbij een leidraad vormen om de nodige stappen van onderhoud, restauratie en herinrichting te zetten.

Voor de opmaak van dit beheersplan werd een subsidie toegekend door de Vlaamse Overheid.

Voorafgaand aan het beheersplan werden een aantal vooronderzoeken uitgevoerd:

Bouwhistorisch onderzoek door Anneleen Cassiman (CASBO GCV)

Materiaaltechnisch en stratigrafisch onderzoek door Fabian Rasson (Ornament cvba)

Diagnosenota stabiliteit door Kris Brosens (Tri-Consult)

Ook voor deze vooronderzoeken werd een subsidie toegekend door de Vlaamse Overheid.

1. Identificatie en afbakening van het beoogde gebied

1.1. Ligging en kadastrale gegevens

PAROCHIEKERK SINT-MEDARDUS & GILDARDUS

Rossemdorp, 1860 Meise - Wolvertem

Kerk: Sectie D, perceelnummer 271B, 50° 58' 24.80" N, 4° 16' 47.02" O eigendom van de gemeente Meise.

De parochiekerk Sint-Medardus en Gildardus is centraal gelegen in het dorp Rossem, gemeente Meise, deelgemeente Wolvertem.

1.2. Beschermingsbesluiten

Besluit nr. 1286 : Orgel Sint-Medardus-en-Sint-Gildarduskerk

Nummers: 4.01/23050/119.1 / OB000642

Datum Definitief Besluit: 21 augustus 1979

Type: Monument

Besluit nr. 4767 : De gehuchtkern van Rossem, Rossemdorp en Sint-Medardus-en-Sint-Gildarduskerk met ommuurd kerkhof, Rossemdorp

Nummers: 4.01/23050/110.1 / OB001910

Datum Definitief Besluit: 1 oktober 2010

Type: Monument

Besluit nr. 4767 : De gehuchtkern van Rossem, Rossemdorp en Sint-Medardus-en-Sint-Gildarduskerk met ommuurd kerkhof, Rossemdorp

Nummers: 4.02/23050/105.1 / OB001911

Datum Definitief Besluit: 1 oktober 2010

Type: Dorpsgezicht

1.3. Afbakening

Fig. 2: Afbakening definitieve bescherming als monument van de Sint-Medardus-en-Sint-Gildarduskerk met kerkhof en als dorpsgezicht van de gehuchtkern van Rossem in MEISE (Wolvertem)
Plan gevoegd bij beschermingsbesluit: 01.10.2010

Door Onroerend Erfgoed werd toestemming verleend om de opmaak van het beheersplan te beperken tot de Sint-Medardus- en-Sint-Gildarduskerk met ommuurd kerkhof met inbegrip van het beschermde orgel. (kadasternummer 271B) (donkerrood ingekleurd op het plan Fig. 1)

Fig. 3: Afbakening definitieve bescherming als monument van de Sint-Medardus-en-Sint-Gildarduskerk met kerkhof
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40218>

2. Historische nota

De bouwhistorische nota werd opgemaakt door CASBO GCV (Anneleen Cassiman, bouwhistorica - november 2018 – januari 2019, zie Bijlage 3_Archivalisch_bouwhistorische studie). Deze nota werd getoetst aan het materiaaltechnisch en stratigrafisch onderzoek uitgevoerd door Ornament cvba (Fabian Rasson - 30 december 2018, zie Bijlage 4_Materiaal_technische studie) en aan de stabiliteitsstudie uitgevoerd door TRI-Consult (Kris Brosens en Timo Deckers – 21 februari 2019, Bijlage 5_Stabiliteitsstudie), aangevuld met bevindingen in situ van de auteur van dit beheersplan.

Lijst met gebruikte afkortingen

AAMB Archief Aartsbisdom Mechelen-Brussel
KAB Kadasterarchief Brussel
KIK Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium
RAL Rijksarchief Leuven

Archief

Geraadpleegde archieven:

Archief van het kadaster Brussel
Provinciaal archief Vlaams Brabant
Rijksarchief Leuven (RAL)
Archief Aartsbisdom Mechelen (AAMB)
Archief Onroerend Erfgoed Vlaams Brabant en Brussel

AAMB, Briefwisseling 19de-20ste eeuw Sint-Medardus en Sint-Gildarduskerk Rossem
AAMB, Parochiemonografieën, Rossem, 10 december 1900
AAMB, Dekanale visitatieverslagen, Rossem, 1831 en 1832.
AAMB, Dekanale visitatieverslagen, Rossem, 1880
AAMB, Verslagen van het Comité diocesain des monuments, vergadering 22.11.1895
AAMB, Verslagen van het Comité diocesain des monuments, vergadering 12.01.1894
AAMB, Verslagen van het Comité diocesain des monuments, vergadering 13.07.1894

RAL, INV 800/129, Archief van de parochie Rossem, nr. 25816
RAL, INV 800/129, Archief van de parochie Rossem, Nr. 25826
RAL, INV 800/129, Archief van de parochie Rossem, Nr. 25828
RAL, INV 800/129, Archief van de parochie Rossem, Nr. 25829
RAL, INV 800/129, Archief van de parochie Rossem, Nr. 25830
RAL, INV 800/129, Archief van de parochie Rossem, Nr. 25831
RAL, INV 800/129, Archief van de parochie Rossem, Nr. 25834
RAL, INV 800/129, Archief van de parochie Rossem, Nr. 25835

ARAB, Kaarten en plannen, nr. 1033
ARAB, Kaarten en plannen, nr. 896/O

Onroerend erfgoed, archief KCML Brussel

Archief van de kerkfabriek Rossem

Archief Gust De Bondt

Map beschermingsaanvraag pastorie, Berla, erfgoedcel (2007).

Literatuur

DE BOND, G., 1993. 'Rossem: 200 jaar een zelfstandige parochie', in: *Eigen Schoon en de Brabander*. pp. 428-432

D'HOOGHE, K., 2007. *Orgelexcursies naar Impde, Rossem, Meusegem en Grimbergen*, in: *Eigen Schoon en de Brabander*. pp. 107-116

GILLISJANS, M., 2005. 'Toponymie van Wolvertem', in: *Berla*, p. 323 e.v.

LEFEVRE, J., VERHASSELT, L., 'T KINT, J., 1978. *Geschiedenis van Wolvertem*, Tielt-Affligem.

PEETERS Flor, VENTE Maarten Albert, 1971. *De Orgelkunst in de Nederlanden*. Antwerpen: Mercatorfonds pp. 274-276

C. STALLAERT, 2007. *Historische nota's over de parochie Rossem*, in: *Berla*.

J. 'T KINT, 1985. *Enkele geschiedkundige nota's over kerk en parochie Rossem*, in: *Berla*. pp. 4-7

VERBESSELT, J., 1965. *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13de eeuw*, deel 4, Pittem, pp. 89-98.

WAUTERS, A., 1973. *Histoire des environs de Bruxelles*, deel 5, Brussel. (heruitgave 1855), p. 260.

Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur/deel 2n. Vlaams Brabant. Halle-Vilvoorde, (Gent), 1975, p. 790-791.

Elektronische bronnen

Agentschap Onroerend Erfgoed 2018: Parochiekerk Sint-Medardus en -Gildardus [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40218> (geraadpleegd op 11 december 2018)

Geopunt.be

Geo.onroerenderfgoed.be

De foto's werden ontleend aan de verschillende studies (MW – Monumentenwacht, AC – Anneleen Cassiman, O – Ornament) of werden door de auteur (GG) zelf gemaakt.

De plannen werden getekend door de auteur.

Rapporten Monumentenwacht Vlaams-Brabant

Inspectierapport B-42/21898/2011/B – september 2011 (Bijlages VIII_A en VIII_C)

Inspectierapport B-42/21898/2011/I – september 2011 (Bijlages VIII_B en VIII_C)

Inventarisatie, beheer en herwaardering van plattelandskerkhoven in Vlaams-Brabant – Draaiboek (bijlage VIII-D)

Andere

Webinar brandveiligheid in gebouwen van de eredienst en poster.

2.1. Rossem – dorp en parochie

Het ontstaan van de parochie Rossem werd in bestaande publicaties en heemkundige artikels reeds uitgebreid bestudeerd en behandeld.¹ Er zijn echter weinig concrete gegevens bekend. De oudste vermelding van Rossem dateert uit 1112, wanneer Eustachius, zoon van Onulfus van Wolvertem, aan de abdij van Jette een grondcijs van zes stuyvers gaf.² Rossem, voorheen Rothem of Rochem, verwijst naar een gerooid bos, wat in verband te brengen is met de grote bosrooiingen in de 10de en 11de eeuw in de regio (cf. Sint-Brixius-Rode en Nieuwenrode).³ Verbesselt (1965:89) kent tevens een belangrijke rol toe aan de eerste landbouwgronden in Rossem, waaronder het zogenaamde Kerckeveld, als basis voor het ontstaan van het dorp.

Een manule van 15 juni 1771, opgemaakt bij de overdracht aan de nieuwe pastoor Joannes Hiëronymus de Bare, informeert ons over de geschiedenis van Rossem.⁴ De Bare was reguliere kanunnik van de abdij van Dielegem en *vicarius gestelt van Rossem filiaele kerck van de prochie van Wolverthem*. Verbesselt geeft in 1965 een uitgebreide interpretatie en analyse van het document.⁵ Samengevat kunnen we stellen dat de parochie gesticht werd door de hertog van Brabant na 1147 en voor 1220. De eerste vermelding van Rossem als parochie dateert uit februari 1241, wanneer Egeric, zoon van Johan van Robbroeck, er gronden schonk aan de kloosterlingen van de abdij van Affligem.⁶ In 1220 is er sprake van een eigen tiendengebied in Rossem, wat het bestaan van een eigen parochie veronderstelt.⁷

De stichting van de parochie kan vermoedelijk in de 2de helft van de 12de eeuw gesitueerd worden, met de bouw van een parochiekerk (vermoedelijk) op oude gronden van de abdij van Dielegem.⁸ De norbertijnenabdij, gelegen in Jette, had banden met de heren van Wolvertem. De kerk werd ingepland op een centrale plaats, gelegen tussen drie veldcomplexen: *Kerkeveld*, *Robbeekveld* en *Schriekveld*, en met goede verbindingen naar Wolvertem. De parochie ontstond dus vanuit de parochie van Wolvertem en bezat sinds haar stichting de volledige parochierechten met bediening van de pastoor van Wolvertem. De kerk werd opgedragen aan de patroonheiligen H. Medardus (ca. 473-560), bisschop van Noyon, en H. Gildardus (overleden ca. 514), bisschop van Rouen, met patroonsfeest op 8 juni. Beide patroonheiligen worden samen vereerd omdat de broers volgens de legende op dezelfde dag stierven. Rossem was ook een bedevaartsoord ter ere van de H. Cornelius (aangeropen tegen stuipen en vallende ziekte).

¹ Zie bibliografie.

² A. WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles*, deel 5, Brussel, 1973 (heruitgave 1855), p. 260. Volgens Wauters bezat de norbertijnenabdij van Jette 50 bunder grond in Rossem. Over de correcte interpretatie van dit stukje tekst door Wauters is er discussie, zie J. VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13de eeuw*, deel 4, Pittem, 1965, p. 89. De 50 dagwanden zouden niet in Rossem gelegen zijn.

³ J. VERBESSELT, o.c., p. 89.

⁴ RAL, INV 800/129, Archief van de parochie Rossem, nr. 25816 Document 15 juni 1771. Dit document is gebaseerd op bronnen die zich in de 18de eeuw in de abdij van Dielegem bevonden, maar deze documenten zijn verdwenen tijdens de Franse Revolutie.

⁵ J. VERBESSELT, o.c., p. 89-92.

⁶ Voor het eerst vermeld bij A. WAUTERS, o.c., p. 260.

⁷ J. VERBESSELT, o.c., p. 90.

⁸ J. VERBESSELT vermoedt dat de kerk net zoals het huis van de onderpastoor gebouwd werd op grond van de abdij (p. 95).

De Inventaris Onroerend Erfgoed⁹ vermeldt het volgende omtrent het ontstaan van Rossem, het wegnen, het ontstaan van de parochie en het patrimonium:

Aanvankelijk een onafhankelijke parochie verloor Rossem nadien haar zelfstandigheid ten voordele van Wolvertem dat dan ook voor de bediening instond. Pas in 1767 liet de tiendheffer, de abdij van Dielegem, er een pastorie optrekken en kreeg de parochie een residerende bedienaar. Bij decreet van 9 oktober 1790 verwierf Rossem de definitieve status van zelfstandige parochie.

De nieuwe parochie werd min of meer centraal ten opzichte van de omliggende gehuchten ingeplant, ter hoogte van twee lokaal belangrijke verbindingswegen respectievelijk met het meer zuidelijk gelegen Wolvertem en met het gehucht Impde. Op de Ferrariskaart (1771- 1775) vormen kerk en nabijgelegen pastorie, samen met de inmiddels verdwenen kosterswoning de enige bebouwing van het door veldwegen omsloten Kerkeveld, primitief dotatiegoed dat volgens 18de- eeuwse bronnen aanvankelijk 15 bunder groot was. Aan de overzijde van de straat, nu bekend als Rossemdorp, heeft zich in zuidelijke richting een kleine agglomeratie gevormd, voornamelijk langs de weg naar Impde, nu Kleinendries. Zoals blijkt uit de Poppkaart (circa 1860) bleef deze situatie tot midden 19de eeuw vrijwel ongewijzigd. Hierin kwam verandering toen er in 1872 op het Kerkeveld, tussen kerk en pastorie, een gemengde lagere school werd opgetrokken naar ontwerp van architect-restaurateur, J.J. Van Ysendijck (Parijs, 1836-Ukkel, 1901), in de periode 1871-1874 architect van de provincie Brabant. Rond 1960 veranderde het dorp drastisch van uitzicht toen het gebouw links voor de kerk werd afgebroken ten behoeve van de aanleg van een parking. Een oude postkaart en een schilderij tonen nog de situatie voor 1960 (Fig. 4 en Fig. 5).

Fig. 4: Zicht op de kerk van Rossem in de late 19de of begin 20ste eeuw (Postkaartencollectie Gust De Bondt)

⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: *Parochiekerk Sint-Medardus en -Gildardus*. In *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Opgehaald van <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40218> op 11-02-2016 12:41.

Fig. 5: Schilderij van het dorp en de parochiekerk van Rossem geschilderd door Van Loo uit Brussel tijdens de Tweede Wereldoorlog (Collectie G. De Bondt). De opening op de eerste verdieping is nog deels geopend.

2.2. Parochiekerk Sint-Medardus & Gildardus

2.2.1. Historiek – bouwhistorisch onderzoek

2.2.1.1. De oudste kerk van de 12de tot de 18de eeuw

Uit bovenstaande blijkt dat de bouwgeschiedenis van de kerk mogelijk teruggaat tot de tweede helft van de 12de eeuw. In elk geval bevindt de oudste kern van de kerk zich in de westertoren, daar het schip en koor integraal uit de late 19de eeuw dateren (cf. infra). De bouwhistorica verwijst in haar studie naar een aantal elementen in het torenvolume die volgens haar teruggaan tot de oudste bouwfasen die zij situeert in de periode van de 12de eeuw tot de 18de eeuw.

Zowel Ornament als de Inventaris Onroerend Erfgoed plaatsen de basis van de westtoren eerder in de 13de eeuw: 'Het overwegend in baksteen opgetrokken 19de eeuwse driebeukige volume met pseudo-basilicale opstand, pseudo-transept en een rechthoekig, driezijdig gesloten koor met aanleunende sacristieën wordt aan westzijde voorafgegaan door een vierledige, mogelijk tot de 13de eeuw opklimmende klokkentoren met ingesnoerde naaldspits die, mits aanpassingen, de voorgaande verbouwingen wist te overleven.'¹⁰

In het interieur van de toren bleven ook een aantal elementen uit de oudste bouwfasen van de kerk bewaard. De deuropening vanuit het inkomportaal naar de berging naast de toren is ingevuld met een opgeklampte deur (met aan de achterzijde een recente metalen plaat), die in het deurkader is opgehangen met duimhengsels en voorzien is van een U-vormige handgreep (Fig. 6 en Fig. 7).

Fig. 6: Opgeklampte deur opgehangen met duimhengsels naar de torentrap tot het doksaal

¹⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: *Parochiekerk Sint-Medardus en -Gildardus*. In *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Opgehaald van <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40218> op 11-02-2016 12:41.

Fig. 7: Detail van het duimhengsel van de opgeklampte deur

De latei van de deuropening naar de toren wordt ondersteund door consoles (Fig. 8 en Fig. 9). De deuropening gaat mogelijk terug tot de 15de eeuw, maar dit type werd toegepast tot in de 17de eeuw.

Fig. 8: Deuropening naar de torentrap (A.C.)

Fig. 9: Detail van de deuropening naar de torentrap (A.C.)

De spiltrap naar het doksaal dateert eveneens uit de oudste periode van de kerk en is een bakstenen trap met witte natuurstenen treden. De traptreden werden recent, vermoedelijk 20ste eeuw, voorzien van een houten trede en een cementering, die aangebracht werd op de historische trap.

Fig. 10: Gemetselde splitrapp naar het doksaal met natuurstenen treden en 20ste eeuwse aanpassingen (A.C.)

Het kruisribgewelf van het doksaal behoort ook tot de oudste kern van de kerk (Fig. 11, Fig. 12 en Fig. 13). De gewelfribben zijn voorzien van een fijne profilering en rusten op geschilderde, witte natuurstenen consoles (zandsteen). De consoles waren hoogstwaarschijnlijk oorspronkelijk niet geschilderd.

Hogerop in de toren vinden we grote baksteenformaten en sporen terug van gedichte, spitsboogvormige vensteropeningen en de oplegopeningen van vroegere balkenlagen. Het baksteenmetselwerk van de toren (binnenwanden) is opgebouwd uit bakstenen van 26-27.5 x 10-12 x 5-6 cm, gemetseld in kruisverband¹¹ alhoewel het metselwerkverband een vrij slordig uitzicht heeft vandaag. Dit zijn dezelfde baksteenformaten die we ook in het baksteenmetselwerk van de zijgevels aan de buitenzijde van de toren terugvinden. In de zuidelijke torenwand zit een groot spitsboogvormig venster met aan de rechterzijde bewaarde negblokken (Fig. 14). Links van de opening bevindt zich het testvlak voor de baksteenimitatieschildering op de buitengevels. In de noordelijke torenwand is een gelijkaardig spitsboogvenster te zien, echter zonder negblokken (Fig. 15).

¹¹ In Haslinghuis – Janse (2001:315) wordt gesteld dat het kruisverband vanaf XVI eeuw ingang vond: de strekken verspringen een kop van elkaar in opeenvolgende strekkenlagen.

Fig. 11: Zicht op het gewelf van het doksaal (A.C.)

Fig. 12: Detail van het kruisribgewelf van het doksaal (A.C)

Fig. 13: Detail van het kruisribgewelf van het doksaal (A.C.)

Fig. 14: Spitsboogvenster in de zuidelijke torenwand met vier bewaarde, witstenen negblokken; links ervan het testvlak baksteenimitatieschildering, sporen van vroegere balkenlaag

Fig. 15: Spitsboogvenster in de noordelijke torenwand met sporen van een vroegere balkenlaag.

Fig. 16: Twee kleinere spitsboogvensters in de oostelijke torenwand met rechts bewaarde negblokken aan de oorspronkelijke buitenzijde, met sporen van een vroegere balkenlaag.

In de oostelijke torenwand bevinden zich drie kleinere spitsboogvensters, waarbij het centrale spitsboogvenster lager gelegen is (verborgen achter de kast van het torenuurwerk uit 1904). Het uiterst rechtse spitsboogvenster vormt de toegang tot de zolder boven het schip. In de vensteropening zijn aan de buitenzijde de witstenen negblokken bewaard gebleven (Fig. 16). De andere twee spitsboogvensters zijn dichtgemetseld. De sporen van deze dichtgemetselde ramen zijn eveneens te zien aan de buitenzijde van de gekaleide (onderdakse) oostgevel van de toren samen met de sporen van twee oudere daklijnen.

Uit het bovenstaande kunnen we concluderen dat de oudste gevels van de kerk sporen vertonen van de bak- en zandsteenstijl (Brabantse Stijl), waarbij in het baksteenmetselwerk zandstenen elementen ingewerkt zijn. Aan de buitengevels van de toren zijn de hoekkettingen te zien. In het torenvolume zijn diverse vensteropeningen bewaard: spitsboogvormig of segmentboogvormig met bewaarde negblokken. Op de gelijkvloers, in het portaal, is ook de doorgang naar het zuidelijke zijvleugeltje spitsboogvormig (Fig. 17). Deze opening is vermoedelijk niet origineel maar later gerealiseerd naar het model van de oudere vensteropeningen.

Fig. 17: Spitsboogvormige doorgang naar het zuidelijke zijvleugeltje van de toren

2.2.1.2. De kerk van Rossem in de 18de eeuw

De kerk in de eerste helft van de 18de eeuw

De oudste voorstelling van de kerk dateert uit 1714 (Fig. 18). De kerk bestaat uit een toren en schip, met zowel op de toren als het koor een kruis. De rode kleur van de gevels wijst mogelijk op het gebruik van baksteen en het blauw op de dakbedekking met schaliën. In het dak bevinden zich dakkapellen. Zowel ter hoogte van de toren als het koor bevindt zich een toegang tot het kerkgebouw. Het geheel is voorzien van een ommuurd kerkhof.

Fig. 18: Voorstelling van de kerk van Rossem in 1714 (ARAB, Kaarten en plannen, nr. 1033: Figuratieve kaart van goederen behorend aan de baronie van Impden en de heren van Wolvertem, Rossem en Meuseghem, getekend door M.Mottaer)

De huidige twee niveaus hoge, bredere onderbouw van de westtoren in lokale zandige kalksteen, aan de westzijde gesteund door versneden steunberen, verwijst duidelijk naar de primitieve westtoren door forse steunberen geflankeerd, zoals gekend van de figuratieve voorstelling van J. De Deken uit 1735 in het kaartboek van de abdij van Groot-Bijgaarden (Fig. 19a en 19b). Het betreft een eenbeukig, vermoedelijk gotisch kerkje omringd door een ommuurd kerkhof. Uit de 18de-eeuwse voorstelling blijkt dat het schip niet breder was dan de toren met de twee zij-uitbouwjes en het kooruiteinde afgerond was.

In de onderbouw van de westertoren van de kerk herkennen we de situatie op de kaart uit ca. 1735:

centraal torenvolume met centrale toegang (zonder bovenlicht), steunberen en aan weerszijden een aanbouw met lessenaarsdak. De getraliede, licht getoogde venstertjes met negblok omlijsting, evenals de spiltrap die in het noordelijke zijvleugeltje is ondergebracht, het kruisribgewelf op de verdieping van de toren behoren wellicht eveneens tot deze periode.

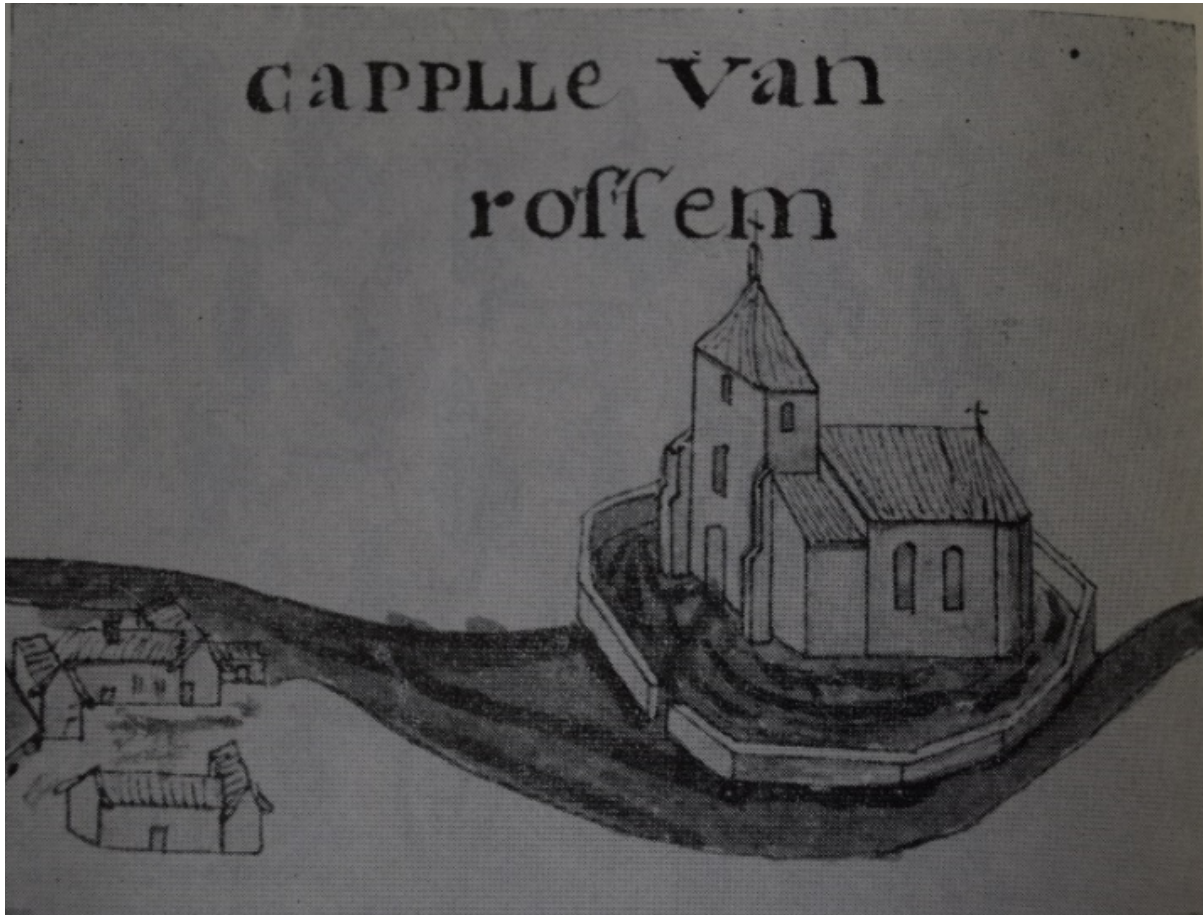

Fig. 19a: Voorstelling van de kerk van Rossem in het kaartboek van de abdij van Groot-Bijgaarden in 1735 (J. Verbesselt, 1965. *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13de eeuw*, Pittem: deel 4: pp. 89-89.

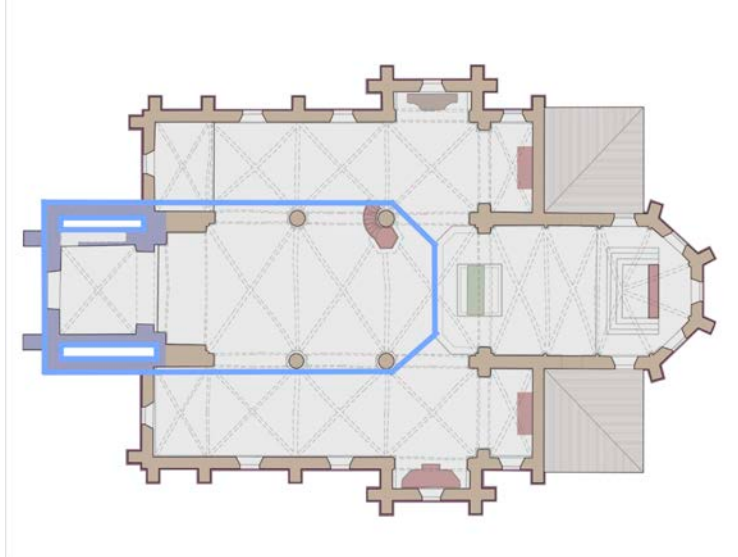

Fig. 19b

De kerk in de tweede helft van de 18de eeuw

In de bestaande literatuur stelt men dat in ca. 1750 een nieuwe classicistische kerk gebouwd werd.¹² Het gewelf van het koor was versierd met motieven in renaissancestijl. Het is echter onduidelijk waarop dit gebaseerd is. In het Rijksarchief Leuven bleef een klein deel van de kerkrekeningen bewaard, periode 1770-1790 met enkele hiaten, en ook andere documenten gaven geen duidelijkheid over een grote bouwcampagne in de 18de eeuw.

De voorstelling van de kerk op een kaart uit 1755 is dezelfde als uit 1735 (Fig. 20).

In een document van 11 augustus 1755 met betrekking tot de begrafenis van de heer graaf in de kerk van Rossem is er sprake van een hoogaltaar waar 28 kaarsen op stonden en kleine altaren waar 12 kaarsen op stonden.¹³ De kleine altaren zijn vermoedelijk twee zijaltaren. Mogelijk impliceert dit de bouw van twee zijbeuken of transept met zijaltaren, maar we kunnen dit helaas niet bevestigen door bijkomende archiefdocumenten of onderzoek in situ gezien de grote 19de-eeuwse bouwcampagne.

Fig. 20: Voorstelling van de kerk van Rossem op een kaart uit 1755 (ARAB, Kaarten en plannen, nr. 896/O, Un rouleau de croquis des cartes de la dîme de Wolverthem, Rossem, Impde [Imde] et Londerzeel, appartenante à l'abbaye du Grand-Bigard, et portant la date de 1755)

Op de Ferrariskaart van 1771-1778 is het grondplan van de kerk afgebeeld met transept (Fig. 21). Dit transept is nog niet te zien op de afbeeldingen van de kerk uit de eerste helft van de 18de eeuw. Het kerkhof is deels ommuurd en deels voorzien van een beboomde perceelsgrens.

Fig. 21: Ferrariskaart uit 1771-1778 met detail van Rossem (KBR, J. de Ferraris, Kabinetskaart van de oostenrijkse Nederlanden [1771-1778])

¹² J. 'T KINT, *Enkele geschiedkundige nota's over kerk en parochie Rossem*, in: Berla. 1985, p. 4 en A. WAUTERS, o.c., p. 260.

¹³ RAL, INV 800/129, Archief van de parochie Rossem, Nr. 25834 Manuaal van de inkomsten en uitgaven van de pastoor 1771-1785.

Ondanks het feit dat de rekeningen in de periode 1772-1790 zeer fragmentair bewaard zijn gebleven, kunnen we toch stellen dat er in deze periode enkele verbouwingswerken werden uitgevoerd. Het is echter onduidelijk wat de precieze impact van deze werken is omdat er geen details bij vermeld staan en er voor bepaalde jaren geen rekening bewaard bleef.

In een rekening van 1772 vinden we de aankoop van kalk en 2500 *papesteen* (baksteen) terug.¹⁴ Een klokkengieter werd ook betaald voor twee panden aan de kleine klok van de kerk. Mogelijk gaat het over dezelfde klokkengieter die in 1773-1774 een gebarsten klok uit de kerk van Rossem hergoot. In opdracht van pastoor Stoefs, actief in Rossem en Wolvertem, werd de klok hergoten door N.J. en B. Van Laer, koper- en klokkengieten uit Brussel.¹⁵ De gebarsten klok werd op 4 november 1773 naar de stadswaag in Brussel gebracht om ze te wegen, alsook de nieuwe klok werd er later gewogen. De klokkengieten zijn nadien vier dagen, in maart 1774, in Rossem geweest om de nieuwe klok en de kleine klok te helpen ophangen.

In een rekening van 1779 werden enkele leveringen geregistreerd: kalk, steen door steenkapper Joannes Van Fracken en careelsteen (baksteen).¹⁶ Mogelijk gaat het hier om een levering van witsteen. Metser Franciscus Van Campenhout werd betaald voor zijn werk.

In de rekening van 1782 werden verschillende leveringen geregistreerd die wijzen op de afwerking van de kerk: kalk, haar en verf (schilderwerken), maar ook latten, nagels en kalk (pleisterwerken).¹⁷ Schilder Geens werd betaald voor het retoucheren, schoonmaken en vernissen van het altaarstuk van de kerk. Er werden ook kleine dakherstellingswerken gedaan zoals blijkt uit de levering van *bert* en schalienagels. Er werd ook een aanzienlijke hoeveelheid bier geleverd voor de werklieden.

In de rekening van 1788 staat een betaling aan orgelmaker Fr. Smets vermeld voor het plaatsen van het orgel dat overgenomen werd van de kerk van Wolvertem.¹⁸ Het betreft een Forceville-orgel dat in 1744 besteld en aangekocht werd bij de Brusselse orgelbouwer door de pastoor van Wolvertem. Het orgel bleef tot op heden bewaard in de kerk van Rossem en werd in 1979 beschermd als monument.

In 1789 werden de glasramen van de kerk hersteld en gereinigd, en werden herstellingswerken uitgevoerd door een timmerman en een slotenmaker.¹⁹

Zowel de komst van een eigen pastoor in Rossem in 1767 en de verheffing tot zelfstandige parochie in 1790 hebben wellicht ook een impact gehad hebben op het kerkgebouw. In 1767 liet de abdij van Dielegem in Rossem een pastorie optrekken en kreeg de parochie een residerende bedienaar. Bij decreet van 9 oktober 1790 verwierf Rossem de definitieve status van zelfstandige parochie.

¹⁴ RAL, INV 800/129, Archief van de parochie Rossem, Nr. 25826 Rekeningen van inkomsten en uitgaven 1772.

¹⁵ RAL, INV 800/129, Archief van de parochie Rossem, Nr. 25835 Onkostennota's en kwijtschriften (1774-1777).

¹⁶ RAL, INV 800/129, Archief van de parochie Rossem, Nr. 25828 Rekeningen van inkomsten en uitgaven 1779.

¹⁷ RAL, INV 800/129, Archief van de parochie Rossem, Nr. 25829 Rekeningen van inkomsten en uitgaven 1782.

¹⁸ RAL, INV 800/129, Archief van de parochie Rossem, Nr. 25830 Rekeningen van inkomsten en uitgaven 1788.

¹⁹ RAL, INV 800/129, Archief van de parochie Rossem, Nr. 25831 Rekeningen van inkomsten en uitgaven 1789.

Er bleven in situ maar weinig sporen van de 18de-eeuwse verbouwingswerken bewaard door ingrijpende verbouwingswerken in de 19de en 20ste eeuw. Wellicht is de gelijkvloerse verdieping in kalkzandsteen gebouwd vóór 1735. De twee bovenste, vermoedelijk 18de-eeuwse bouwlagen van de toren zijn opgetrokken in baksteen met gebruik van witte natuursteen voor de driupilijsten, de regelmatige hoekkettingen, de blinde rondboogvensters in de noordelijke en zuidelijke zijgevel en de vier rondbogige galmgaten waarvan het oostelijke galmgat werd dichtgemetseld.

De westgevel van de kerk is voorzien van een in twee fasen dichtgemetselde vensteropening met geprofileerde, witstenen omlijsting met sluitsteen (Fig. 22 en Fig. 23). Op Fig. 5 is nog te zien hoe het bovenst gedeelte, ter hoogte van de boog, geopend was. Zoals hierboven reeds werd aangehaald bleven de oorspronkelijke spitsbogige galmgaten in dichtgemetselde versie in noord-, zuid- en oostwand bewaard.

Fig. 22: Westgevel van de kerk met centraal een in twee fasen dichtgemetselde vensteropening met 18de-eeuwse geprofileerde, witstenen omlijsting met sluitsteen

Uit het onderzoek ter plaatse is tevens gebleken dat de gevels van de toren voorzien waren van een witte afwerkingslaag, die vermoedelijk in de 18de eeuw werd aangebracht. Dit is te zien op de onderdakse oostelijke buitengevel van de toren ter hoogte van de zolderverdieping van het eind 19de eeuwse schip. Tevens zijn er sporen aanwezig van de dakaanzet van twee verschillende daken in de oostgevel van de toren (fig. 24 ,25 ,26 en 27). Er zijn tot hiertoe geen sporen meer van een kaleiafwerking op de zichtbare bovendakse delen van de toren. Verder onderzoek, in het bijzonder ter hoogte van de kroonlijsten zal hierover verder uitsluitsel geven.

Figuur 23: Interieurzijde van de dichtgemetselde vensteropening in de westelijke torengevel

Figuur 24: Sporen van de twee fasen van de vroegere dakaanzet en rechts daarvan de sporen van de dichtgemetselde gotische vensteropening (Tri-Consult).

Figuur 25: Gekaleide toren, met vroegere kroonlijst, sporen van het gotische raam en de vroegere dakaanzet (Tri-Consult)

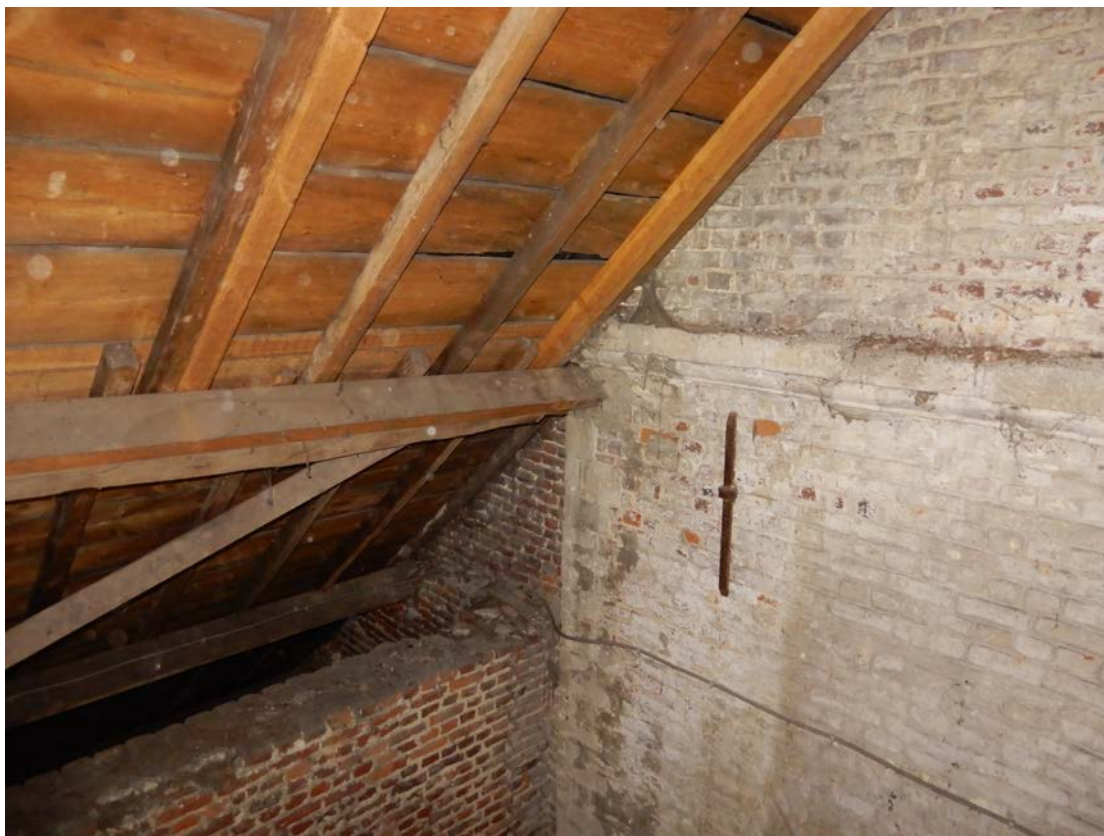

Fig. 26: Aanzet meest recente dak tegen de gekaleide toren (Tri-Consult)

Fig. 27: Aanzet meest recente dak tegen de gekaleide toren, dichtgemetselde raamopening (Tri-Consult)

De toegang in de westgevel wordt in evidentie gesteld door een 18de-eeuwse, hardstenen segmentboogdeur met geprofileerd beloop en sluitsteen, ingeschreven in een gegroefde, rechthoekige omlijsting met driuplijst, het geheel bekroond met een eveneens hardstenen segmentboogvenster. De deuromlijsting van de toegangspoort werd hersteld en bovenaan deels vervangen bij restauratiewerken aan de toren in het begin van de 20ste eeuw (cf. infra). De omlijsting heeft een 18de-eeuwse vormgeving, maar er werden geen steenhouwersmerken teruggevonden. Naast de toegangspoort bevinden zich vermoedelijk de aanzetten van een oudere deuropening (Fig. 28).

Fig. 28: Sporen van de oudere deuropening (voor de 18de eeuw)

In het interieur van de kerk zijn een aantal 18de-eeuwse interieurelementen bewaard gebleven. Ter hoogte van het doksaal bleef de 18de-eeuwse balustrade bewaard (Fig. 29), maar ook de 18de-eeuwse deuren. Deze deuren werden voorzien van nieuwe scharnieren in de late 19de of 20ste eeuw.

Een aantal andere elementen zijn mogelijk afkomstig uit het in 1876 gesloopte schip en koor van de kerk. Het betreft de communiebanken uit ca. 1740-1760 in rococostijl ter hoogte van de zijaltaren (Fig. 30 t.e.m. 33) en een biechtstoel uit de late 18de of begin 19de eeuw (Fig. 34 en Fig. 35). De biechtstoel werd na 1976 voorzien van hogels, gelijkaardig aan de neogotische.

Fig. 29: Zicht op het doksaa met 18de eeuwse balustrade en deuren.

Fig. 30: (Deel van) een 18de-eeuwse communiebank in rococostijl in het noordelijke zijkoor

Fig. 31: (Deel van) een 18de-eeuwse communiebank in rococostijl geplaatst tegen de zuidelijke zijmuur van het hoogkoor. (1976 – KIK – M239603 - <http://balat.kikirpa.be/photo.php?path=M239603&objnr=19901&lang=nl-NL>)

Fig. 32: (Deel van) een 18de-eeuwse communiebank in rococostijl in het zuidelijk zijkoor

Fig. 33: (Deel van) een 18de-eeuwse communiebank in rococostijl geplaatst tegen de noordelijke zijmuur van het hoogkoor. (1976 – KIK – M239602 <http://balat.kikirpa.be/photo.php?path=M239602&objnr=19901&lang=nl-NL>)

Fig. 34a: Zicht op de 18de- of begin 19de-eeuwse biechtstoel, (1976 – KIK – 239600 - <http://balat.kikirpa.be/photo.php?path=M239600&objnr=19898&nr=3>)

Fig: 34b: aangepast in het vierde kwart van de 20ste eeuw (GG)

2.2.1.3. De kerk van Rossem in de 19de eeuw

Josephus Benedictus Van Zeebroeck was sinds 1824 pastoor van de kerk in Rossem, en volgde Bernardus l'Artilly op die sinds 1789 pastoor was.²⁰ Zijn neef Eduardus Van Zeebroeck volgde hem na zijn overlijden in 1876 op. Onder pastoor Josephus Benedictus Van Zeebroeck werden een aantal ingrijpende verbouwingswerken aan de kerk doorgevoerd, met name de ophoging van de kerktoren in 1838-1839 en de heropbouw van het koor en schip van de kerk in 1873-1874.

Verbouwing van de kerk in de jaren '30 van de 19de eeuw

In 1831-1832 dient het dak van de kerk gedeeltelijk hersteld te worden, en is ook de doopvont aan herstelling toe.²¹ Op 20 september 1838 kreeg de kerkfabriek van Rossem bij koninklijk besluit de toestemming om de kerktoren te verhogen (1838-1839).²² Voor de uitvoering van de werken kreeg de kerkfabriek op 15 februari 1839 een subsidie van 2000 fr, de helft van de overheid en de andere helft van de provincie Vlaams-Brabant. Het verbouwingsplan en bestek zouden opgemaakt zijn door provinciaal architect Louis Spaak (1803-1893)²³, maar hiervoor werd geen bewijs teruggevonden. Volgens een andere bron werd de toren niet alleen opgehoogd, maar breder en hoger heropgebouwd in dezelfde vorm, ter vervanging van de oude, vierkante toren²⁴, maar ook hiervoor werd geen bewijs teruggevonden. Wellicht werd de kerktoren begin 19de eeuw opgehoogd en vermoedelijk ook voorzien van een nieuwe torenspits (Fig. 35). Deze opgehoogde toren werd in het latere nieuwbouwproject geïntegreerd. Wat die ophoging precies inhoudt is niet helemaal duidelijk uit de bouwsporen. De twee bovenste verdiepingen zijn voorzien van hoekkettingen (dit kan ook recuperatie zijn uit de 18de eeuwse bouwperiode) en de ophoging is zeker ook niet af te leiden uit de sporen die te zien zijn op de Oostelijke gevel. Verder onderzoek is hier dus aangewezen.

Van deze verbouwingswerken werden trouwens geen plannen of bestek teruggevonden (Een mogelijke denkpiste is dat de toren eerder werd opgehoogd in de 18de eeuw en dat het buitenparament werd vernieuwd wat de gotische ramen aan de binnenzijde en de classicistische ramen aan de buitenzijde kan verklaren), maar we krijgen wel een beeld van het grondoppervlak en omgeving van de kerk in deze periode dankzij het primitief kadasterplan uit ca. 1835 (Fig. 36) en de Atlas van de Buurtwegen uit ca. 1841 (Fig. 37). De toren en het schip van de kerk vormen een grote rechthoek met een smaller koorvolume aan de oostzijde (flessenhalsvormig uiteinde). De representatie van de kerk met transept dat op de Ferrariskaart te zien is, is hier terug verdwenen.

²⁰ AAMB, Parochiemonografieën, Rossem, 10 december 1900.

²¹ AAMB, Dekanale visitatieverslagen, Rossem, 1831 en 1832. We beschikken niet over bijkomende informatie met betrekking tot de uitvoering van dakherstellingswerken.

²² AAMB, Briefwisseling 19de-20ste eeuw Sint-Medardus en Sint-Gildarduskerk Rossem.

²³ J. 'T KINT, *Enkele geschiedkundige nota's over kerk en parochie Rossem*, in: Berla, 1985, p. 4. Het bestek en de plannen waarvan sprake konden wij niet terugvinden. Mogelijk is er sprake van verwarring met de kerk van Wolvertem die in 1834 verbouwd werd naar ontwerp van provinciaal architect Spaak.

²⁴ AAMB, Parochiemonografieën, Rossem, 10 december 1900. In het document staat vermeld dat de voorwaarden en kosten voor de werken beschreven staan in de kerkrekeningen.

Fig. 35: Zicht op de westertoren van de kerk met de situering van de vermoedelijke 19de eeuwse ophoging van de kerkstoren alhoewel hier veel twijfel over bestaat.

Fig. 36: Primitief kadasterplan uit ca. 1835 (KAB)

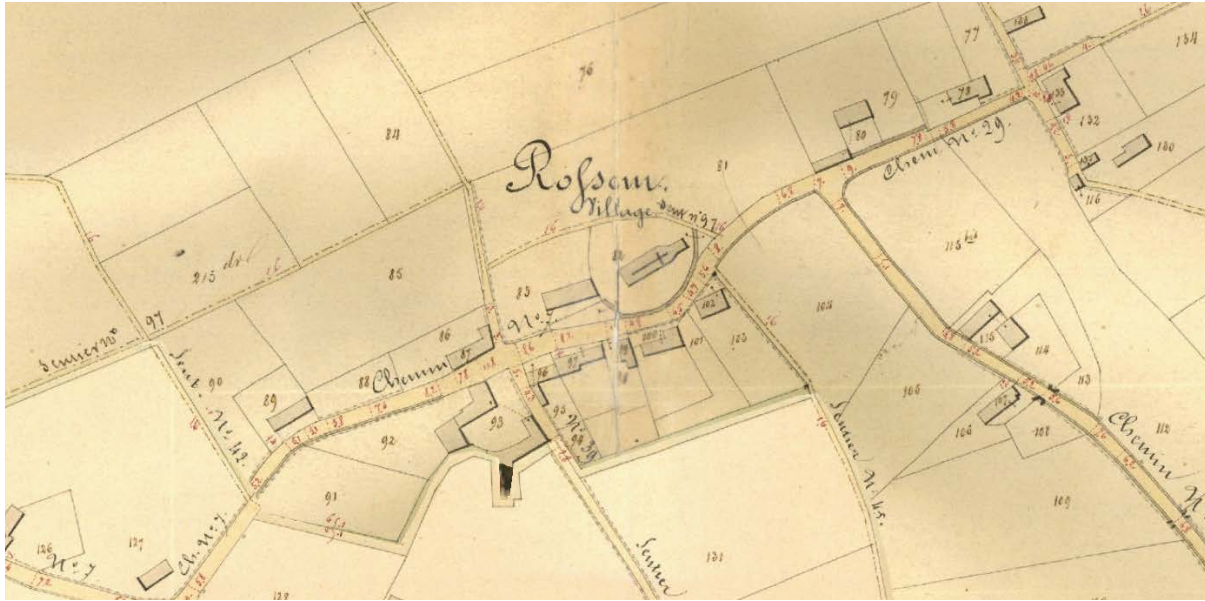

Fig. 37: Atlas van de Buurtwegen uit ca 1841 (Geopunt)

Verbouwing van de kerk n.o.v. architect Gustave Hansotte (1873-1874)

In de zitting van de kerkfabriek van 22 februari 1873 werd beslist om de bestaande kerk te vergroten.²⁵ De kerk was te klein geworden in verhouding met de toegenomen bevolking van Rossem. Daarnaast was de kerk bouwvallig en niet geschikt om op *betamelijke wijze* te worden vergroot. Daarom werd beslist om de kerk af te breken, met uitzondering van de gotische westtoren, die in 1838-1839 werd verhoogd en/of voorzien werd van een nieuwe torenspits. Deze werd in het nieuwbouwproject geïntegreerd. De kerk werd vervangen door de huidige neogotische, drie-beukige kerk naar de plannen van de provinciaal architect Gustave Hansotte (1827-1886) (zie gedenksteen Fig.39). Hij volgde Van Ysendijck op als provinciaal architect van Brabant (die het dorpsschooltje van Rossem heeft gebouwd).

Hansotte Gustave (1827-1886)

Hansotte studeerde in de periode 1847-1852 aan de Ecole des Beaux-Arts in Parijs als leerling van Louis-Hippolyte Lebas (1782-1867). Hij kwam wellicht rond de jaren 1855 naar België waarna hij in dienst trad van de provincie Brabant. Als provinciaal architect voor het arrondissement Brussel (1869-1886) creëerde hij een omvangrijk oeuvre waarbij, naar gelang het bouwtype, werd geopteerd voor de gangbare neostijl, gaande van neoclassicisme, neo-traditioneel tot neogotiek. Zijn vroegst gekende werk is de in 1901 gesloopte Mariamarkt (1865) te Schaarbeek, waar hij in 1867 eveneens gevel en koepel van de neo-byzantijnse Koninklijke Mariakerk voltooide. Hij realiseerde tal van scholen, gemeentehuizen en pastorieën [zoals deze van Sint-Ulriks-Kapelle]. Daarnaast bouwde, verbouwde en restaureerde hij verschillende kerken. De meest gekende en omvangrijkste religieuze nieuwbouwprojecten zijn de verzorgd gedetailleerde, neogotische Sint-Servatiuskerk in Schaarbeek (1871-76) en de in 1993 gesloopte Sint-Gertrudiskerk van Etterbeek (1885). Hij voerde vermoedelijk ook de

²⁵ AAMB, Briefwisseling 19de-20ste eeuw Sint-Medardus en Sint-Gildarduskerk Rossem.

herstellingswerken uit aan de Sint-Gertrudiskerk te Machelen in de periode 1885-1889.] Bescheidener van volume en opzet zijn de eveneens in neogotische stijl opgetrokken landelijke parochiekerken zoals de Sint-Medardus- en Gildarduskerk van Rossem (1873-74), de O.-L.-Vrouwkerk van Kampenhout (1874) en de Sint-Jozef en Sint-Franciscuskerk (1886-88) van Essenbeek (M.B. 23.02.2001). Meestal ontwierp hij ook de bijhorende hoofd- en zijaltaren zoals ook het geval was in de kerk van Rossem en in de Sint-Gertrudiskerk in Machelen (Fig. 38). Sinds 1872 was hij ook actief als briefwisselend lid van de Koninklijke Commissie voor Monumenten.

(Nota van Greta Paesmans uit Beschermingsdossier DB002304, o.m. gebaseerd op art. Hansotte, Gustave in *Repertorium van de architectuur in België van 1830 tot heden*, Antwerpen, 2003, p. 338, aangevuld door G. Gantois op basis van restauratiedossiers en studies door haar uitgevoerd.)

Fig. 38: Hoofdaltaar Sint-Gertrudiskerk - Uit beheersplan Sint-Gertrudiskerk –2017.11.30, p.108, Ill. 127 (Bron: Gisèle Gantois)

De kosten werden geraamd op 35866.92 fr. In het verslag van de kerkfabriek staat dat men bij de uitvoering spaarzaam zal moeten zijn en om de bouwkosten te beperken en dat er subsidie aangevraagd zal worden. De originele ontwerpplannen van architect Hansotte, gedateerd 10 augustus 1873, bleven bewaard in het KCML-planarchief. Het betreft een grondplan, een tekening van de west- en zuidgevel, en twee doorsneden (Fig. 41, Fig. 42 tot Fig. 45).

Uit de plannen blijkt dat het koor en schip volledig heropgebouwd werden in 1874. De gedenksteen aan de oostgevel is voorzien van het opschrift: *'Herbouwing der kerk 1874 / kerkfabriek / Verschelden P.J. voorz. / Van Zeebroeck J. B. past. / E. Pangaert d'Opdorp burgemeester / Joosen Corn. Secret. / Mertens P.A. schatbewaarder / Denil P.J. Puttemans Aug. Leden / G. Hansotte bouwme.'* (Fig. 39) Dit bleef tot op heden bewaard. De doorgang vanuit het zijkoor zuid naar de sacristie werd vermoedelijk nooit uitgevoerd (Fig. 41).

Fig. 39: Gedenksteen thv de oostelijke koorgevel

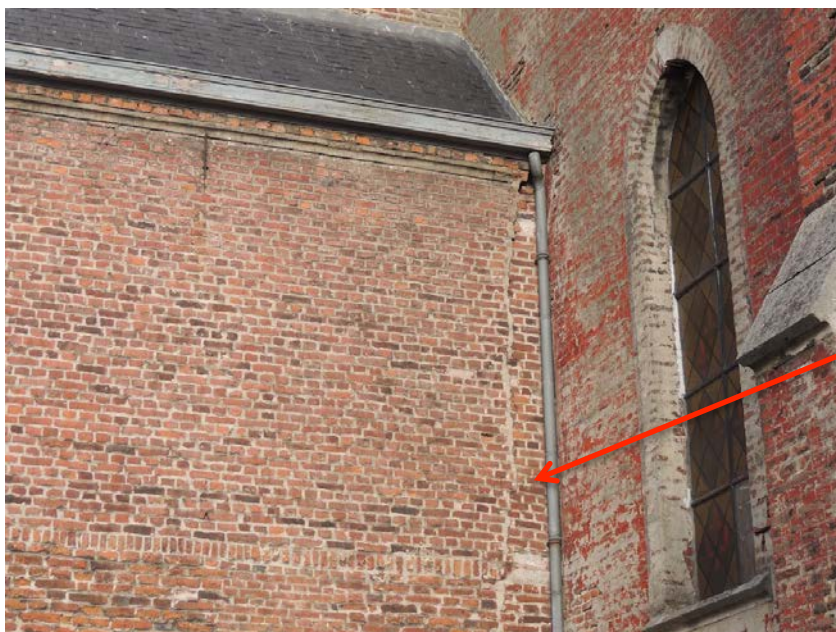

Fig. 40: Bouwspoor ter hoogte van de aansluiting van de zuidelijke uitbouw toren en de westgevel van het schip.

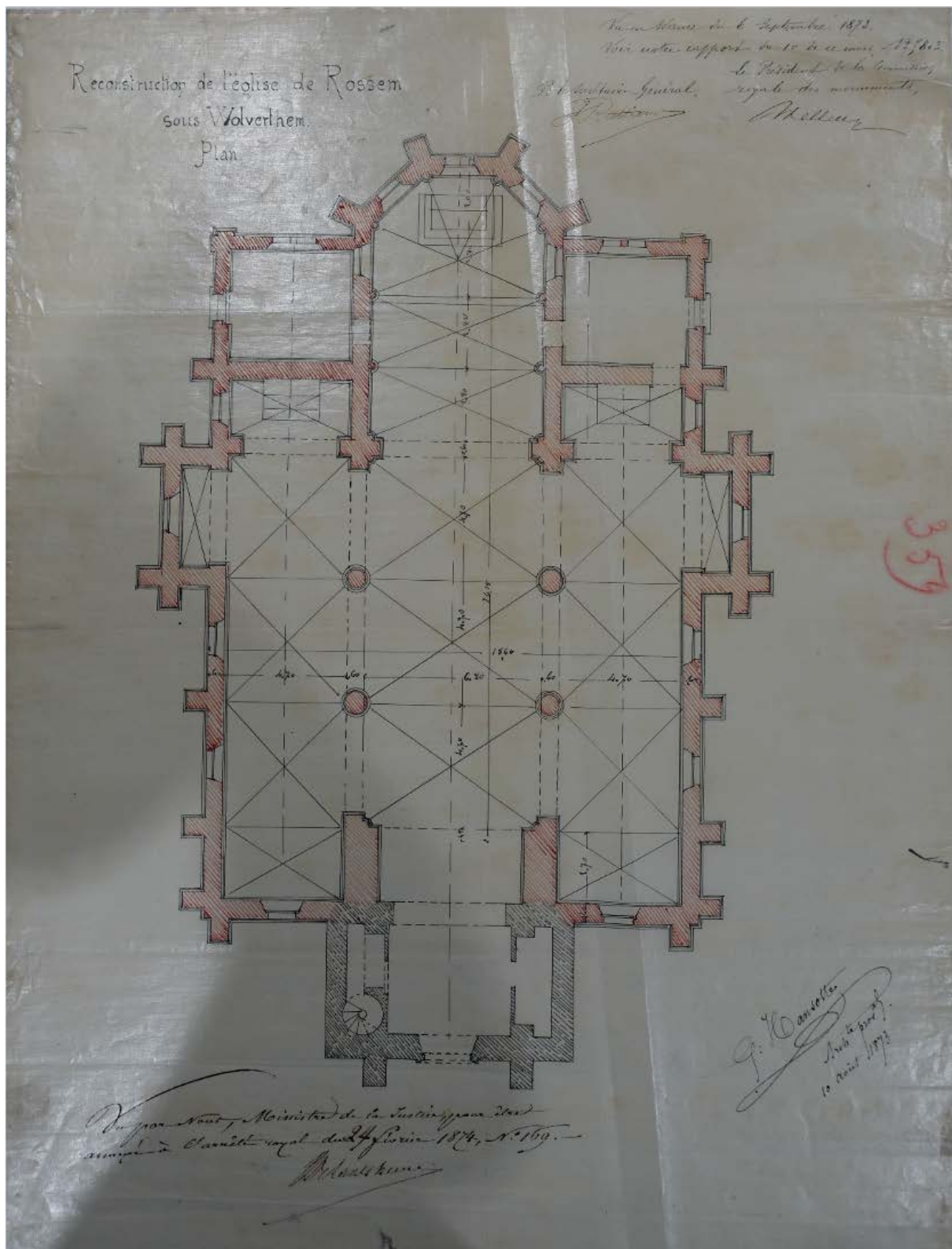

Fig. 41: Grondplan van de nieuwe kerk (in het rood) met behoud van de oude toren (Onroerend Erfgoed, archief KCML Brussel)

Fig. 42: Plan van de westgevel en toren (Onroerend erfgoed, archief KCML Brussel)

Fig. 43: Zuidelijke gevel van de kerk naar ontwerp van architect Gustave Hansotte uit 1873 (Onroerend Erfgoed, archief KCML Brussel)

Fig. 44: Plan met langsdoorsnede van de kerk naar ontwerp van architect Gustave Hansotte uit 1873 (Onroerend Erfgoed, archief KCML Brussel)

Fig. 45: Plan met dwarsdoorsnede van de kerk naar ontwerp van architect Gustave Hansotte uit 1873 (Onroerend Erfgoed, archief KCML Brussel)

De grote verbouwing van de kerk in 1874 met het volledig nieuwe schip, koor en zijbeuken werd uitgevoerd in baksteen en een metselmortel op basis van kalk en zand. Vermoedelijk werd er vrij snel na het beëindigen van de bouwwerken een afwerklaag met baksteenimitatie aangebracht om de nieuw gemetselde delen te beschermen. Het eerder bijzondere hier is dat gebruik werd gemaakt van sterk leem- of silthoudend zand vermoedelijk ter plaatse gewonnen.

Rossem dorp bevindt zich in de zandleemstreek, bijna op de grens met de zandstreek. Het bodemtype waarop de kerk gebouwd is niet gespecificeerd in de bodematlas omdat het gehele dorp als bebouwde grond is geklasseerd. De kerk bevindt zich wel net op de grens met bodemtype lcaz en slechts weinig verderop naar het noorden is het lbaz.²⁶ Beide zijn zandleemgronden en meer precies:

- Lbaz: zandleem, droog, niet gleyig, gronden met textuur B horizont, zandiger wordend in de diepte.
- Lcaz: zandleem, zwak gleyig, matig droog, gronden met textuur B horizont, zandiger wordend in de diepte.

²⁶ Bron: geopunt.be geraadpleegd op datum 12/11/2018.

Het is daarom goed mogelijk dat het gebruikte zand voor het metselen zeer lokaal gewonnen werd, misschien om kosten te besparen.

Fig. 46: www.geopunt.be (12/11/2018)

Metselen met leemzand was in Vlaanderen voor grote bouwwerken ongebruikelijk doordat het een erg zachte mortel oplevert die bovendien niet goed bestand is tegen vocht. De toepassing van leemhoudend zand in metselspecie bleef doorgaans beperkt tot kleine bouwsels (muren, schuren, goedkope woningen) of louter voor het vullen van de ruimte tussen voor en achterzijde van een dikkere wand. Hierbij was het essentieel dat het metselwerk tegen neerslag werd beschermd, meestal door het aanbrengen van verf. Historisch gezien werden tot in de 18de eeuw vooral kalkwit of ossebloedverf gebruikt. Onderhoud of regelmatig hernemen van de verf waren een must, wat altijd al een knelpunt is geweest bij grote gebouwen zoals een kerk.

Er zijn echter op de gevels van het schip geen sporen of aanwijzingen in situ te vinden van deze afwerkingswijzen of van het verwijderen daarvan. Het was ook zeker sinds midden 19de-eeuw veel meer gebruikelijk geworden om juist geen coating meer toe te passen op de buitengevels. Meerdere nieuwe materialen en methodes leidden immers tot verbeterde waterwering.

Gevolg van dit alles is dat er materiaaltechnisch beschouwd geen aanwijzingen meer te vinden zijn over hoe de buitengevels in het ontwerp van Hansotte waren afgewerkt. Met name materiaal en vormelijke afwerking van de voegmortel zijn niet in situ te achterhalen. De baksteenimitatieschildering op de buitengevels is bijgevolg niet exact te dateren en werd wellicht niet onmiddellijk in 1874 aangebracht, maar vermoedelijk later om het metsel- en voegwerk te beschermen tegen degradatie.²⁷ Het oorspronkelijk uitzicht van het schip en koor uit 1874 was in dat geval zichtbaar metselwerk.

Op de oostgevel van de toren is onder de dakaanzet wel een afwerking in kalkwit te zien die dateert van voor de grote verbouwing door Hansotte gezien de sporen van de twee vroegere dak-aanzetten waarbinnen de toren niet was gewit (Fig. 24 tot 27).

Fig. 47: Zicht op de noordelijke gevel van het schip uit 1874

Fig. 48: Zicht op de noordelijke gevel van het schip uit 1874

²⁷ Zie stratigrafisch en materiaaltechnisch onderzoek Ornaement cvba

Fig. 49: Zicht op het koor, sacristie en schip uit 1874

Fig. 50: Zicht op de zuidelijke gevel uit 1874

Fig. 51: Zicht op de zuidelijke gevel van het schip uit 1874

Het interieur van de kerk werd volledig in neogotische stijl ingericht en aangekleed (Fig. 52). Uit het stratigrafisch onderzoek is gebleken dat de wanden voorzien zijn van neogotische beschilderingen die later werden overgeschilderd of bedekt met platen in meerdere opeenvolgende fasen.²⁸

Fig. 52: Interieur van de kerk: schip en koor (GG)

De originele tegelvloer uit 1874 bleef eveneens bewaard, zowel in het koor als het schip (Fig. 53, Fig. 54). De tegelvloer is opgebouwd uit zeshoekige tegels, gelegd in een repetitief patroon. In het koor werden zwarte, beige en rode tegels gebruikt, terwijl in het schip grotere zwarte en beige tegels toegepast werden.

De houten paneeldeuren in het koor dateren eveneens uit 1874. Het betreft enkele paneeldeuren die in het deurkader zijn opgehangen met briketscharnieren en voorzien zijn van L-krukken (of nieuwe, recentere krukken).

De drie altaren werden ontworpen door Gustave Hansotte in 1877 en werden na goedkeuring in 1878 uitgevoerd in witte natuursteen (bedoeld om zichtbaar te zijn). Er bleef één ontwerp-tekening bewaard van het zijaltaar gewijd aan H. Maria (Fig. 55). De huidige witte afwerkingslaag van de altaren is niet oorspronkelijk en werd in het vierde kwart van de 20ste eeuw aangebracht.

²⁸ Zie stratigrafisch en materiaaltechnisch onderzoek Ornement cvba

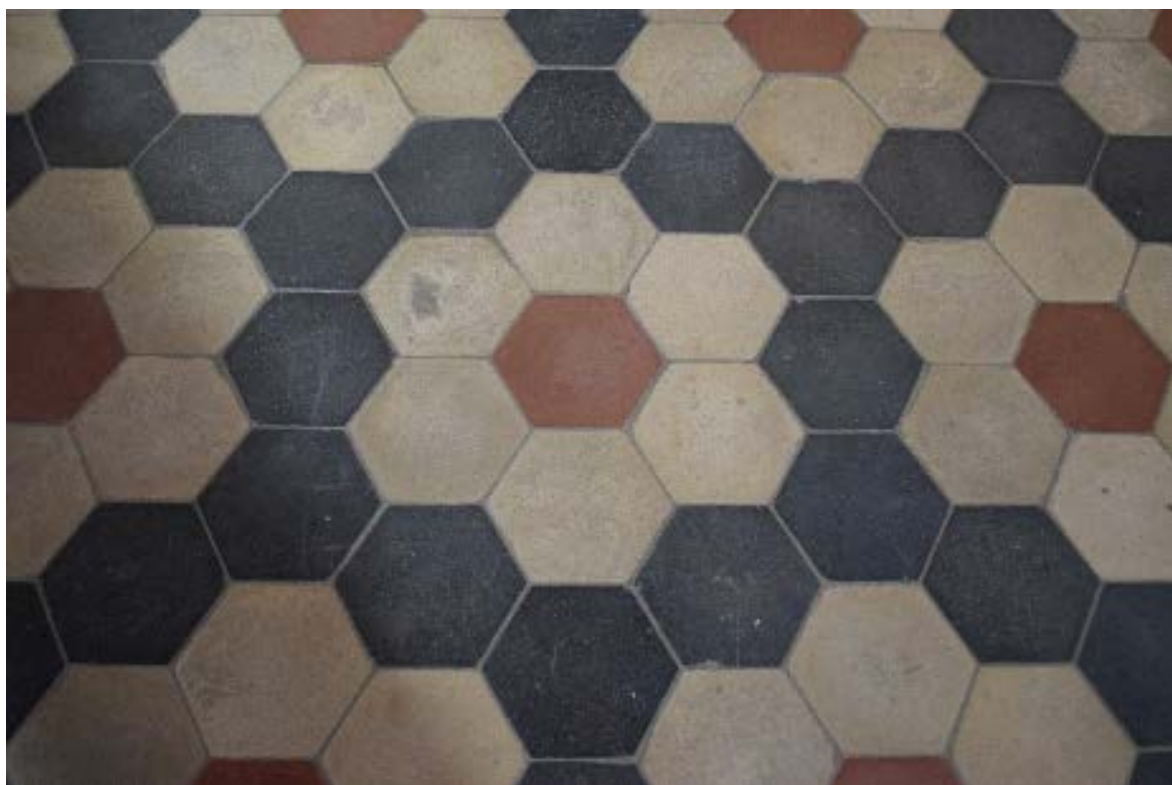

Fig. 53: Tegelvloer uit 1874 in het koor

Fig. 54: Tegelvloer uit 1874 in het schip

Het portaal werd eveneens aangepast in deze periode. De wanden werden voorzien van een natuursteenimitatie. In de vloer werden oude grafzerken afkomstig uit de oude kerk gerecupereerd. De wijwatervaten in blauwe steen werden vermoedelijk eveneens gerecupereerd. Verder onderzoek moet uitwijzen of ze op hun oorspronkelijke plaats werden bewaard (Fig. 56).

 g_g

Achter de zuidelijke deur bevindt zich een spitsboogvormige opening die naar een kleine ruimte leidt. In de zuidelijke muur bevindt zich een ovaalvormige ondiepe uitsparing (Fig. 57) en een getralied venster. In de dichtgemetselde aansluiting met het schip loopt het pleisterwerk door (Fig. 58). Deze pleisterlaag dient verder onderzocht te worden. Boven het houten plafond (ter hoogte van nivo +1) is de aftekening te zien van een oudere dakhelling in de oostelijke wand (vroeger schip?) waarvan het onderste punt overeen komt met het horizontale bouwspoor in de zuidwand van de zuidvleugel en het bovenste punt aansluit bij een lijst in witsteen. Verder zien we eveneens een ontlastingsboog in de zuidgevel van de toren. De oostelijke wand van deze zuidelijke vleugel draagt duidelijke sporen van een witsellaag (Fig. 58bis). Gedetailleerder onderzoek is hier aangewezen.

Fig. 57: Zuidelijke vleugel thv de toren. Ondiepe ovaalvormige nis en en 58 en 58bis pleisterwerk doorlopend achter het invulmetselwerk. (Fig. 58bis: L. de Theux)

Op 16 juli 1877 volgde de plechtige inwijding van de kerk door Monseigneur Anthonis, hulpbisschop van Mechelen. In 1878 verkreeg de kerkraad de toestemming om drie nieuwe altaren te plaatsen, in 1880 om het overige meubilair te vernieuwen²⁹. Op 20 maart 1882 kreeg men de toelating om een preekstoel en twee biechtstoelen te plaatsen. Volgens Kint werden de preekstoel en biechtstoel gemaakt door Van Roey.³⁰ Uit het uitgevoerde archiefonderzoek is gebleken dat de preekstoel en biechtstoel pas later in de 19de eeuw gemaakt werden. In 1894 werd het neogotisch ontwerp van Leonard Blanchaert (1834-1905), beeldhouwer uit Maaltebrugge (Gent) voor de nieuwe preekstoel en biechtstoel voorgelegd en goedgekeurd voor uitvoering in eikenhout (Fig. 59).³¹

In 1887 werden in het koor vijf glas-in-loodramen geplaatst van het glazeniersatelier van Samuel Coucke (1833-1899) en zonen uit Brugge (Fig. 60).³² Dit is af te lezen op een kaliber in één van de ramen. Het betreft glasramen met de voorstelling van de verschijning van het Heilig Hart van Jezus met de Heilige Margaretha Maria Alacoque (centraal) geflankeerd door de voorstellingen van de

²⁹ J. 'T KINT, *Enkele geschiedkundige nota's over kerk en parochie Rossem*, in: *Berla*, 1985, p. 4.

³⁰ Ibid. Er staat echter geen bronvermelding bij.

³¹ AAMB, Verslagen van het Comité diocesain des monuments, vergadering 13.07.1894.

³² AAMB, Parochiemonografieën, Rossem, 10 december 1900.

prediking van de Heilige Gildardus en de prediking van de Heilige Medardus. De overige twee glasramen in het koor zouden ook een ontwerp van Samuel Coucke zijn.

Figuur 59: Neogotische biechtstoel uit 1894 naar ontwerp van Leonard Blanchaert

Figuur 60: De glasramen in het koor uit 1887 van Samuel Coucke (AC)

In 1895 werden drie ontwerpen voor glasramen in de kapel van de Heilige Familie en de kapel van de Onze-Lieve-Vrouw opgemaakt door glazenier Louis Grossé-De Herde (1840-1929) uit Brugge.³³ Voor de kapel van de Heilige Familie werden twee ontwerpen voorgelegd: ontwerp met voorstelling van de Heilige Familie en een ontwerp met de voorstelling van het werkhuis van Nazareth; waarbij de voorstelling van de Heilig Familie geselecteerd werd. Voor de kapel van Onze-Lieve-Vrouw werd een ontwerp met de voorstelling van de Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans met de Heilige Dominicus opgemaakt. Het *Comité diocesain des monuments* keurde het ontwerp met de Heilige Familie en Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans goed voor uitvoering op de vergadering van 22.11.1895. De glasramen in de zijkoren dateren uit 1896. Beide glasramen zijn een gift van pastoor Eduardus Van Zeebroeck.³⁴

De overige glasramen in de zijbeuken van de kerk zijn een stuk eenvoudiger afgewerkt en zijn niet gedateerd. Het betreft een invulling met structuurglaspanelen en rood biesje enerzijds en anderzijds een invulling met glaspanelen voorzien van leliemotieven gevat in een ruitmotief. Deze zijn sterk aangetast.

Op 12 januari 1894 keurde het *Comité diocesain des monuments* het ontwerp voor de decoratie van het hoogaltaar van Bressers-Blanchaert uit Gent af omdat ze van mening is dat het budget beter besteed zou worden om het altaar te voorzien van een retabel in de geest van het ontwerp van de architect Hansotte.³⁵ De ontwerper heeft het altaar immers ontworpen om voorzien te worden van een retabel.

In een zittingsverslag van de kerkfabriek van 4 oktober 1896 werden ook enige herstellingswerken aan de kerk vermeld, echter zonder specificatie over welke werken het gaat.³⁶ De herstellingswerken werden uitgevoerd om de kosten voor het jaarlijks onderhoud te verlagen.

Er werden ook enkele gewaden aangekocht.

In de eind 19de-eeuwse sacristie werd een nieuwe sacristiekast gebouwd met gerecupereerde 18e eeuwse paneeldeuren, die opgehangen werden met briketscharnieren en nog later voorzien werden van U-vormige handgrepen (Fig. 61). Het bovenste gedeelte bestaat uit vlakke platen. Ze volgen het ritme van de paneeldeuren niet.

³³ AAMB, Verslagen van het Comité diocesain des monuments, vergadering 22.11.1895. Louis Grossé-de Herde was sinds 1880 actief als glazenier en kende Samuel Coucke.

³⁴ AAMB, Parochie-monografieën, Rossem, 10 december 1900.

³⁵ AAMB, Verslagen van het Comité diocesain des monuments, vergadering 12.01.1894.

³⁶ AAMB, Briefwisseling 19de-20ste eeuw Sint-Medardus en Sint-Gildarduskerk Rossem

Figuur 61: Eind 19de eeuwse sacristiekast gebouwd met gerecupereerde 18de eeuwse paneeldeuren

2.2.1.4. Herstellingswerken aan de kerk van Rossem in de 20ste eeuw

Hier spreken de historische studie van Anneleen Cassiman en Ornament elkaar wat tegen:

Volgens Ornament:

Vooraleer te komen tot het huidige aanzicht van de kerk zijn er meerdere aanpassingen gebeurd op niveau van de afwerkingslagen zoals pleisters en verflagen. Naar architecturale indeling toe zijn er in de kerk geen aanwijzingen dat er grote veranderingen hebben plaatsgevonden sinds 1874. De enige aanpassingen zijn wellicht het plaatsen van de scheidingswand in westelijke hoek van de noordbeuk ter creatie van een opslagruimte op de plaats van de vroegere doopkapel en het plaatsen van de tochtdeuren en verlaagd plafond van de toegangsruimte onder het doksaal.³⁷

Restauratie en verbouwing van de toren in 1904 n.o.v. architect F. Van Roelen

In 1904 werd de toren van de kerk van Rossem gerestaureerd naar ontwerp van de architect F. Van Roelen uit Schaarbeek (Brussel).³⁸ De werken werden uitgevoerd door aannemer Peeters-Van Schil uit Vilvoorde. De plannen en het bestek van de werken bleven bewaard (Fig. 62).

De werken werden beschreven in het bestek, maar werden vermoedelijk niet allemaal uitgevoerd.³⁹ Het gevelparement van de toren, zowel de bakstenen als natuurstenen onderdelen, werden gereinigd. Dit kan verklaren waarom er geen sporen zijn van een kaleilaag. De bestaande voegen werden uitgeslepen en de toren werd hervoegd met een voegmortel op basis van Portlandcement uit Cronfestu (Henegouwen)⁴⁰ of gelijkaardige producten.⁴¹ De plint van de toren werd gereinigd en

³⁷ Er kon nog niet bekeken worden wat er zich boven het verlaagde plafond bevindt.

³⁸ AAMB, Briefwisseling 19de-20ste eeuw Sint-Medardus en Sint-Gildarduskerk Rossem

³⁹ AAMB, Briefwisseling 19de-20ste eeuw Sint-Medardus en Sint-Gildarduskerk Rossem

⁴⁰ De eerste fabriek van Portlandcement werd in 1872 geopend in Cronfestu nabij La Louvière (www.febelcem.be)

hervoeegd met cementmortel. De gaten en spleten moesten opgevuld worden met een imitatiemortel (natuursteenimitatie).

De vensteropening van het doksaal in de westgevel werd volgens het bestek verhoogd (hoger geplaatst met dezelfde afmetingen), waarbij de ijzeren roeden, het glas-in-lood en de blauwe hardstenen omlijsting aangepast werden (Fig. 63). Het metselwerk boven de oude vensteropening werd uitgekloofd. De nodige metselwerken voor de nieuwe vensteropening, de herstelling aan de plankenvloer van het doksaal en de nodige pleisterwerken in het interieur waren eveneens inbegrepen. De bestaande natuurstenen omlijsting werd herplaatst. Voor de invulling van de vensteropening werd kathedraalglas voorgesteld en werd de bestaande *grillage* gereinigd, in twee lagen zwart geschilderd en herplaatst.

In het bestek werd ook vermeld dat de toegangspoort van een nieuwe bekroning in blauwe hardsteen van de steengroeve van la Meuse (Blauwe hardsteen, maaskalksteen, Pierre de Meuse) voorzien werd. Wanneer we de plannen van architect Roelen (Fig. 62 en Fig. 63) vergelijken met de toestand ter plaatse is het niet met zekerheid te zeggen of de verplaatsing van de vensteropening en de vernieuwing van een gedeelte van de deuromlijsting werd uitgevoerd. We vermoeden dat de vensteropening niet verplaatst werd, maar de blauwe hardstenen omlijsting van de deuropening wel voorzien werd van een nieuwe bekroning. Er is een kleurverschil op te merken in de verwerking van de blauwe hardsteen van de omlijsting. Het voorgestelde ontwerp op de plannen werd in elk geval niet uitgevoerd. *[het uitgevoerde geheel van deuromlijsting en raam is identiek aan het ontwerp van G. Hansotte, zie tekening (Fig. 64 en Fig. 65), steenbehouwing kan uitsluitel bieden.]*

⁴¹ Ter plaatse werd het gebruik van een bastaardmortel vastgesteld (info verkregen van Ornament cvba).

Fig. 62: Gevelplan van de toren van architect Roelen (AAMB, Briefwisseling 19de – 20ste eeuw Sint-Medardus en Sint-Gildarduskerk Rossem

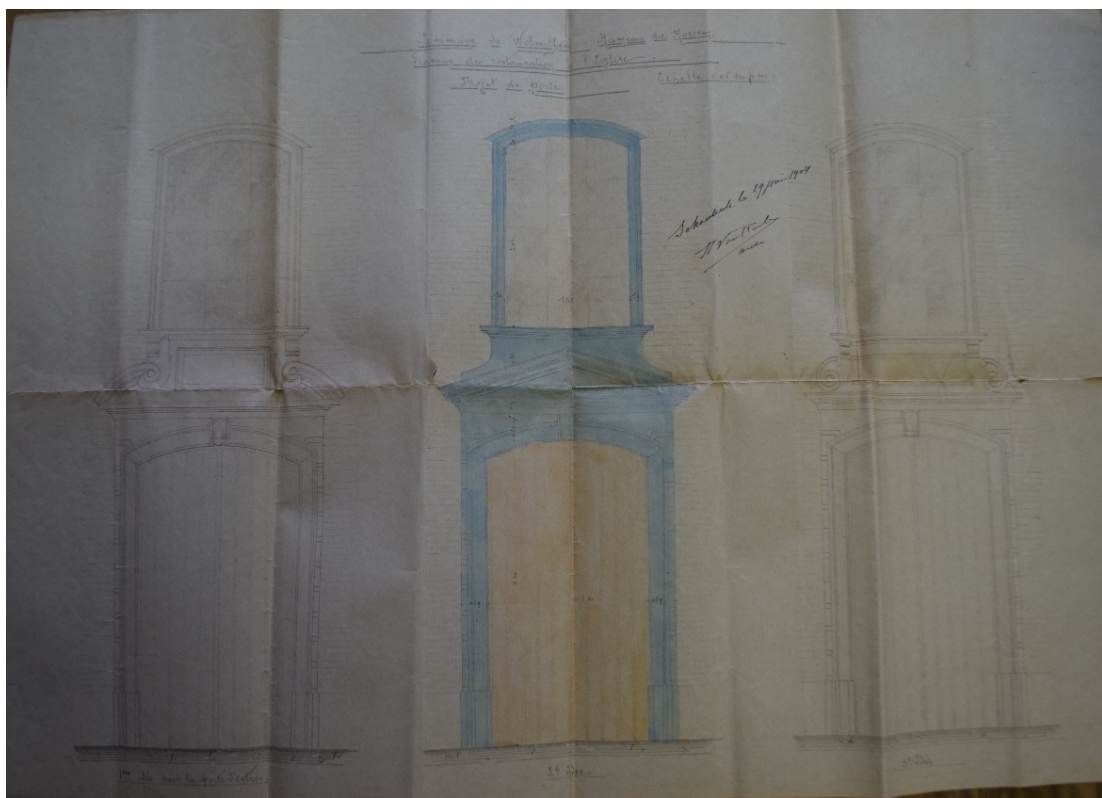
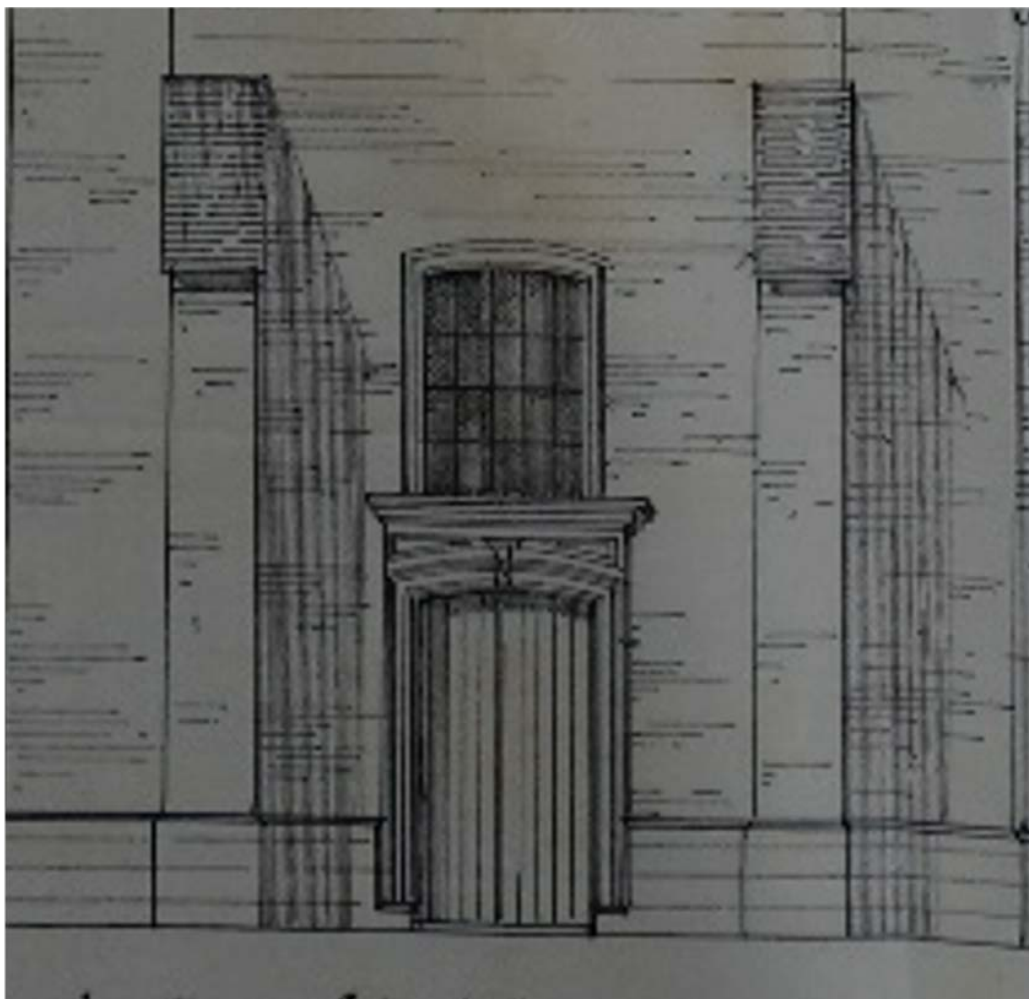

Fig. 63: Detail van de toegangspoort in de toren van de kerk van architect Roelen (AAMB, Briefwisseling 19de-20ste eeuw Sint-Medardus en Sint-Gildarduskerk Rossem)

Fig. 64: Detail van de poortomlijsting en vensteropening van het doksaal

Figuur 65: Uitsnede uit het plan van de westgevel en toren van de hand van architect G. Hansotte (Onroerend Erfgoed, archief KCML Brussel) Hansotte gaf niet aan op zijn plan iets te wijzigen aan het 18de eeuwse portaal

Fig. 66: Sporen van een oudere deuropening

Er werden ook werken uitgevoerd aan de vensteropening onder de galmborden (Fig. 67).⁴² Het bestaande metselwerk in de vensteropening werd opgehoogd (zie naad in het metselwerk), de natuurstenen omlijsting werd gereinigd en het pleisterwerk in het interieur werd hersteld. De dichtgemetselde vensteropeningen in de zijgevels van de toren vertonen sporen van uitgebroken negblokken.

Fig. 67: Torenuurwerk, de galmborden en dichtgemetselde vensteropening (W)

Fig. 68: Noord- en oostgevel van de toren met torenuurwerk met schaduwschildering

⁴² AAMB, Briefwisseling 19de-20ste eeuw Sint-Medardus en Sint-Gildarduskerk Rossem.

De mechaniek van het uurwerk van de kerktoeren dateert uit 1904 en werd vervaardigd door Edward Michiels uit Mechelen (Fig. 69 en inzet Fig. 69bis).

Fig. 69 en 69bis. Elektrisch aangedreven torenuurwerk van Edward Michiels (Mechelen) uit 1904

Er bleef een laat 19de- of begin 20ste-eeuwse postkaart bewaard van de kerk en dorpskom van Rossem (Fig. 70). De postkaart toont ons het huidige uitzicht van de kerk. Gezien de zwart-wit uitvoering informeert de kaart ons niet over de baksteenimitatieschildering. Toch zou men uit het contrast tussen de toren en het schip kunnen afleiden dat de toren licht van kleur was en het schip donker van kleur.

De raamomkadering van het dichtgemetselde raam is verschillend van wat we vandaag zien.

De rechte bekroning is niet te zien op de oude foto. Het bovenste gedeelte van het raam is reeds of nog steeds dichtgemetseld. Vermoedelijk werd deze aanpassing uitgevoerd door Arch. F. Van Roelen. Op het schilderij van Van Loo uit Brussel (Fig. 71) is het dichtgemetselde raam in de toren dan nog gedeeltelijk open en beglaasd. Op het schilderij zien we een duidelijk (geschilderd) contrast tussen het rode metselwerk en de witte raamomkaderingen (spitsboog en vierlob)

Fig. 70: Zicht op de kerk van Rossem in de late 19de of begin 20ste eeuw, voor de aanpassingswerken in 1904 (Postkaartencollectie Gust De Bondt)

Fig. 71: Schilderij van het dorp en de parochiekerk van Rossem geschilderd door Van Loo uit Brussel tijdens de Tweede Wereldoorlog (Collectie G. De Bondt). De opening op de eerste verdieping is nog deels geopend.

Figuur 72: Zicht op de kerk van Rossem vandaag

Verbouwingswerken in het tweede kwart van de 20ste eeuw

Uit het stratigrafisch onderzoek is gebleken dat de kerk in de interbellumperiode herschilderd werd (tweede kwart van de 20ste eeuw).⁴³ Getuige hiervan zijn de geschilderde medaillons met de voorstelling van de vier evangelisten in art decostijl in het koor (Fig. 73 en Fig 74). Dit gaat samen met de derde decoratieve fase van het interieur, waarbij geel-beige tinten gebruikt werden.

⁴³ Zie stratigrafisch en materiaaltechnisch onderzoek Ornement cvba.

Fig. 73: Zicht op twee van de vier medaillons in het koor

Fig. 74: vier medaillons met de afbeelding van de vier evangelisten in het koor

Tijdens herstellingswerken aan de binnenzijde van de toren in 1954 werden twee gotische bogen

herontdekt.⁴⁴ Het is niet duidelijk welke herstellingswerken precies werden uitgevoerd. We dienen op te merken dat de blinde vensteropeningen aan de buitenzijde van de zichtbare torengevels groter en rondboogvormig zijn. Het betreft vermoedelijk aanpassingen van tijdens de verbouwingswerken in de 19de eeuw waarbij het parement werd vervangen. Het is niet duidelijk of het metselwerk desgevallend ingebonden is dan wel voorzetmetselwerk betreft. Om de inwendige samenhang te controleren werden enkele puntboringen en een endoscopisch onderzoek uitgevoerd. (Zie verslag Tri-Consult in Bijlage 5)

In het derde kwart van de 20ste eeuw werden in het schip en koor glasalplaten van het merk Eternit geplaatst door een plaatselijke schrijnwerker.⁴⁵ Het betreft rode glasalplaten met marmerimitatie en met spikkel in het koor (Fig. 75) en grijze platen in de zijbeuken.⁴⁶ Deze platen bleven tot heden bewaard, maar werden recent overschilderd. (Zie Bijlage 7 voor asbestinventaris)

Fig. 75: Rode glasalplaten in het koor in 2007 (Archief Onroerend Erfgoed Vlaanderen)

In het derde kwart van de 20ste eeuw werd de sacristie van de kerk heringericht (Fig. 76). Er werd een nieuwe tegelvloer, bestaande uit gele flammétegels, geplaatst. De buitendeur en het raam werden vervangen. Er werd een nieuwe kast geplaatst onder de vensteropening en de kast met 18de eeuwse

⁴⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2018: Parochiekerk Sint-Medardus en -Gildardus [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40218> (geraadpleegd op 11 december 2018).

⁴⁵ Info verkregen van de kerkfabriek.

⁴⁶ Zie stratigrafisch en materiaaltechnisch onderzoek Ornament cvba / Archief kerkfabriek Rossem. De sokkels van de zuilen waren ook bekleed met eternitplaten.

paneeldeuren werd verhoogd. De berging aan de noordzijde van het koor werd voorzien van een nieuwe vloer (beton, rood geverfd in 1986), toilet en nieuwe buitendeur.

Fig. 76: Algemeen zicht op de sacristie

Fig. 77: Vloer in marmerimitatietegels in de berging (NW)

Aan de noordwestzijde van de kerk werd een nieuwe berging gerealiseerd ter vervanging van de vroegere doopkapel (Fig. 78). Er werd een houten scheidingswand geplaatst en de ruimte werd voorzien van nieuwe tegelvloer opgebouwd uit marmerimitatietegels (Fig. 77).

Fig. 78: Zicht op de berging (NW)

Fig. 79: Nieuwe tegelvloer in de zuidelijke zijkapel

Aan de zuidwestzijde werd de vloer in de zijbeuk vervangen door een nieuwe zwarte tegelvloer (Fig. 79).

Er bleven een aantal foto's bewaard van het exterieur van de kerk uit 1971. Op de foto's is de vermoedelijk 19de-eeuwse toegangspoort tot de kerk te zien. [of verbouwd in 20ste eeuw?] (Fig. 80 tem Fig. 83)

Fig. 80 en 81: Westportaal van de kerk in 1971 (Archief Onroerend Erfgoed Vlaams Brabant)

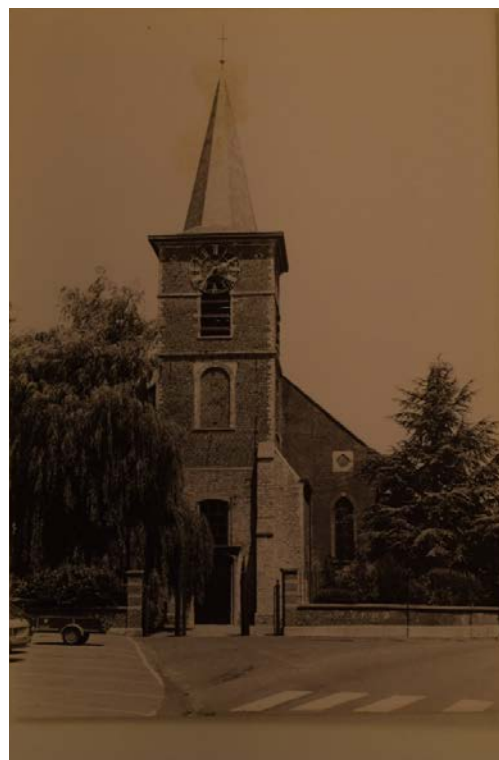

Fig. 82 en 83: Westgevel van de kerk in 1971 (Archief Onroerend Erfgoed Vlaams Brabant)

Onderhoudswerken in het vierde kwart van de 20ste eeuw

In 1982 werd er door pastoor Tierens een aanvraag ingediend om de eikenhouten panelen met de voorstelling van de Onze-Lieve-Vrouw en Salvator Mundi in de sacristiekast te restaureren.⁴⁷ Nog in 1982 werd er centrale verwarming geplaatst in de kerk.⁴⁸

In 1985 werden dringende herstellingswerken aan het orgel uitgevoerd door orgelbouwer J.P. Draps uit Erps Kwerps.⁴⁹ Het betreft het herstel van de blaasbalgen en de ventilator (Fig. 84).

Fig. 84: Forceville orgel (1976 – KIK – M239612 - <http://balat.kikirpa.be/object/19950>)

⁴⁷ Archief Onroerend Erfgoed Vlaams Brabant.

⁴⁸ Archief van de kerkfabriek Rossem. De werken werden uitgevoerd in de periode augustus-oktober door de firma PVBA Van den Eede uit Meise.

⁴⁹ Archief Onroerend Erfgoed Vlaams Brabant

Midden jaren '80 werden in opdracht van pastoor Tierens er schilderwerken en herstellingswerken aan het pleisterwerk uitgevoerd in de kerk onder leiding van architect Luc De Boe uit Hove (architect van het bisdom).⁵⁰ De kerk was op dat moment volledig witgeschilderd. De schilderwerken werden uitgevoerd in een speciale minerale verf met een goede hechting en geschikt voor vochtige omstandigheden. Men stelde voor om gebroken wit te gebruiken met een lichte arcering in beige of licht bruin. Uiteindelijk werd er gekozen voor de combinatie tussen beige en licht paars/roze. De schilderwerken werden in 1986 uitgevoerd door schilder Emiel Meskens.⁵¹ (Fig. 85 en Fig. 86).

Fig. 85: De schilderfase in 1986 is door één van de toenmalige schilders gedateerd en gesigneerd met "18-3-86.Meskens-" aan de bovenzijde van het kapiteel van de meest oostelijke zuil tussen middenbeuk en zuidbeuk

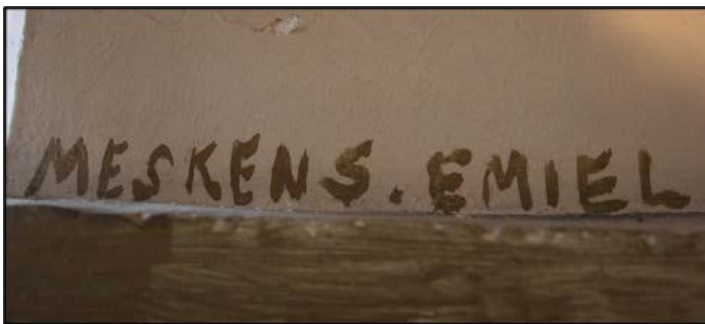

Fig. 86: Net daarboven aan het begin van de gordelboog schilderde hij met de bronzineverf meer zichtbaar vanuit het oosten zijn naam voluit: Meskens · Emiel

In de briefwisseling is er ook sprake van het verplaatsen van de preekstoel en het vervaardigen van nieuw meubilair: altaar, lezenaar en stoelen. Het is onduidelijk of dit uitgevoerd werd.

Het huidige eikenhouten dienstaltaar werd door pastoor Tierens vanuit een klooster in Mechelen naar deze kerk overgebracht in 1982. Het is niet duidelijk uit welk klooster en ook niet of dit altaar werd aangekocht of gratis werd verkregen.

De verschillende fasen in de interieurdecoratie worden verder behandeld in 2.2.2. Interieurdecoratie – opeenvolgende fasen.

Bert Van den Broeck uit Opwijk vervaardigde de schilderijen die achteraan de kerk geplaatst werden alsook de goudschilderingen op de neogotische altaren zijn door hem uitgevoerd in deze periode. Het

⁵⁰ Archief van de kerkfabriek Rossem

⁵¹ Archief van de kerkfabriek Rossem. Meskens liet zijn signatuur ook achter op twee plaatsen in de kerk: één van de zuilen en gordelboog

is niet duidelijk of de witte, glanzende, hedendaagse verf, hoogstwaarschijnlijk een alkydharsverf⁵² uit dezelfde periode dateert.

Er bleven een aantal foto's en een schilderij van R Van Humbeek uit de jaren '80 bewaard (Fig. 87 tot 90).

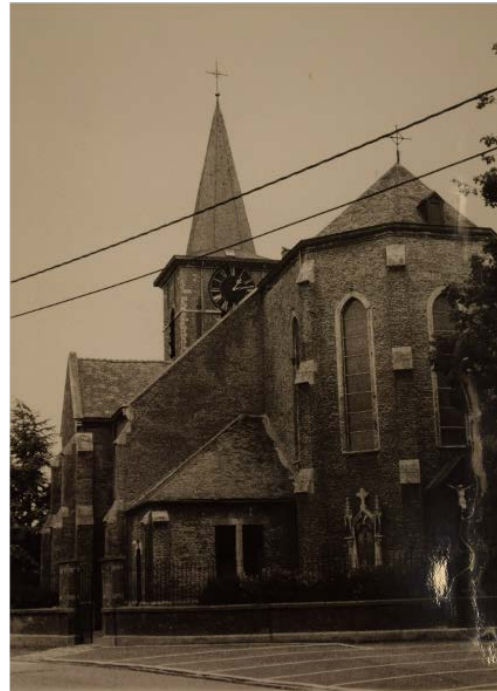

Fig. 87 en 88: De kerk in 1982 (Archief Onroerend Erfgoed Vlaams Brabant)

Fig. 89: Zicht op de kerk in 1982 (Archief Onroerend Erfgoed Vlaams Brabant)

⁵² Een beperkte reeks testen gaf aan dat oplossen van de overschildering niet mogelijk is met de meest voor de hand liggende polaire solventen.

Fig. 90: Schilderij van het dorp en de parochiekerk van Rossem geschilderd door R. Van Humbeeck in de jaren '80 van de 20ste eeuw (Collectie G. De Bondt)

2.2.2. Interieurdecoratie – opeenvolgende fasen

De materiaal technisch en stratigrafisch onderzoek werd opgemaakt door Ornament cvba. Dit onderzoek werd getoetst aan het bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd door Anneleen Cassiman en aangevuld met bevindingen van de auteur van dit beheersplan.

Nota Ornament CV:

Dit document wil een overzicht bieden op de materiaaltechnische samenstelling en op de aanwezigheid van afwerkingslagen in het interieur van de Sint-Medardus en Sint-Gildarduskerk te Rossem. Waar mogelijk worden de verschillende materialen of afwerkingslagen gesitueerd in de tijd.

Het is nog niet de opzet geweest om een volledige kleurstelling van alle fasen aan binnen- en buitenzijde van het gebouw te registreren; dit zou ons verder brengen dan noodzakelijk. Deze studie wil enkel de nodige gegevens verzamelen die verdere oriëntering van het project vergemakkelijken.

Nog niet alle delen van de gewelven waren bij dit onderzoek bereikbaar met hoogtewerker of ladders. Wel werden voldoende gegevens verzameld om een vrijwel sluitend overzicht te bekomen van de aanwezigheid van materialen.

Hinderpaal voor dit onderzoek waren de asbestplaten op gelijkvloers waarmee de wanden van het schip nagenoeg volledig werden omkast. Het bleek niet mogelijk deze zonder destructieve actie te verwijderen (zoals dat wel in het koor kon gebeuren) waardoor dit niet ondernomen werd.

Deze werken werden uitgevoerd vanaf begin september tot midden november 2018. Dit verslag werd opgesteld in december 2018.

Technische fiches van aangehaalde producten volgen in bijlage 4.

Hieronder volgt een overzicht uit het verslag van Ornament cvba (zie bijlage 4) per grote fase in het interieur vanaf dat het schip en koor waren opgetrokken zoals ontworpen door Gustav Hansotte. Het is belangrijk op te merken dat het wellicht niet steeds gaat om scherp van elkaar te onderscheiden fasen; het is best mogelijk dat schilderwerk of herstel van een klein deel van de kerk aanleiding kon zijn voor gefaseerde aanpak van het gehele interieur.

De afwerking voor de beide zijkoren loopt steeds gelijk in alle fasen, voor zover dat nog kan worden nagegaan.

Er blijft niet geweten welke de afwerking is van de wanden in het schip daar waar ze verborgen zitten achter de asbestplaten. Ook langs boven zijn deze lambriseringen dicht gemaakt. Het afgeschermd stukje ten westen in de noordelijke zijbeuk dat dienst doet als opslagruimte, en dat niet met platen werd ingekapseld, vertoont tegen de zuidwand wel een kleine verbreding van de basis van de wand. Mogelijks dat die op dezelfde hoogte zit van de verbreding van de plintzone aan exterieur zijde en mogelijks dat die op meerdere plaatsen in het schip aanwezig is. Het is eveneens mogelijk dat het hier nog gaat om een ouder restant van een bouwphase vóór 1874.

2.2.2.1. Interieurdecoratie – fase 1

Fase 1 is een decoratief, neogotisch schema dat omvattend was voor het gehele kerkinterieur. Hierbij werd gewerkt met de duurzamere (en duurdere) verf lijnolie voor decoratie van het onderste register van de wanden van de koren, voor de vrijstaande zuilen met kapitelen en voor architecturale elementen zoals de pilasters. Voor de grotere wand- en gewelfvlakken werd met goedkopere lijmverf gewerkt.

In het hoofdkoor resteren achter de asbestplaten nog de neogotische decoraties. De oostwand, waarvan nauwelijks iets zichtbaar achter het hoge, is bovenaan voorzien met geschilderde, architecturale geleding van naast een gelegen driepasnissen. Dit tegen een blauwe fond met sjabloneringen in ruitpatroon van kleine Latijnse kruisen (Fig. 91). Bijzonder hieraan is dat in de onderste punt waar de driepassen samenkomen een gestileerde knolgroente is geschilderd (Fig. 92). Ook op de zuidelijke wand van het koor werd een asbestplaat gedemonteerd. Daar werd een andere neogotische decoratie aangetroffen. Hier gaat het om een imitatie eredoek met drukke sjablonnering van rankwerk uitgevoerd in beigegroen op een donkergroene fond (Fig. 93). Waarschijnlijk zijn de driepasnissen van de oostwand ook hier boven het vrijgemaakte deel aanwezig en wordt die ritmering doorgetrokken met een gestileerde, strakke vouw in het eredoek. Bovenaan wordt het doorhangen van het doek gesuggereerd door middel van de gele banden met ruitmotief. Het vlak daar boven lijkt monochroom rood te zijn.

Hoe de onderzijde er moet hebben uitgezien kan niet meer achterhaald worden.

Fig. 91. Het vrijgemaakte deel van de oostwand achter het hoofdaltaar

Fig. 92: Detail van de knolgroente

Fig. 93: Het vrijgemaakte deel van de zuidwand in het koor

De schade liet toe de opbouw van de schildering te onderzoeken.

De schacht van de pilasters in het koor waren in die fase grijs (NCS S 5005-B20G) in een dunne lijnolieverf. Eveneens werden daar sporen van een donkerrode laag olievert op gevonden (NSC C 4040-Y90R). Misschien gaat het om een decoratie of afboording, maar helaas zijn ze moeilijk vrij te leggen. De sokkel van de zuilen was in die fase grijs geschilderd in olievert en waarschijnlijk werd daar een blauwe hardsteen mee geïmiteerd.

De horizontale lijst boven de schilderungen bestond in die fase uit een grijze ondergrond met accenten van donkerrood en blauw (NCS S 4030-B10G). Op het wandvlak daarboven werd enkel een licht beige olievert gevonden zonder sporen van decoratie of details. Verder onderzoek zou hier meer kunnen vinden.

De sokkels en schachten van de zuilen in het schip waren eveneens met lijnolievert geschilderd in een donker blauwzwart (NCS S 8010-B10G). Dit lijkt monochroom te zijn geweest. De kapitelen zelf lijken niet meer met olievert te zijn beschilderd maar met lijmverven. Onderzoek toonde verschillende grijze tinten aan. Ook zijn er sporen van bladgoud aangetroffen, maar mogelijk zijn die van een latere fase.

De verticale wanden in het schip waren verder overal afgewerkt met een steenimitatie in halfsteens verband. Ook hier werd geen olievert meer voor gebruikt, maar werd gebruik gemaakt van lijmvert. Het gaat om een enkele gebrande sienna kleurige lijn (NCS S 2040-Y70R) tegen een bleke fond (NCS S 1030-Y30R). In de zijkoren werd vastgesteld dat in dezelfde kleur centraal in iedere steen een staand, drielobbig klaverblad is gesjabloneerd. In de middenbeuk werd die niet onmiddellijk gezien, maar is ze vermoedelijk ook daar aanwezig. Mogelijks is alles aangebracht op een dunne witte voorstrijklaag.

Aansluitend op de grijze tinten die gevonden werden op de kapitelen lijkt het er naar dat ook de ribben in die grijze tot grijsblauwe kleuren werden geschilderd met lijmvert (NCS S 3502-B).

Op de afgeschuinde hoek van wanden met de gordelbogen tussen middenbeuk en zijbeuken zit een iets donkerdere basistint met daarop een decoratieve donkerrode lijnvoering op de buitenrand (geen steenimitatie). Ook andere kleine vlakken worden soms voorzien van een extra decoratie (mogelijks 2de fase).

Ook op de oostelijke wanden van de beide zijkoren was deze steenimitatie aanwezig minstens vanaf een hoogte van 2m70. In een latere fase werd alles onder de 2m70 gedecapeerd en hernomen waardoor niet meer kan worden vastgesteld hoe de zijkoren waren gedecoreerd in de eerste fase.

Deze steenimitatie is ook niet meer bewaard tegen de buitenwanden van de zijbeuken doordat al het pleisterwerk daar vervangen lijkt te zijn in een latere fase.

Fig. 94: Vrijlegging op de hoek tussen de doopkapel en middenbeuk

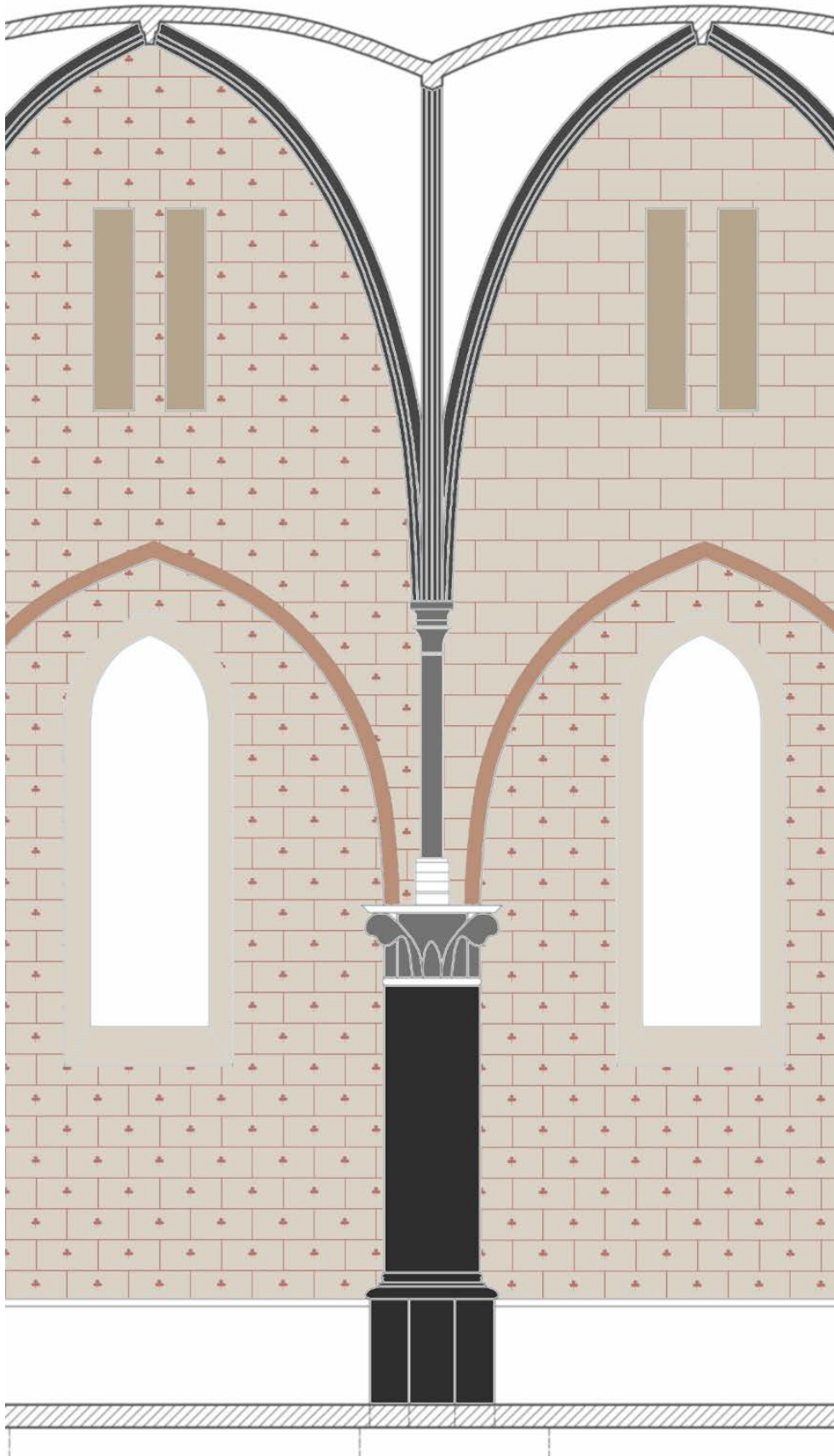

Fig. 95: Een impressie van de eerste fase in het schip. Nog niet alle details zijn gekend. De travee rechts is weergegeven met steenimitatie zonder klaverblad in het schip, de travee links met klaverblad (Ornament CV). De lijntekening is afkomstig van architect Gisèle Gantois.

2.2.2.2. Interieurdecoratie – fase 2

De **tweede fase** is te beschouwen als een aanpassing op voorgaande fase waarbij een groot deel van het interieur wellicht onveranderd blijft en een aantal elementen een verdere neogotische opsmuk krijgen.

Voor het hoofdkoor bleef het voorgaande schema wellicht grotendeels ongewijzigd, op het gewelf en ribben na. Deze zone kon niet onderzocht worden wegens onbereikbaar voor de hoogtewerker, maar de ribben in de middenbeuk konden wel onderzocht worden en zijn wellicht wel representatief.

De ribben in het schip kregen namelijk een veel fellere polychromie dan de eerste fase waarbij verschillende zijdes van de ribben andere kleuren kregen. Dit gebeurde eveneens met lijmverven. Vooraleer deze polychromie werd aangebracht werd het geheel eerst met een nieuwe grondverf overschilderd. Op een bundelpijler in het schip werden bijvoorbeeld volgende kleuren aangetroffen:

- Oker NCS S 2040-Y20R (eerste bolle zijde)
- Lichtblauw NCS S 1010-B10G (tweede peerkraal)
- Donkerrood NCS S 3040-Y90R (lijn op blauwe ondergrond)
- Lichtrood NCS S 1030-Y80R (middelste deel)

Fig. 96: Opname van de bundelpijler van noordwand van middenbeuk tussen de eerste en tweede travee (O)

De grijze verf van de kapitelen maakte plaats voor een witte kleur met daarop accenten van groen en bladgoud.

Op de schachten van de zuilen werden drukkere decoraties aangebracht. Een nieuwe grondtoon in bruine olieverf werd aangebracht (NCS S 5010-Y10R). In die laag werd blijkbaar gespeeld met textuur door fijne groeven verticaal in de verf te trekken. Mogelijks is het een vorm van steenimitatie. Bovenaan de schacht werd in lichtgrijze verf maaswerk met driepas motief gesjabloneerd. Onderaan is een vijflobbig blad gesjabloneerd in bruine lijnolieverf. Vrijleggen verloopt redelijk vlot maar is door de groefstructuur toch destructief.

Fig. 97: Vrijlegging van fase 2 op de meest westelijke zuil tussen midden- en zuidbeuk

Ook de ribben van de zijbeuken kregen dezelfde fellere kleuren. De gewelfschelpen bleven in zowel middenbeuk als zijbeuk waarschijnlijk gewoon wit. Hier is vastgesteld dat er bij aanbrengen van nieuwe verflagen de oudere lijmvverflagen grondig werden afgewassen. Dat maakt interpretatie nu wat moeilijker.

Op de pilasters in het koor is de situatie onduidelijk. Er werd hier wel een gele lijmvverf aangetroffen, maar die zou ook al kunnen deel uitmaken van de volgende fase.

2.2.2.3. Interieurdecoratie – fase 3

In **de derde fase** is voor een groot deel afgestapt van de neogotische decors en werd gekozen voor een polychromie die vooral bestond uit licht gele kleuren. Naar datering toe is deze fase te plaatsen in het interbellum en stilistisch beschouwd zijn er ook wel een aantal elementen duidelijk als Art Deco herkenbaar.

Met name het schilderen van de 4 evangelisten in medaillons in het hoofdkoor behoort tot het meest opvallende Art Deco element. Deze schilderijen werden aangebracht met lijnolieverf rechtstreeks op de ondergrond van een nieuwe gebroken witte lijnolieverf (NCS 1505-Y). De schetslijnen in potlood zijn van nabij goed zichtbaar. De glanzende vernis die er op zit werd maar aangebracht in een latere fase.

Of de neogotische sjabloneringen in het koor daar bij werden geïntegreerd is verre van zeker. Het is in ieder geval in die periode dat tot een hoogte van 2m70 in de zijkoren de wanden gedecapeerd werden. Wat precies in de plaats kwam is ook niet meer duidelijk doordat ook deze fase later nog grondig werd gesaneerd. Er zijn enkel spoortjes gevonden van een appelblauwzeegroene verf (NCS S 3530-G20Y). Wat er nog wel deels resteert is op de aansluiting tussen de hoger gelegen wand en het

hernomen vlak een afbakening met reliëfornamenten, typisch voor de Art Deco periode.⁵³ Het is helaas weinig dat resteert.

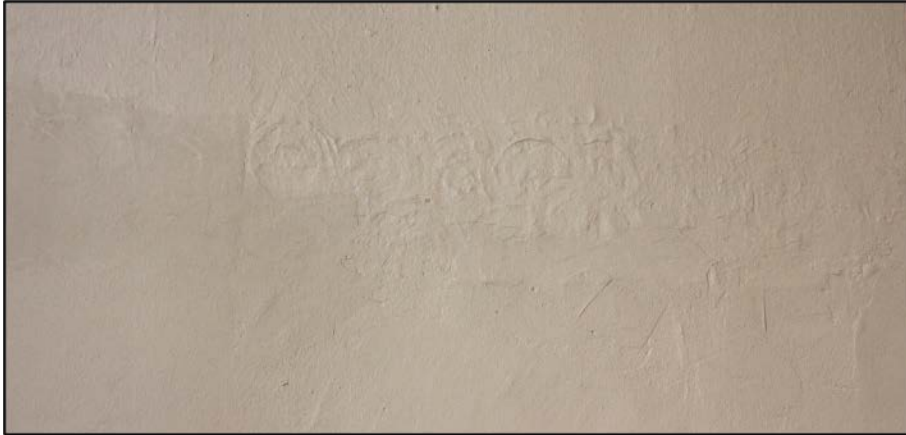

Fig. 98: Noordwand van het Jozef-koor. Op ca. 2m70 zitten nog vage restanten van reliëfornamenten in olieplamuur (O)

In het koor werden de pilasters met sokkel monochroom geschilderd in een licht gele lijmv verf (NCS S 2040-Y30R).

Het opvallende is dat deze verf op de pilasters niet verder doorloopt dan waar nu de rand gemaakt wordt met de decoratieve asbestplaten. Dit schept een onduidelijkheid. Het wil hoogstwaarschijnlijk zeggen dat de neogotische sjabloneringen in deze periode al verborgen werden. De centrale Glasal asbestpanelen met harde, gladde voorzijde, werden echter pas vanaf 1960 door Eternit geproduceerd. De producent van de randen met de reliëfdecoratie waarin de Glasal platen vervat zitten kon niet gevonden worden en in principe is het mogelijk dat deze wel uit de Art Deco periode afkomstig zijn. Stilistisch is er een grote gelijkenis met de reliëfornamenten in olieplamuur in het Sint-Jozefkoor. Het is ook niet ondenkbaar dat de reliëfornamenten door een schilder-decorateur zijn gemaakt op stroken asbest en dat het geen fabrieksproductie is.

Het lijkt er dus op dat er in de interbellum periode de sjabloneringen al verstopt werden, dat hiervoor langs de randen de geornamenteerde asbestplaten werd gebruikt, maar dat in de centrale velden een andere invulling was.

In het latwerk dat onder de asbestplaten aanwezig is zijn inderdaad meerdere nagel- en schroefgaten te vinden. Die geven echter geen aanwijzing over welke de invulling geweest kan zijn.

Naar kleurstelling toe in de rest van het interieur overheersen de gele tinten. De horizontale lijst boven de asbestpanelen kreeg wat accenten in okergeel (NCS 1505-Y).

In het schip werden de schachten van de zuilen beschilderd in lijnolieverf, lichtbeige, getamponneerd (NCS S 0907-Y30R). De sokkels, eveneens in olieverf, kregen een bruine kleur (NCS S 4030-Y10R). De wanden van het schip zijn nog eenmaal hernomen geweest met lijmv erf in lichtgeel (NCS S 1010-Y30R). Het lijkt er op dat dit zonder decoratie was. Enkel rond de spitsbogen tussen middenbeuk en zijbeuken werden banden geschilderd in een okergeel (NCS S 2020-Y30R) met donkerrode afboording (NCS S 4040-Y80R).

⁵³ Veel informatie is hierover te vinden in: Fontaine Claire, *Décors à relief de cages d'escaliers Art Deco. Reliëfornamenten in Art Deco traphallen*, BRK-APROA Bulletin, 3, 2015.

De ribben van het gewelf werden eveneens in een lichtgele lijmv verf uitgevoerd (NCS S 1010-Y30R).
De kapitelen van de zuilen pilasters waren dieper geel van kleur.
De gewelfschelp zelf leverde in het schip geen duidelijke informatie op.

Fig. 99: Vrijlegging van twee fasen op de band boven de gordelbogen. De band in Art Deco fase volgt getrouw die uit voorgaande fase (O)

In de zijbeuken werd wel duidelijker zichtbaar dat de ribben okergeel waren geschilderd met bleekwitte gewelfschelpen.

Fig. 100: Vrijlegging van de Art Deco fase van een rib in de noordbeuk. Ook het grijs, rood en wit van de voorgaande fase schemeren door

2.2.2.4. Interieurdecoratie – fase 4

De **vierde fase** vond dan wellicht plaats in de jaren '60 en wordt vooral gekenmerkt door de komst van de decoratieve Glasal asbestpanelen in het koor.

Er werd hier gebruik gemaakt van twee types van Glasal-platen met dezelfde rode grondtoon: gespikkeld karakter en marmerimitatie.

Fig. 101: Glasal-plaat met marmerimitatie

Fig. 102: De Glasal-plaat met spikkel

In de zijkoren was het bij deze fase ook alweer tijd om grondig in te grijpen. De voorgaande decoratie werd lokaal opgeruwd, hier en daar werd de drager opnieuw gepleisterd, onder andere met gips. Ook werd er een dunne olieplamuur gebruikt.

Tegen de oostwand van het zuidelijk zijkoor werd waarschijnlijk in die periode een marmerimitatie geschilderd in olieverf. De randen van deze schildering werden nog niet onderzocht. De schildering is redelijk eenvoudig vrij te leggen door de latexverven te verweken met solventen. Verder onderzoek is eventueel mogelijk.

Mogelijks dat deze fase ook de ingrijpende werken inhield waarbij de zuidelijke wand van de zuidbeuk werd ontleisterd en herpleisterd. Dat herpleisteren gebeurde met een bastaardmortel van kalk en cement, wat geen al te slechte keuze is. Helaas werd er daarna nog geëgaliseerd met gipspleister en die gedraagt zich veel minder goed. Het is ook vanaf dan dat latexverven gebruikt worden in het interieur.

In die fase werd nogal sober gewerkt met licht beige tinten en bijna geen polychromie op de architectuur. De meest terugkerende kleur was het licht gele (NCS S 1030-Y10R). De sokkels van de zuilen in het schip kregen wel nog een donkerdere kleur. Die sokkels zijn ook wel vaker geschilderd geweest dan de hier benoemde voornaamste schilderfasen.

De gewelven zijn nog éénmaal geverfd geweest (de huidige afwerking met witte ribben tegen diep roze gewelfschelpen). Dit gebeurde ook met latexverf. Er valt eigenlijk niet uit te maken of dit meteen in de jaren '60 gebeurde of nadien volgde.

Fig. 103: Vrijlegging van de marmerimitatie in het zuidkoor

2.2.2.5. Interieurdecoratie – fase 5 & fase 6

De **vijfde** fase en de **zesde** fase zijn veel beperkter van omvang, soms gaat het om niet meer dan een lokale herschildering. Er is daar ook minder onderzoek naar gedaan. Bij de vijfde fase werden een aantal zaken zoals de pilasters en hun sokkels in het koor en sommige delen van de wanden in het schip wit geschilderd.

Bij de zesde fase veranderde dat voor de pilasters in het koor naar een licht roze kleur (NCS S 1015-R20B) en hun sokkels naar donkerrood (NCS S 3060-Y90R). In het schip werd eveneens die lichtroze kleur gegeven aan de wanden (niet zeker of dat ook de middenbeuk was) en de zuilen, inclusief hun sokkels, werden licht blauw (NCS S 1005-B). Die zuilen kregen nadien een extra verfbeurt en werden terug wit (NCS S 0505-Y30R).

2.2.2.6. Interieurdecoratie – fase 7

De **laatste** fase had niet veel meer om het lijf dan dat een aantal elementen in het onderste register werden hernomen in dezelfde kleur: zuilen en sokkels en pilasters werden opnieuw met wit geschilderd. De achterwanden van de koren werden nog monochroom beschilderd met de omberkleurige latex (ca. NCS S 3010-Y10R) en die kleur maakte de omslag naar het hoofdkoor. Het wit schilderen van de centrale asbestpanelen vond eveneens plaats in de laatste fase.

2.3. Kerkhof en ommuring

Het omliggende kerkhof is volledig omsloten door een lage bakstenen muur met plint en dekplaten in blauwe hardsteen waarboven een ijzeren hekken, ter plaatse van west- en oost ingang voorzien van geringde hekpijlers.

Op de Ferrariskaart is te zien dat eerder enkel het zuidelijke deel ommuurd was. Het noordelijke deel was omzoomd met bomen. (Fig. 21)

Na voltooiing en inwijding van de kerk in 1874 was het kerkhof in 1880 nog steeds slechts gedeeltelijk voorzien van een ommuring of een andere afscheiding.⁵⁴ Hieruit kan afgeleid worden dat de kerkhofmuur, opgetrokken in hetzelfde baksteenformaat als de nieuwe kerk uit 1874, toch iets later – na 1880 – werd opgetrokken.

Er bleef een schilderij van de kerk en de dorpskom van Rossem uit ca 1940-1945 en geschilderd door Van Loo bewaard (Fig. 5). Net zoals op de oude postkaart (Fig. 4) is op het schilderij het ca. 1960 gesloopte gebouw op de huidige parking nog te zien, alsook de roodschildering van de kerk. In de deurposten van het hek in de ommuring herkennen we de speklagen.

Gevarieerde graftekens, zowel qua vormgeving als qua materiaal, waarvan de oudste, vooral uitgevoerd in blauwe hardsteen, opklimmen tot de tweede helft van de 19de eeuw.

⁵⁴ AAMB, Dekanale visitatieverslagen, Rossem, 1880

3. Beschrijving en Inventaris van de erfgoedelementen van het onroerend erfgoed – huidige toestand

3.1. Algemene beschrijving / typering en ruimtelijke context

Het schip met brede middenbeuk en smallere zijbeuken telt vijf traveeën waarvan telkens een smallere aan de uiteinden, respectievelijk ter hoogte van de twee zijaltaren en ter hoogte van doopkapel en berging. De beukwanden tonen een ritmische geleding van versneden steunberen - met dubbele, haakse opstelling ter hoogte van het transept - en van hoge, smalle lancetvensters, ook voorzien in de westwand, waar ze worden bekroond met een decoratief paneel met gelobd motief. Het enkel door korte transeptarmen onderbroken, natuurleien zadeldak wordt doorgetrokken over het hoge, driezijdig gesloten, rechthoekige koor verticaal geleed met lancetvensters en versneden steunberen conform het schip. De aanleunende, symmetrisch opgevatte sacristieën met half schilddak, eveneens belijnd met haakse steunberen, zijn opengewerkt met een rechthoekig tweelichtvenster en een rechthoekige deur met consoltjeslatei.

Bijzonder karakteristiek is de gevelafwerking met een rode bepleistering met baksteenimitatie - vermoedelijk ter egalisering of ter bescherming van het onregelmatige metselwerk - en de eveneens bepleisterde vensteromlijstingen met natuursteenimitatie.

Inwendig zorgen spitsboogarcades op gedrongen zuilen met achtkantig basement en acanthusbladkapiteel waarboven een register van blinde, rechthoekige tweelichtvensters voor een tweeledige opstand. Koor, hoofd- en zijbeuken zijn overkapt met vierdelige kruisribgewelven uitgewerkt in houtstructuur met een bepleistering op rinkellatjes (Fig. 94), opgevangen door colonetten met bladkapiteel of eenvoudige consoles. De overgang van beuk naar koor wordt gearticuleerd door gelede bundelpijlers terwijl de korte transeptarmen als biechtstoelnis fungeren. De bevloering bestaat overwegend uit eenvoudige zwarte en witte zeshoekige tegels terwijl in de toren een oudere, hardstenen vloer bewaard bleef. De beukruimte wordt verlicht door hoge lancetvensters met een heldere beglazing met rode sierboord. De koorpartij wordt in evidentie gesteld door vijf neogotische, gebrandschilderde glas-in-loodramen uit het bekende, rond 1858 opgerichte glazeniersatelier van Samuël Coucke (1833-1899) in Brugge. De drie glasramen in de absis die respectievelijk het Heilig Hart van Jezus met de Heilige Margaretha Maria Alacoque, de Prediking van de Heilige Gildardus en de Prediking van de Heilige Medardus voorstellen dateren uit 1887. De twee overige die de Heilige Familie en Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans afbeelden dateren uit 1896. Afgezien van de Lodewijk XV-communiebank is het overige kerkmeubilair van homogeen neogotische factuur. De drie sobere altaren in geschilderde steen met getrapte compositie werden vermoedelijk uitgevoerd naar ontwerp van Hansotte, alleszins het Maria-altaar (circa 1877) waarvan de gesigioneerde, niet gedateerde ontwerp-tekening bleef bewaard. De preekstoel en één van de biechtstoelen (zuidelijk transept) werden rond 1894 gerealiseerd naar het neogotisch ontwerp van Leonard Blanchaert (1834-1905), beeldhouwer uit Maaltebrugge (Gent).⁵⁵

Tegen de zuilen aangebrachte gepolychromeerde gipsen heiligenbeelden met sokkel en baldakijn

⁵⁵ AAMB, Verslagen van het Comité diocesain des monuments, vergadering 13.07.1894.

alsook de 14 kruiswegstaties vervullen het vrijwel homogeen neogotische interieur. Momenteel bichroom, in lichte tinten geschilderd met goudaccenten ter hoogte van de kapitelen met vier geschilderde medaillons met evangelistensymbolen in het koor. De kerk had oorspronkelijk een polychrome afwerking. (Zie punt 2.2.2. Interieurdecoratie – opeenvolgende fasen en verslag Ornament cvba in bijlage 4)

Verder beschikt de kerk over de gepolychromeerde houten beelden van Sint-Anna-ten-drieën (begin 16de eeuw) en van de Heilige Cornelius (17de eeuw). In 1982 verplaatste pastoor Tierens deze beelden naar hun huidige locatie. Sint-Anna-ten-drieën bevindt zich nu tegen de eerste zuil rechts van het koor (meest zuid-oostelijke zuil) op gepolychromeerde console onder gepolychromeerd baldakijn. Het beeld van de Heilige Cornelius bevindt zich tegen de eerste zuil links van het koor (meest noord-oostelijke zuil) op gepolychromeerde console onder gepolychromeerd baldakijn.

Fig. 104: Sint-Anna-ten-drieën - De gedecoreerde omkadering is verplaatst naar een ander beeld. (1976 – KIK – M239598 – <http://balat.kikirpa.be/object/19986>

Fig. 105: Heilige Cornelius - De gedecoreerde omkadering is verplaatst naar een ander beeld. (1976 – KIK – M239599 – <http://balat.kikirpa.be/object/20020>

Opmerkelijk zijn tevens de houten gepolychromeerde reliekhouders van de twee patroonheiligen (einde 16de - begin 17de eeuw). In de sacristie een lambrisering met medaillons met de bustes van Christus Zaligmaker en van Onze-Lieve-Vrouw. Tenslotte is er het unieke en sinds 21.08.1979 als monument beschermde Forceville-orgel dat in 1744 door de pastoor van Wolvertem bij de bekende Brusselse orgelbouwer werd besteld en in 1788 door Rossem werd aangekocht. (Orgel Late Barok⁵⁶ -

⁵⁶ Peeters Flor, Vente Maarten Albert, 1971. *De Orgelkunst in de Nederlanden*. Antwerpen: Mercatorfonds pp. 274-276

Fig. 84)

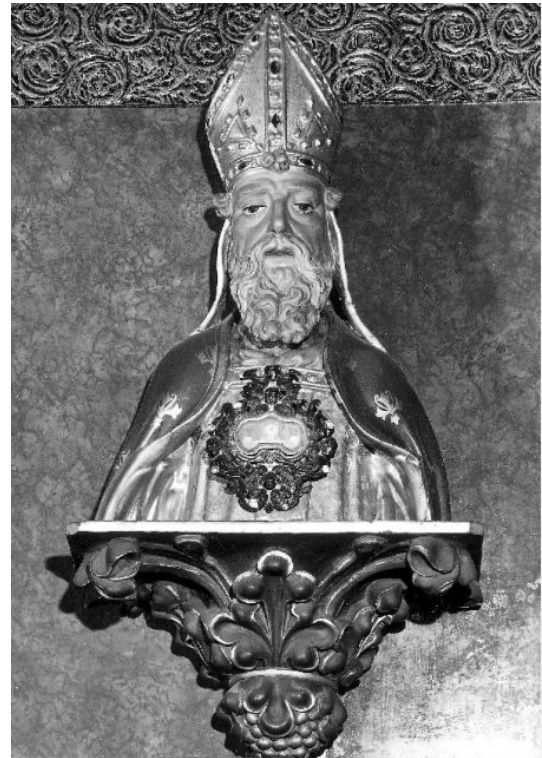

Fig. 106: Reliekhouder Sint-Gildardus van Normandië – (1976 – KIK – M239604 - <http://balat.kikirpa.be/object/19936>

Fig. 107: Reliekhouder Sint-Medardus van Noyon – (1976 – KIK – M239605 - <http://balat.kikirpa.be/object/199369>

Fig. 108 en 109 (GG)

3.2. Inventaris van de erfgoedelementen kerk – huidige toestand

3.2.1. Opmetingsplannen van de bestaande toestand

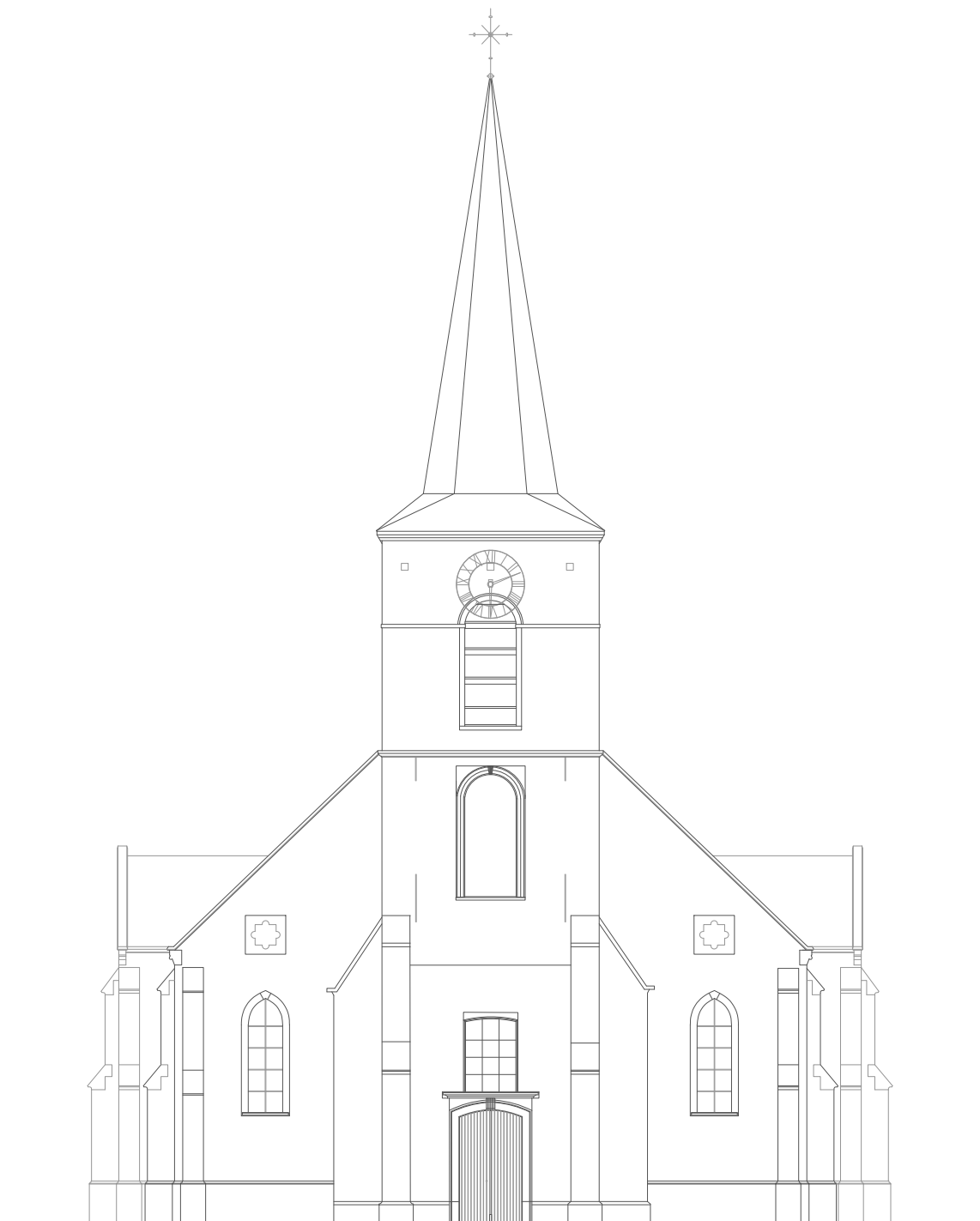

Fig. 110: Westgevel (GG)

Fig. 111: Noordgevel

Fig. 112: Zuidgevel (GG)

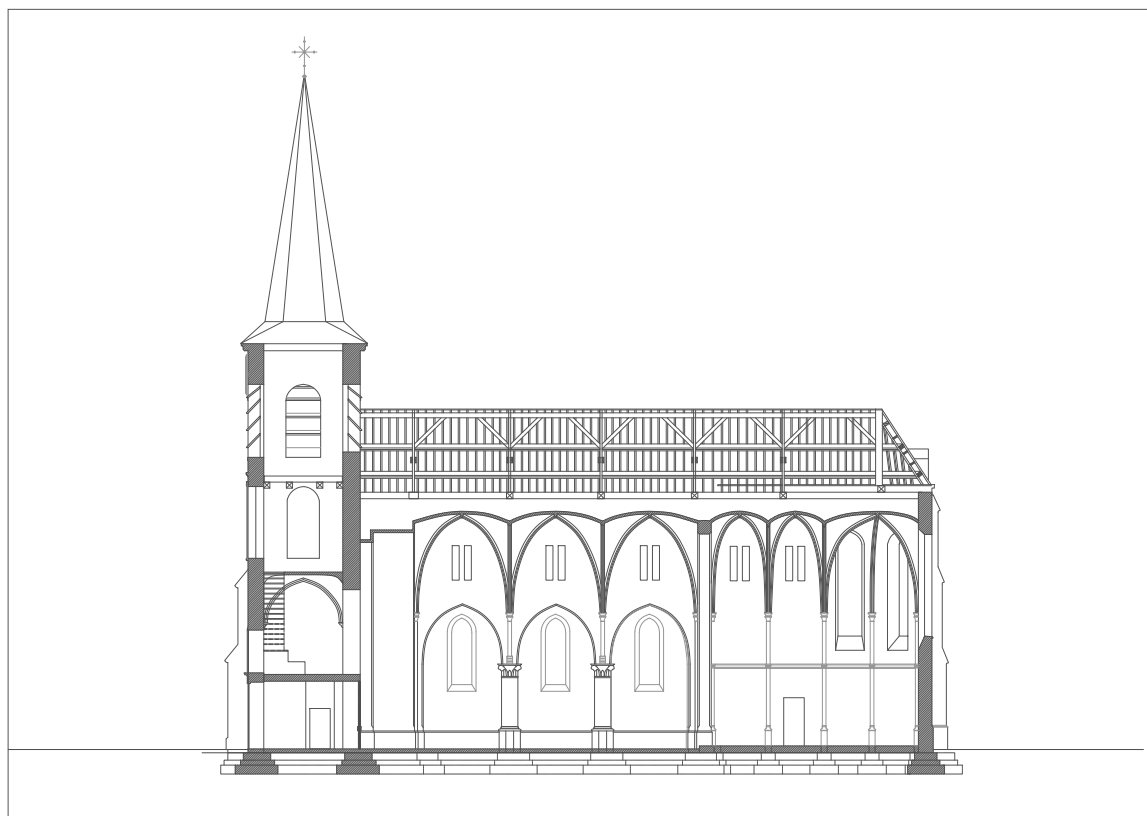

Fig. 113: Langse snede (GG)

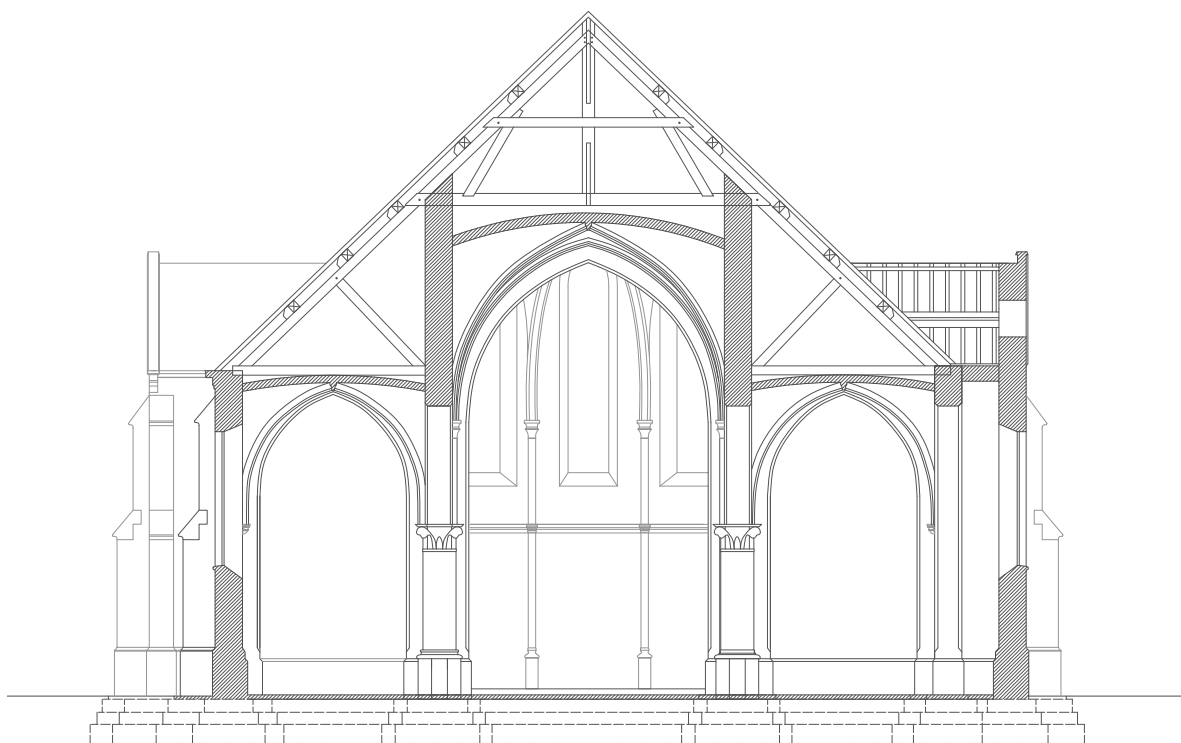

Fig. 114: Dwarse snede (GG)

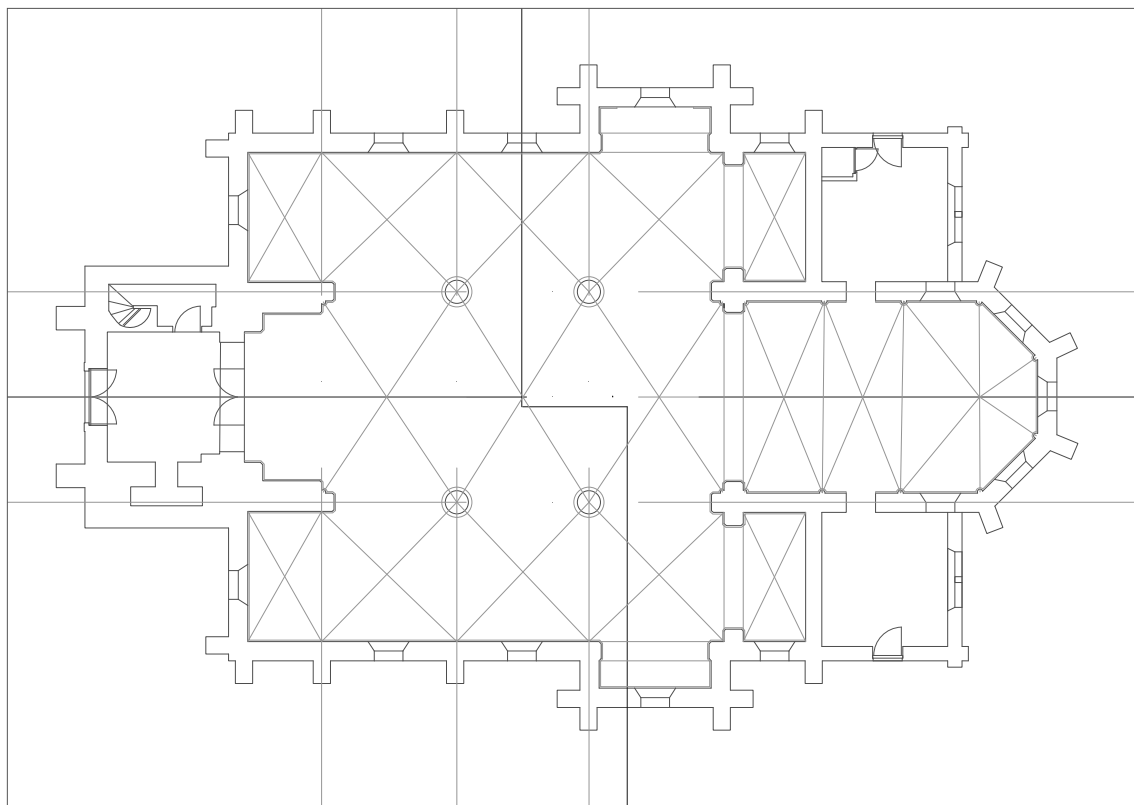

Fig. 115: Grondplan

Fig. 116: Inplanting

3.2.2. Beschrijving van de verschillende onroerende elementen kerk – huidige toestand

3.2.2.1. Dakbedekkingen

Dakvlakken

Zowel het dak van het schip en koor als het torendak zijn bedekt met natuurleien. Deze zijn bevestigd met koperen leihaken. Ze vertonen plaatselijk sporen van pyriet. Zeer plaatselijk is een lei gebroken of uitgeschoven.

Voor wat het torendak betreft zijn de genagelde natuurleien algemeen nog in redelijke staat. Ze vertonen een lichte verwerking en algengroei. Het ingevlochten hoekkeperlood van het torendak is over het algemeen in goede staat. Plaatselijk is een loodslab licht opgewaaid.

Onderaan, onder de insnoering, ontbreken vele leien op de hoekkeperafwerking (Fig. 117). Zo zijn er lekken met inrottingen en schimmelvorming op de kepers en de bebording van de dakstructuur. Enkel de oostelijke zijde van de torenspits is van dichtbij bekeken via het oostelijke dakluik vanwege de slechte bereikbaarheid van de andere dakvlakken. Onderaan in het oostelijke dakvlak, onder de torenspits, overlapt het hoekkeperlood op diverse plaatsen niet met de natuurleien, vandaar de lekken met schade aan de dakstructuur als gevolg. Plaatselijk ontbreekt het hoekkeperlood.

Fig. 117: zuidoostelijke hoekkeper: ontbrekende leien (MW)

De drie overige dakvlakken zijn niet van dichtbij bekeken, vanwege niet veilig bereikbaar. Er is een sterk vermoeden van lekken aan de westelijke hoekkepers, gezien deze ook inrottingen vertonen.

Fig. 118: zuidoostelijke hoekkeper: ontbrekende loodslab (MW)

Ter hoogte van de insnoering van de torenspits (schoot) zijn verschillende loden slabben en leien afgevallen (Fig. 118 en 119). De dakbedekking is hierdoor niet overal meer (water- en wind)dicht, waardoor mogelijks waterinfiltraties kunnen optreden. Het herstellen en dichten van de dakbedekking (op korte termijn) is aangewezen.

Fig. 119: loodslab is verdwenen ter hoogte van de insnoering

De geglazuurde gebakken aarden nokpannen van het hoofddak zijn oppervlakkig licht verweerd (Fig. 120). Plaatselijk is de cementering licht verweerd.

Ter hoogte van het koor, berging en sacristie zit het ingevlochten hoekkeperlood op zijn plaats. Het lood is licht verweerd.

De zinken kilkeperafwerking van de hoofdbeuk is licht verweerd, maar er zijn geen lekken.

De loden en zinken aansluitingen ter hoogte van het opgaand muurwerk vertonen een lichte verwerking en ze zitten op hun plaats.

Figuur 120: De geglazuurde gebakken aarden nokpannen van het hoofddak zijn oppervlakkig licht verweerd (Triconsult)

Bij de aansluiting tussen het noordelijke dakvlak van de hoofdbeuk en de noordelijke torenwand is een slab omgevallen. Bij de aansluiting tussen het westelijke dakvlak en de noordelijke topgevel van het noordelijke transept is een slab omgevallen.

De loodslab in de aansluiting met de noordelijke torenwand aan de westelijke zijde van de noordelijke zijkapel toren is ernstig verweerd. Hier is de kans op lichte vochtinfiltratie.

3.2.2.2. Dakdoorbrekingen

De dakkapel in het oostelijke dakvlak van het koor is structureel in goede staat. De leien, de zinken kilgoten en de loden aansluitingen zijn licht verweerd. De vernageling van het zink komt los. De verflagen van het buitenschrijnwerk bladderen af.

Fig. 121: Dakkapel (MW)

Het luik in het oostelijke dakvlak van de toren is bekleed met licht verweerd zink en het hout is in goede staat. De loden aansluitingen zijn goed. Er is geen degelijk sluitwerk voorzien. Het luik is momenteel bevestigd met ijzerdraad.

De inox schoorsteen ter hoogte van de berging is in goede staat. De metalen bevestigingen zijn roestig.

Het torenkruis met torenhaan werd van op afstand bekeken middels foto's vanwege het ontbreken van ladderhaken voor een torenklim. Voor zover controleerbaar is het kruis licht roestig. De loden muts en de pijnappel zijn licht verweerd.

Het kruis ter hoogte van het koor zit goed in de verf en de loden muts is in goede staat.

Fig. 122: Torenkruis met torenhaan en kruis op het koor

3.2.2.3. Dakstructuur + Zolder

De eikenhouten dakstructuur van de torenspits is in goede staat. De bebording is vermoedelijk populierenhout. Plaatselijk zijn er oude sporen van vocht opgemerkt.

Fig. 123: Eiken dakstructuur toren – bebording vermoedelijk populierenhout

Wegens de slechte toegankelijkheid werden enkel de onderste delen van de torenspits gecontroleerd. Deze lijken nog in goede staat te verkeren. Ter hoogte van de bereikbare delen kon geen noemenswaardige schade worden vastgesteld (bv. gebroken verbindingen, sterke aantasting, ...), het valt evenwel niet uit te sluiten dat in de hogere delen van de torenspits lokale aantastingen aanwezig zijn.

De muurplaat vertoont oude inrotting, voornamelijk in de hoeken.

De onderste delen van de dakstructuur zijn op verschillende plaatsen ingerot vanwege de lekken in de dakbedekking:

- de bebording in alle hoeken, onder de insnoering;
- de bebording van het noordelijke dakvlak, onder de insnoering;
- de zuidwestelijke hoekkeper is beschadigd.

Fig. 124 en 125: doorgerotte en met schimmels aangetaste beebording (MW)

Ter hoogte van het niveau van de torenspits zijn veel restanten van vogelnesten en vogeluitwerpselen aanwezig. Momenteel lijken vogels echter niet meer binnenin de toren te geraken door de aanwezigheid van een draad voor de openingen (galmgaten) in de gevels. Reinigen toren is prioritair om verdere aantasting te voorkomen.

De horizontale verdeelbalken waarop de kepers/standzonen toekomen, dewelke afdragen tussen de moerbalken, zijn niet allemaal meer in even goede staat. Aan de zuidwesthoek, t.h.v. de moerbalkkop, kan een schimmel/zwam worden vastgesteld. Het uitvoeren van een algemene houtbehandeling tegen insecten en schimmels is aangewezen.

De genummerde spanten van hoofdbeuk en koor (I, III, IV, II) bestaan uit eikenhouten spantbenen met naaldhouten trekbalken. De eikenhouten spantbenen zijn structureel nog in goede staat. De naaldhouten trekbalken zijn in matige tot slechte staat. De naaldhouten trekbalken zijn ernstig aangetast door huisboktor. De huisboktor tast enkel naaldhout aan; het eikenhout is niet aangetast. Vermoedelijk is de huisboktor niet meer actief, maar de trekbalken zijn zodanig aangetast dat de sectie gezond hout zeer gering is. Ter hoogte van de pen- en gatverbindingen tussen de trekbalken en

de spantbenen is de naaldhouten trekbalke zodanig aangetast dat de verbinding niet meer voldoet. Verder structureel onderzoek van de draagkracht van de trekbalke is aan te raden.

Fig. 126: 2de spant, te tellen vanaf oost: zuidelijke oplegging; ernstig aangetaste pen- en gatverbinding (MW)

Fig. 127: aantasting centraal in de trekbalke (MW)

De dakstructuur van het schip lijkt eerder gering gedimensioneerd. Zowel de secties van de spanten als van de gordingen lijken klein voor de relatief grote overspanningen. In de langs richting zijn er tevens geen windschoren aanwezig (ter ondersteuning van de gordingen en de zijdelingse stijfheid van het dak). De dakstructuur vertoont evenwel geen significante vervormingen of schade (bv. gebroken elementen of verbindingen)

De noordelijke onderste gording heeft een matige oplegging op de westelijke wand. De gording rust

op het muurwerk d.m.v. een keper met een te kleine sectie. Bij extra belasting kan deze keper breken. De opleg van de gordingen in het torenmetselwerk is relatief beperkt. Aan de zuidzijde blijkt daarnaast de opleg van de gording (sterk) aangetast. In het verleden werd de verbinding 'hersteld' door de toevoeging van een nieuwe bovenliggende balk. Het is evenwel niet duidelijk of de oorzaak van de aantasting (waterinfiltraties) verholpen werd.

De spanten van de zijbeuken liggen in het verlengde én vormen één geheel met de spanten t.h.v. de middenbeuk (Fig. 114: dwarse snede). Op basis van de visuele vaststellingen lijken er op het eerste zicht minder houtaantastingen (t.g.v. insecten) aanwezig te zijn. Ter hoogte van het transept aan de noordzijde (uitsprong) kunnen evenwel twee aangetaste balkkoppen worden vastgesteld. De aantasting is vermoedelijk te wijten aan waterinfiltraties vanwege een slechte dakdichting t.h.v. de kil(keper). Het is niet duidelijk of de eventuele lekkages reeds gedicht zijn. Een controle van de balkkoppen (graad van aantasting en weerstandmeting) is aangewezen.

Noordelijke zijbeuk

De 2de en de 3de gording, te tellen vanaf beneden, hebben een matige oplegging op het westelijke muurwerk. De gordingen hebben via de muurankers het muurwerk naar binnen toe getrokken. Hierdoor zijn er ter hoogte van deze opleggingen scheurvorming, bolstand en loszittende stenen in het muurwerk.

Er is relatief veel insectenaantasting in de dakstructuur aanwezig. Vooral de moerbalken t.h.v. de spantbeenverbindingen zijn sterk aangetast. Er is wellicht nog actieve aantasting aanwezig (recent boorstof). Het is desgevallend aangewezen om op korte termijn een bijkomend houtonderzoek uit te voeren om de graad van aantasting vast te stellen. Eventueel kan gelijktijdig een curatieve en preventieve houtbehandeling worden uitgevoerd.

Vastgestelde antastingen door houtborende insecten:

- de tweede gording, te tellen vanaf beneden, aan de oostelijke zijde van het oostelijke spant is actief aangetast door kleine klopkever;
- ten westen van dit spant is de gording ernstig aangetast door huisboktor, niet meer actief;
- tussen spant 2 en 3, te tellen vanaf het westen, is een keper ernstig aangetast door huisboktor, niet meer actief.

Deze balken zijn structureel verzwakt.

De trekbalke van het oostelijke spant is ingerot aan de noordelijke oplegging. Ook de aansluitende kilkepervoet is ingerot.

3.2.2.4. Regenwaterafvoer

De bakgoten zijn in redelijke staat. Het zink vertoont lichte sporen van putcorrosie.

Het hout van de bakgoten is in goede staat, maar de verflagen bladderen af en zijn schraal. De goten zijn ernstig bevuild en begroeid met planten.

Fig. 128 en 129 (MW)

Enkel de oostelijke bakgoot van het torendak werd geïnspecteerd. De overige 3 goten zijn niet geïnspecteerd vanwege niet veilig bereikbaar.

Centraal in de noordelijke bakgoot van de hoofdbeuk staat het zink licht bol en is een lasnaad gescheurd (aan de opkant van de goot, zonder lekken tot gevolg).

Vanwege het ontbreken van ladderhaken zijn de goten van het koor niet veilig beloopbaar. De goten zijn enkel plaatselijk controleerbaar via de dakkapel in het oostelijke dakvlak.

De westelijke bakgoot van het zuidelijk transept heeft een slecht afschot naar het tapgat toe. Hierdoor wordt bevuiling slecht afgevoerd.

De noordelijke afvoer van de berging heeft een verkeerd afschot, naar het westen toe. Hierdoor blijft er vuil in de goot staan.

De zinken afvoeren zijn licht verweerd en de beugels zijn roestig. Het water dat wordt afgevoerd middels de noordelijke regenafvoer van de toren verdwijnt niet in de riolering maar loopt over de betonnen bestrating.

De zinken afvoer, bevestigd op de westelijke gevel van de noordelijke zijbeuk, is verweerd en lekt. Hierdoor is het muurwerk op de westelijke gevel nat en begroeid met planten en algen (Fig. 130).

De afvoer van de oostelijke hanggoot van de sacristie leidt het regenwater via een gootje naar een afvoerput ten zuidoosten van de sacristie. Deze afvoer is niet voldoende open om het regenwater te slikken en zo komt een grote hoeveelheid regenwater tot tegen de ommuring. Als gevolg verweert het baksteenmetselwerk versneld (Fig. 131).

Fig. 130: De zinken afvoer, bevestigd op de westelijke gevel van de noordelijke zijbeuk, is verweerd en lekt. Hierdoor is het muurwerk op de westelijke gevel nat en begroeid met planten en algen (MW)

Fig. 131 (MW)

De riolering werd niet geïnspecteerd.

3.2.2.5. Buitenwerk

3.2.2.5.1. Baksteenmetselwerk en voegwerk

Voor wat betreft de toren zijn er bovenaan plaatselijk ernstig verweerde bakstenen opgemerkt en verweerd of ontbrekend voegwerk.

In de bovenste twee registers aan de westzijde van de toren is aanzienlijke schade vast te stellen aan de bakstenen. Dit lijkt vorstschade te zijn, maar dit kon nog niet van nabij bestudeerd worden.

Fig. 132: schade aan metselwerk en voegwerk - Detail westgevel toren (GG)

Aan de interieurzijde van de noord- en zuidgevel van niv. +2 kan een afscheuring worden vastgesteld t.h.v. de dichtgemetselde blinde spitsboogvensters. De scheurvorming is allicht te wijten aan het uitwaaien van (spat)krachten rond de (oude) vensteropeningen. Aan de buitenzijde kan de scheurvorming niet meteen worden vastgesteld.

Ter hoogte van het doksaal (Niv. +1) is zowel in de noord- als zuidgevel aan de interieurzijde beperkte scheurvorming aanwezig in het gevelmetselwerk. In de zuidgevel bevindt zich een scheur net onder het gewelf, in de noordgevel is er een scheur aanwezig in het midden van de gevel, net boven de deuropening.

Ter hoogte van de begane grond wordt de toren aan noord- en zuidzijde geflankeerd door een kleine uitbouw. Aan de noordzijde bevindt zich de traptoren, aan de zuidzijde een stockage ruimte. Hierbij dient te worden opgemerkt dat de torentrap deels verwerkt/ingetrapt zit in de torenmuur. De torenmuur heeft in deze zone hierdoor een relatief slanke breedte (circa 20 cm). De lokale vernauwing van de gevel heeft evenwel niet geleid tot schade of scheurvorming in het metselwerk.

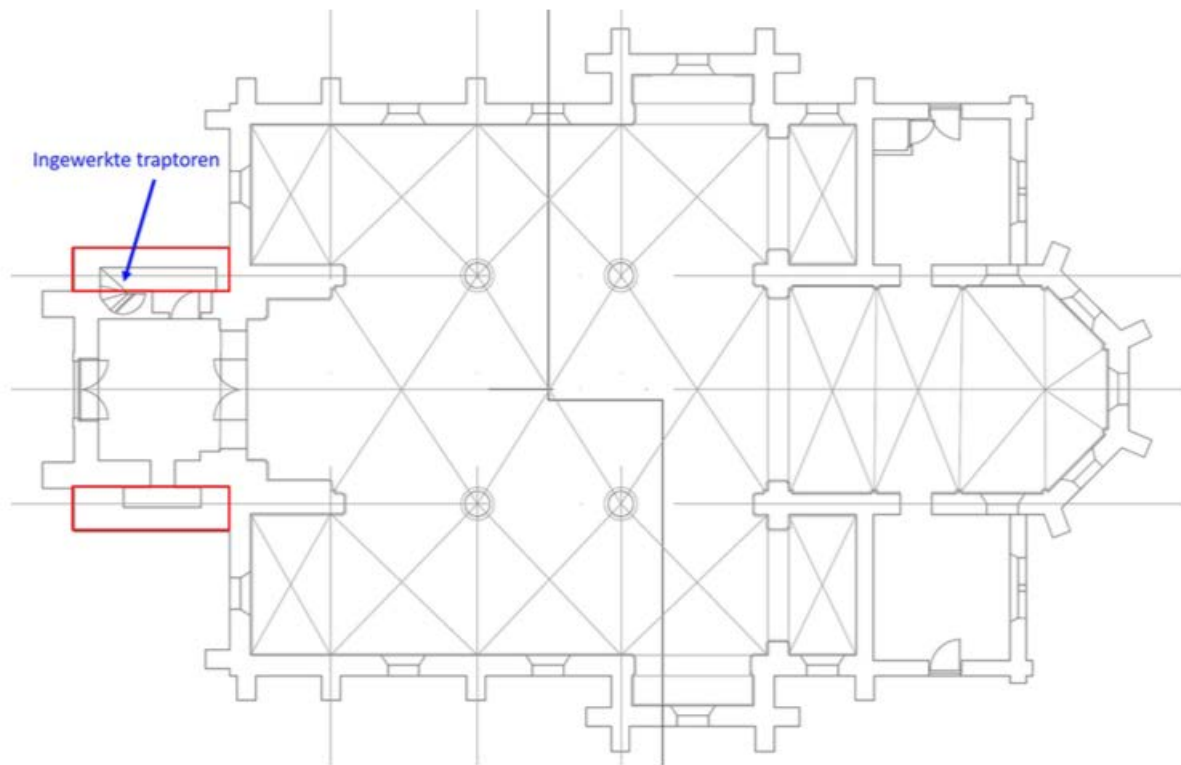

Fig. 133: Grondplan van de kerk met aanduiding van traptoren en noord- en zuidelijke aanbouw (Basistekening GG, bewerkt door TriConsult)

Boven de raamopening t.h.v. de bovenzijde van de 'traptoren' is een scheur aanwezig. De scheur is vermoedelijk te wijten aan een spanningsconcentratie in het metselwerk t.g.v. een verschil in stijfheid in de muur vanwege de plaatselijke vernauwing.

De grote verbouwing van de kerk in 1874 met het volledig nieuwe schip, koor en zijbeuken werd uitgevoerd in baksteen en een metselmortel op basis van kalk en zand. Het eerder bijzondere hier is dat gebruik werd gemaakt van sterk leem- of silthoudend zand.

Het opnieuw voegen van de buitengevels met een cementpleister heeft gezien de reeds slechte conditie van die cement wellicht nogal vroeg in de geschiedenis plaatsgevonden. Als voor de oorspronkelijke voegmortel hetzelfde leemhoudende zand gebruikt is geweest, kan dat al niet anders.

Plaatselijk is er scheurvorming:

- Noordelijke zijkapel toren: boven het noordelijke raam;
- Noordelijke zijbeuk: boven de spitsboog in de westelijke gevel;
- Sacristie: boven het oostelijke raam;

- Zuidelijke zijkapel toren: in de zuidelijke gevel; in aansluiting met de westelijke gevel van de zuidelijke zijbeuk.

De sluitsteen van de rondboog boven de poortopening in de westgevel van de toren is beperkt verzakt (momenteel opgespied met houten blokken) en de bovenliggende raamdorpel is gescheurd.

Vanwege de afwerklaag met een cementbepleistering is de vochthuishouding in het muurwerk verstoord. Door een ophoping van vocht in combinatie met vorst verweren de bakstenen versneld. Bij het afspringen van de cementbepleistering, springen er ook stukjes van de oppervlaktelaag af (Fig. 134). Op verspreide plaatsen is hierdoor ook het voegwerk verweerd of ontbreekt het.

Voornamelijk aan de noordelijke zijde van de hoofdbeuk zijn door vorst en vocht stenen ernstig verweerd of gedesintegreerd.

Fig. 134: Schade aan de bepleisterde plint (MW)

Boven de spitsbogen is er verticale scheurvorming. Hier zitten stenen los:

- Zuidelijke zijbeuk: boven het raam in de westelijke gevel;
- Noordelijke zijbeuk: boven het westelijke raam in de noordelijke gevel.

Deze scheuren zijn vermoedelijk het gevolg van een herverdeling van krachten in het metselwerk door het uitwaaien van de krachten rond de raamopeningen en/of t.g.v. spatkrachten afkomstig van de dakstructuur.

Bovenaan de zuidoostelijke gevel van het koor is het baksteenmetselwerk plaatselijk uitgevallen (Fig. 136). Aan de rechterzijde van dit ontbrekend baksteenmetselwerk is er een horizontale scheur. Er is kans dat ook hier een deel bakstenen kan loskomen en vallen.

Fig. 135: Bovenaan de zuidoostelijke gevel van het koor is het baksteenmetselwerk plaatselijk uitgevallen (MW)

De zwakke metselmortel is op vele plaatsen bloot komen te liggen waardoor weer en wind vrij spel hebben gekregen en de voegen (opnieuw) verder doen eroderen. De bakstenen zelf blijken beter bestand te zijn al zal lokaal vervangen van stenen nodig blijken. Verder is duidelijk dat onder andere metselbijen en graafwespen al lang hun weg vinden naar de vrij liggende metselspecie.⁵⁷ Op lange termijn is dat niet houdbaar.

Funderingen

Gezien de scheuren plaatselijk in het muurwerk, kan men stellen dat de funderingen plaatselijk een lichte zetting hebben gedaan in het verleden. Vermoedelijk is dit gestabiliseerd.

Aan de onderzijde van de buitengevels en zeker t.h.v. de steunberen, ontbreken lokaal grote delen van het metselwerk. Het materiaalverlies aan de onderzijde is het gevolg van opstijgend vocht in combinatie met vorst-dooi-cycli. Het is hierbij te verwachten dat ook het funderingsmetselwerk deels is aangetast.

3.2.2.5.2. Natuursteen + voegwerken

De dorpels van de galmgaten in de toren uitgevoerd in blauwe hardsteen, behalve het oostelijke, zijn gebroken en er is plantengroei.

De deuromkadering in hardsteen in de westelijke torengewel werd uitgevoerd in blauwe hardsteen.

De onderste verdieping (vermoedelijk 18de-eeuws) van de toren is grotendeels opgebouwd uit kalkzandsteen. De andere bouwlagen van de toren zijn opgetrokken in baksteen met gebruik van witte

⁵⁷ Constant J. et al, *Insecten*, Dieren in en op gebouwen, brochure monumentenwacht Vlaanderen vzw, 2010.

natuursteen voor de druiplijsten (afwisselend hol en bol), de regelmatige hoekkettingen, de kleine ramen in de noordelijke zijgevel van de noordelijke zijuitbouw en de zuidelijke zijgevel van de zuidelijke zijuitbouw van de toren, de blinde rondboogvensters in de noordelijke en zuidelijke zijgevel en de drie rondbogige galmgaten. De westgevel van de kerk is voorzien van een dichtgemetselde vensteropening met geprofileerde, witstenen omlijsting met sluitsteen (Fig. 136).

Structureel is de witte kalkzandsteen in goede staat. Op verspreide plaatsen ontbreekt het voegwerk. Voornamelijk op de druiplijsten ontbreekt voegwerk en groeien er planten. Beschadigingen werden in het verleden hersteld door de ontbrekende stenen door bakstenen te vervangen.

Fig. 136: Detail westgevel toren (GG)

Voor wat het schip betreft bestaan de dorpels van de raamopeningen, de sluitsteen van de spitsbogen, de lateien en de afzaten van de steunberen uit witte steen (Vermoedelijk Euville). Deze is oppervlakkig verweerd en licht bevuild. Plaatselijk is het voegwerk ernstig verweerd.

Enkele witte stenen zijn gebroken:

- koor: de dorpel van het noordoostelijke raam en er ontbreekt een stuk steen;
- koor: de dorpel van het oostelijke raam;
- sacristie: de latei boven de zuidelijke deur.

Er is voor het schip en het koor en de sacristie en opslagruimte ook nog lokaal gebruik gemaakt van een geelbleke zandsteen (waarschijnlijk een ledesteen). Ze werd toegepast op de sluitstenen van de spitsbogige vensters, linteel en middenstijl van de tweelichtvensters van sacristie en de aangebouwde

stockage ruimte.

3.2.2.5.3. Afwerklagen opgaand muurwerk

Het schilderwerk op de cementbepleistering is sterk afgebladderd.

De afwerklaag op het muurwerk bestaat uit cementgebonden bepleistering. Dit is niet dampopen, waardoor er een slechte vochthuishouding is in het muurwerk. Vocht achter het pleisterwerk (*in het muurwerk*) kan niet verdampen. Bij vorst zet dit uit en drukt het pleisterwerk van het muurwerk. Het pleisterwerk is op verspreide plaatsen losgekomen of al weg. Door een ophoping van vocht in combinatie met vorst verweren de bakstenen versneld.

3.2.2.5.3.1. Gevelafwerking met rode bepleistering met baksteenimitatie

De afwerking van de gemetselde buitenwanden bestaat uit een dunne Portlandcement-herstelpleister die in de open voegen werd ingedrukt en werd uitgesmeerd. Soms gaat dit niet verder dan wat platvol voegen, soms werd overheen het gehele parement aangesmeerd. De pleister werd zo lokaal erg dun aangebracht waarbij de glooiing van de bakstenen zichtbaar bleef. Sommige bakstenen zijn dan ook niet volledig overpleisterd. Vooral de horizontale geleding van de rijen bakstenen blijft herkenbaar. De stootvoegen zijn meestal minder zichtbaar gebleven.

Het parement van schip en koor met de glooiende pleister is afgewerkt met een strak geritmeerde baksteenimitatie. Deze is opgebouwd uit een rode grondlaag waarop in wit met enkele lijn de voegen werden overgetrokken in kruisverband. Het betreft een minerale verf.

Deze baksteenimitatie gebeurde goed verzorgd met een zeer regelmatig afgemeten stenen en verbanden. Deze decoratie is niet te verwarren met één of andere voegafwerking.

Fig. 137: Het proefvlak zoals te vinden op de zuidwand van de tweede verdieping van de toren. de techniek en kleuren zijn bijna gelijk aan de baksteenimitatie op het schip en koor, maar ze wijkt af omdat hier getrouw de voeg van de steen werd gevolgd, hier in een onregelmatig verband (O)

Het is zeer waarschijnlijk dat het proefvlak dat op de tweede verdieping in de kerktoeren tegen de zuidelijke wand werd geplaatst wel gelijktijdig werd geplaatst met het opnieuw voegen en de baksteenimitatie van het schip en koor (Fig. 137). Doch zal die proef wellicht bedoeld zijn geweest om als test om ze op de kerktoeren te plaatsen. De methodiek verschilt immers van wat werd uitgevoerd op het schip en koor, de materialen zijn wel gelijk. Het proefvlak in de kerktoeren gaat om een bepaalde voegafwerking terwijl het op het schip een volwaardige baksteenimitatie is.

Huidige conditie

De conditie van de recentste afwerking van de buitengevels van schip en koor is erbarmelijk en sinds lang niet meer functioneel: de verf en voegpleister beschermen niet langer het onderliggende, zeer gevoelige metselwerk. De cementpleister waarmee opnieuw gevoegd is geweest (+ ook nog recentere herstellingen) komt los uit de voegen of is al verloren gegaan. Lokaal heeft dit al gezorgd voor verzwakking van het metselwerk. Het risico is zeer reëel dat op sommige locaties de metselmortel achter de zichtbare stenen verder is weggespoeld/verzwakt dan aan het oppervlak is waar te nemen. De minerale verf is slechts lokaal nog te herkennen als baksteenimitatie. De rode grondkleur, waarschijnlijk ijzeroxide, is zelfs niet op alle gevelvlakken meer aanwezig. Een vreemd bijverschijnsel wordt soms geobserveerd waarbij het zichtbare rood en wit van de minerale verf evenveel afgesleten zijn waardoor het rood van de bakstenen nagenoeg weg is maar wel nog resteert waar het wit zich bevond. Hier krijgt men het (valse) effect van een rode voegimitatie op witte steen.

3.2.2.5.3.2. Bepleurde vensteromlijstingen met natuursteenimitatie

Rondom de vensters van het koor werden wel platbanden gestuct, eveneens in een cementpleister.

3.2.2.5.3.3. Bepleurde plint met natuursteenimitatie blokken

De plint van het schip en koor is voorzien van een dikke cementbepleurde, maar hier werd door middel van holle simili voegen een natuurstenen sokkel met strakke, regelmatige stenen in halfsteens verband geïmiteerd.

Huidige conditie:

De plint met simili voegwerk is duidelijk te hard voor het onderliggende metselwerk waardoor er lokaal breuken zijn ontstaan met uitspoeling en verdere verzwakking tot gevolg. Het waterwerende karakter van deze cementpleister had als doel neerslag uit de wand te houden maar bereikt hier juist een omgekeerd resultaat: opstijgend grondvocht + water dat via insijpeling doorheen barsten toch achter de pleister geraakt hoopt daar op en zorgt bij vrieskoude voor bijkomende schade. Door de aanwezige cementering aan de buitenzijde, kan het grondvocht tot op grotere hoogte stijgen vanwege de capillaire werking van metselwerk en de verhinderde droging. Het valt dus niet uit te sluiten dat ook het hoger gelegen metselwerk (achter de cementering) aangetast is door vorst. Op diverse plaatsen kunnen immers scheuren en wegdrukkingen van cementering worden vastgesteld. Het verwijderen van de aanwezige cementering en het nazicht + herstellen van het aangetast (funderings)metselwerk is aangewezen.

3.2.2.5.3.4. Toren – gestucte of dik, witgekalkte lijst

Op de zichtbare delen van de toren zijn geen sporen te vinden van een afwerking identiek van die op

het parement van schip en koor zoals pleister of verf die verloren is gegaan. Toch is het zeer goed mogelijk dat in de 18de eeuw of daarvoor de toren wel degelijk een afwerking had. Bij de toenmalige verbouwingen waarbij oudere delen met nieuw metselwerk werd gecombineerd zou men conform de tijdsgeest wel uniformiteit hebben nagestreefd. Wanneer men de zolderingen van het schip betreedt via de nauwe doorgang op de tweede verdieping van de kerktoeren is bovenaan in de nok op de wand van de kerktoeren zichtbaar dat er zich nog een gestucte of dik, witgekalkte lijst bevindt. Dit kan een indicatie zijn dat de toren inderdaad een periode voorafgaand aan de bouwphase van Hansotte volledig bepleisterd of gewit was. Of dit nog volledig was toen Hansotte het schip er tegenaan bouwde of dat Hansotte juist verflagen liet verwijderen om terug de blote stenen te zien, is niet meer vast te stellen.

3.2.2.5.3.5. Toren – zwarte contour- of schaduwschildering

Achter het uurwerk aan de oost- en westzijde van de toren werd een zwarte contour- of schaduwschildering aangebracht, wellicht om de leesbaarheid van het uur te verhogen. Ze is vooral goed bewaard gebleven aan de oostzijde. Die schildering kon niet van nabij onderzocht worden waardoor historische duiding nog niet kon gebeuren. De schildering lijkt volgens de onderzoekers wel een belangrijke karakteristiek te zijn voor de kerk.

3.2.2.5.4. Muurbekroningen

De witstenen dekstenen van hoofdbeuk en transepten zijn licht bevuild. Het onderlinge voegwerk is licht verweerd. Op termijn kan er vocht via het voegwerk insijpelen.

3.2.2.5.5. Buitenschrijnwerk

In de twee zijvleugeltjes die de toren flankeren, bevindt zich net boven het basement in natuursteen telkens één vensteropening. In de noordelijke vleugel bevindt zich nog een tweede vensteropening die de trapkoker verlicht.

Het metaal in het schrijnwerk is ernstig roestig. De stopverf is ernstig verweerd.

Het houten buitenschrijnwerk is in slechte staat. De afwerklagen zijn schraal.

Fig. 138a: Raam in de noordelijke uitbouw van de toren – NIVO 0)

Fig. 138b: Raam in de zuidelijke uitbouw van de toren – NIVO 0)

3.2.2.5.6. Beglazing

3.2.2.5.6.2. Glas-in-lood ramen

Inventarisatie van de gebrandschilderde glas in loodramen:

Fig. 139: Heilig Hart van Jezus met de Heilige Margaretha Maria Alacoque (centraal koor) (GG)

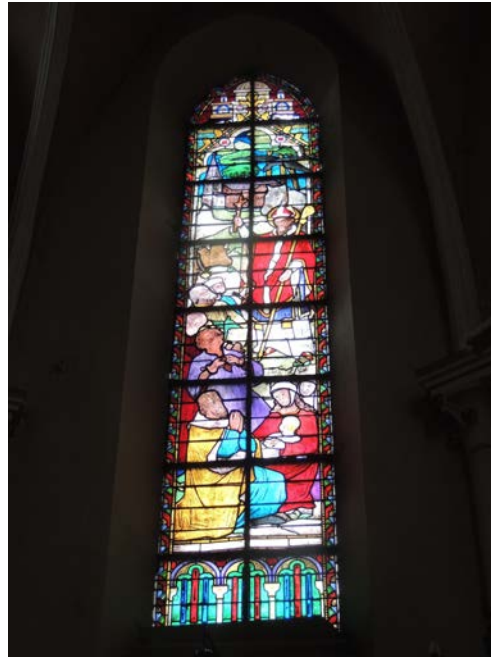
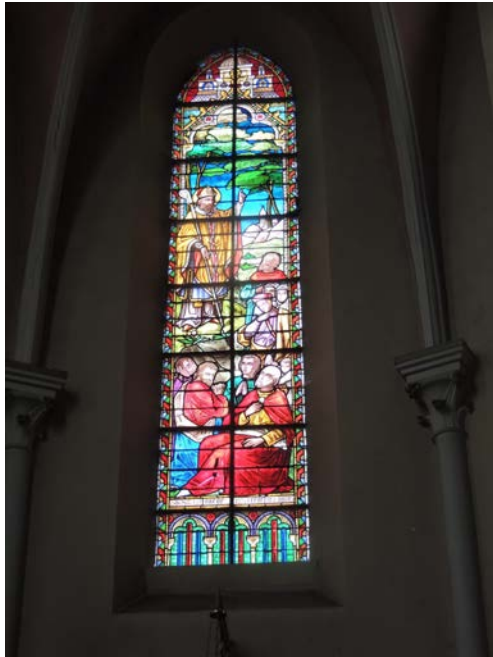

Fig. 140 en 141: Prediking van de Heilige Gildardus & Prediking van de Heilige Medardus (GG)

Fig. 142: Glasraam met de voorstelling van de Heilige Familie uit 1896 van Glazenier Grossé-De Herde (Zuidelijke kapel)

Fig. 143: Glasraam met de voorstelling van Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans uit 1896 van glazenier Grossé-De Herde (Noordelijke kapel)

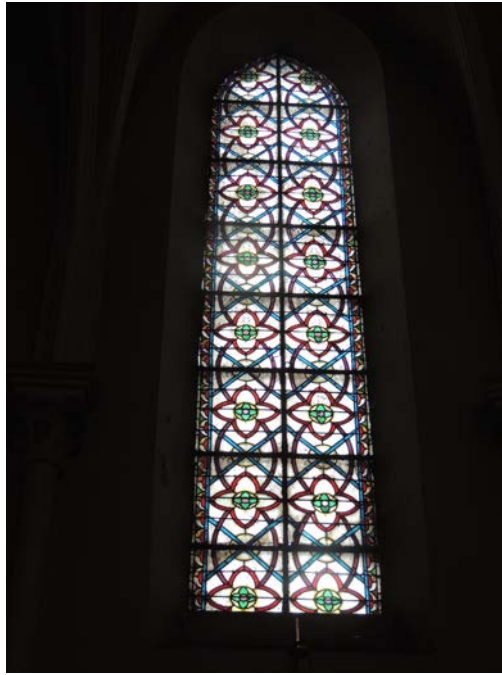
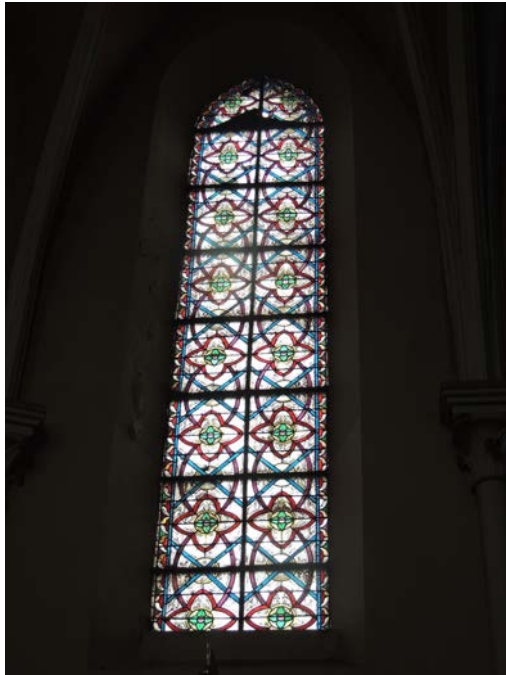

Fig. 144: Twee decoratieve ramen in het koor

De glasramen zijn gevat in een stalen structuur met T-profielen en vastgezet met stopverf (krijt + lijnolie) die op vele plaatsen is uitgevallen. De panelen staan vooral aan de randen nogal bol. De bindroeden zijn nogal roestig en de bindloodjes komen op tal van plaatsen los.

De metalen onderdelen zijn roestig en de beglazing is bevuild en plaatselijk gebroken. Omwille van een slechte detaillering van de condens afvoer van de glas-in-lood beglazing, zijn er plaatselijk druipsporen onder de beglazing binnen in de kerk.

Fig. 145: de metalen onderdelen zijn roestig (MW)

De glas-in-lood beglazing vertoont verwerking. De conditie van de glasverf van het glas-in-loodraam van de noordelijke kapel is in opmerkelijk betere staat dan bij het glasraam in de zuidelijke kapel (H. Familie). Bij dit glasraam is de glasverf op vele plaatsen verdwenen. Bij het gezicht van het Jezuskind is dit goed te merken. Hierdoor ontstaat een soort van negatiefffect. Het verdwijnen van de contourschildering (zwarte verf en meestal donker bruin) is het gevolg van een fout in het branden van de glasverf. Dat het fenomeen niet overal voorkomt is niet abnormaal. Historische procedés leverden namelijk geen constante kwaliteit. Vermits een oven slechts een beperkt laadvermogen heeft, werden glasramen in verschillende “ladingen” gebakken met alle mogelijke kwalitatieve gevolgen van dien. Het is een veel voorkomend probleem, vooral bij 19de en vroeg 20ste eeuwse glasramen. Bij het atelier Coucke, komt het vooral voor bij de glasramen van “vader” Samuel Coucke. De ramen uit het atelier van zijn zonen (ramen gesigneerd met J.E.T. Coucke), zijn doorgaans van betere kwaliteit. *(met dank aan Mevr. Carola Van den Wijngaert voor de schriftelijke toelichting).*

Fig. 146: Gezicht Jezuskind is sterk verveerd. (MW)

De beschermende voorzet beglazing is in goede staat, maar de siliconen zijn verveerd. De schaduw van het beschermglas veroorzaakt een storend visueel patroon.

3.2.2.5.6.2. Structuurglaspanelen met rode rand

De beukruimte wordt verlicht door hoge lancetvensters met een heldere beglazing met rode sierboord (Fig. 147).

3.2.2.5.6.3. Glaspanelen voorzien van leliemotieven gevat in een ruitmotief

Sterk aangetast (Fig. 148)

Fig. 147: Glasraam in de zijbeuk

Fig. 148: Glasraam in de zijbeuk

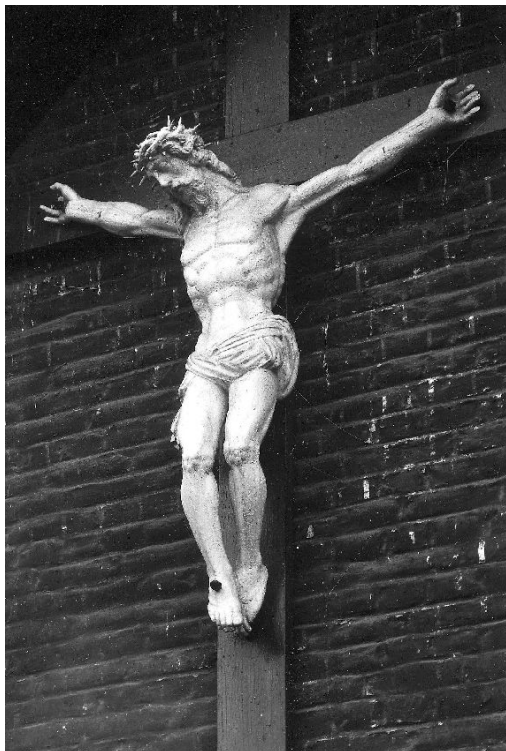
3.2.2.5.7. Galmborden

De houten galmborden in de toren zijn bedekt met natuurleien. Ze zijn structureel in goede staat. De loden aansluitingen staan koud tegen het muurwerk (deze zijn niet ingewerkt in het muurwerk). Er is ernstige bevuiling met nestmateriaal tussen de galmborden. Op de westelijke galmborden zijn meerdere leien uitgeschoven.

3.2.2.5.8. beeld van Christus aan het kruis tegen de koorwand onder afdak (vermoedelijk 17de eeuws)

Het geschilderde houten beeld van Christus aan het kruis, onder houten afdakje behoorde bij de oorspronkelijke kerk. Het beeld hangt onafgebroken op deze plaats sinds de bouw van de kerk door Hansotte.

De afwerklagen op het beeld van Christus aan het kruis tegen de koorwand worden schraal. Enkele vingers zijn afgebroken en de metalen onderdelen zijn roestig. Bovenop het beeld is een vogelnest. Het zink van het afdakje is licht verweerd. De houten structuur is goed, maar de verflagen bladderen af en plaatselijk zijn er oppervlakkige inrottingen.

Figuur 149a: Beeld van Christus aan het kruis tegen de koorwand in 1976 (KIK - M239614 - <http://balat.kikirpa.be/object/20028>)

Figuur 149b: Beeld van Christus aan het kruis tegen de koorwand vandaag

3.2.2.5.9. Ingemetselde herdenkings- en grafstenen

Van Zeebroeck, priester / oostelijke wand koor

Hansotte / gedenkplaat bouw nieuwe kerk

Maes / Gedenksteen sacristie noord

Grafsteen sacristie noord – Franciscus Lauwerys, 1857-1907, pastoor te Rossem, 1892

Grafsteen sacristie zuid – Lodewyk Van Opstal, 1857-1919, pastoor te Rossem, 1907

Fig. 150: Hansotte / gedenkplaat bouw nieuwe kerk

3.2.2.5.10. Ankers, diefijzers, schoenschraapijzers

Fig. 151: Duivenijzer voor het raam in de traptoren (Noordgevel toren – NIVO +1)

De muurankers in de toren zijn roestig. De ijzeren trekstaven op het Niv. +1 van de toren zijn eveneens roestig. De muurankers van het schip zijn in de buitenmuren ingewerkt en zijn niet zichtbaar.

De diefijzers voor de ramen van de sacristie en voor de ramen van de gelijkvloers en in de traptoren van de toren zijn roestig (Fig. 151).

De schoenschraapijzers in de westgevel van de toren, rechts naast inkom, en naast de deur van de sacristie zijn roestig (Fig. 152).

Fig. 152: Schoenschraapijzer in de torengevel rechts van het westportaal

3.2.2.5.11. Uurwerk – wijzerborden

Fig. 153: Wijzerbord westgevel toren met schaduwsschildering

3.2.2.6. Interieur

3.2.2.6.1. Structuurelementen

Binnenwanden en opgaande structuren

Het muurwerk is structureel in goede staat. Plaatselijk zijn er zout uitbloeiingen. Er zijn lichte scheuren boven en onder de raamopeningen.

Toren

Muren:

Naast de latei van de dichtgemetselde raamopening (Nivo +2) in de westelijke gevel van de toren ontbreken bakstenen.

Aan de zuidelijke en het westelijke galmopeningen van de toren ontbreken plaatselijk enkele bakstenen. In de noordelijke en de zuidelijke wanden, ter hoogte van het torenuurwerk is er verticale scheurvorming. Deze is vermoedelijk gestabiliseerd.

De consoles van de ribben van het gewelf van het doksaal zijn uitgevoerd in kalkzandsteen

Vloeren en zolderingen:

Deze zijn structureel in goede staat. De houten beplanking op het onderste balkenkruis van de torenspits is rommelig en niet veilig beloopbaar.

Toren (niv. +2): Het metselwerk van de torengewels blijkt in twee richtingen ingebonden door enerzijds de aanwezige tussenvloer (vloerniveau +3, bestaande uit zware moer- en kinderbalken) en anderzijds door middel van metalen trekkers tussen de oost- en westgevel, zie ook doorsnede (Fig. 154).

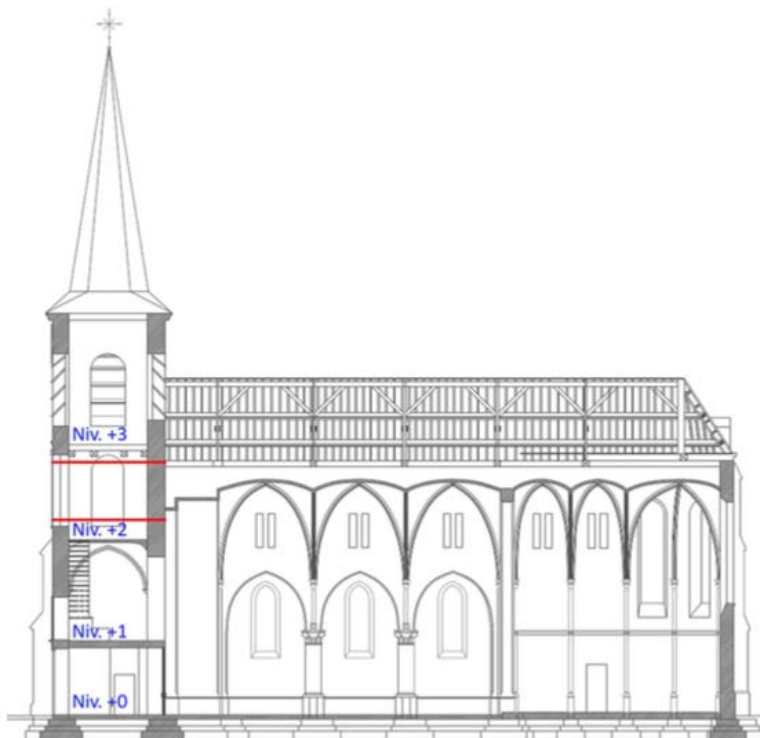

Fig. 154: Langsdoorsnede van de kerk, met schematische aanduiding van de metalen trekkers (Tri-Consult)

Gewelven

Fig. 155 (MW)

Toren - klokkentoren (niv. +3): In het bakstenen kruisribgewelf (dikte ± 18 cm) zijn verschillende openingen aanwezig (Fig. 144). Het is niet duidelijk waarom deze openingen werden gemaakt. De openingen in het gewelf hebben evenwel niet geleid tot stabiliteitsproblemen.

Schip

Zolder:

Het voegwerk van het metselwerk op de zolder van het schip is op verspreide plaatsen verzand en verweerd.

De oostelijke bakstenen binnenwand van de zolder van de zuidelijke zijbeuk vertoont verweerd voegwerk. Links bovenaan liggen bakstenen los (Fig. 157). Indien er bakstenen vallen, kunnen deze de onderliggende stucgewelven beschadigen.

Zolder – noordelijke zijbeuk: De tweede en de derde gording, te tellen vanaf beneden, hebben een matige oplegging op het westelijke muurwerk. De gordingen hebben via de muurankers het muurwerk naar binnen toe getrokken. Hierdoor is er ter hoogte van deze opleggingen scheurvorming, bolstand en loszittende stenen in het muurwerk. Het voegwerk ontbreekt op verschillende plaatsen in de noordelijke wand.

Gelijkvloers

De schade ter hoogte van de verwijderde lambrisering thv het koor laat toe het metselwerk en voegmortel te inspecteren. Het metselwerk aan de binnenzijde is aanzienlijk slordiger dan het zeer regelmatige metselwerk aan de buitengevels. Ook hier is de zachte metselmortel goed zichtbaar.

Fig. 156: Foto genomen van op de zolder van de hoofdbeuk (MW)

Fig. 157: Loszittende bakstenen bovenaan (MW)

3.2.2.6.2. Vaste interieurafwerking

Vaste wandafwerking

De verflagen zijn algemeen in goede staat, maar plaatselijk bevuild.

Rondom de ramen in het koor zijn er afbladderende verflagen en onder de ramen zijn er druipsporen.

Aan de onderzijde van de toren kunnen vochtplekken (afbladderende muurverf) op de muren worden vastgesteld. Een injectie tegen opstijgend vocht is aangewezen.

A. Pleister- en stucwerken:

De pleister die werd aangetroffen achter de lambrisering in het koor is opgebouwd in twee lagen. De basispleister van luchtkalk en zand met toeslag plantaardige vezels, werd aangebracht onder de rei. Daaroverheen kwam een toplaag van 2 tot 3 mm die bestond uit luchtkalk met fijn vermalen calciumcarbonaat (wellicht opgedroogde en vermalen kalk).⁵⁸ In principe is dit een schuurlaag die na aanbrengen en voldoende droging nog kon worden bij geschuurd tot een glad en strak oppervlak werd bekomen. Voor de basispleister werd opnieuw gebruik gemaakt van leemzand met nog minder kalk aan toegevoegd dan bij de metselmortel.

Huidige conditie:

Het vrijmaken van de zuidwand in het koor toont duidelijk dat men te maken heeft met een aanhoudend probleem van opstijgend grondvocht. Ook het feit dat de zijkoren tot op ooghoogte tot tweemaal toe gedecapeerd moesten worden en dat op zijn minst ook de zuidwand van de zuidbeuk moest worden hernomen wijzen allemaal in de richting van een probleem met vocht dat verergerd is door het gebruik van het leemzand voor de pleisters.

Er blijft niet geweten welke de conditie is van de wanden in het schip en koor die verborgen zitten achter de asbestplaten, maar het staat wel vast dat overal tegen de buitenmuren er een vochtprobleem bestaat dat hiermee verborgen werd.

Een opvallend gegeven voor de rest van de wanden in dit kerkinterieur is de relatief goede staat van de recentere verflagen. Voor een matig tot niet geklimatiseerde kerk betekent behoud van acrylharsemulsies meestal juist een groot probleem. Eenmaal dat de problemen zich voordoen is er weinig anders te doen dan de verf te verwijderen tot op de gezonde lagen. Deze kostelijke behandeling kan in dit geval grotendeels vermeden worden.

De twee grootste problemen voor acrylharsemulsies zijn dat:

- tijdens veroudering verdere vernetting optreedt waardoor ze harder worden, minder flexibel worden en de spanning toeneemt (zowel intern als op de ondergrond);
- deze verf, afhankelijk van de samenstelling, nagenoeg dampgesloten is terwijl de ondergrond bestaat uit ademende materialen zodat er ophoping van vocht kan ontstaan.

Van dit laatste probleem zijn enkele zones waar te nemen in de gewelven van de zijbeuken. Lokaal is wel vast te stellen dat de latexverven ook werden gezet op enkele houten elementen in het interieur en daar is wel sprake van craquelering van de verf.

Bij de demontage van een asbestplaat in het hoofdkoor bleek het houten regelwerk achteraan de asbestplaten sterk aangetast door houtrot en zwam. Meer bepaald gaat het om een zwam van het

⁵⁸ Een staal van de toplaag werd 100% opgelost in zoutzuur waardoor vaststaat dat het volledig om CaCO₃ moet gaan.

type “witrot”.⁵⁹ De aantasting beperkt zich tot het houtwerk; verf en pleister zijn niet direct aangetast door de zwam.

Wat betreft de zones met de nog oorspronkelijke pleister: daar waar een problematiek van opstijgend grondvocht bestaat is de samenstelling van de basispleister met het leemzand nefast. Op zich is dat leemzand geen probleem als de muur goed kan ademen (ook lijnolieverf is nog redelijk ademend), maar zeer waarschijnlijk zijn de problemen aan de binnenzijde nog toegenomen vanaf dat aan buitenzijde de cementvoegen/pleister is aangebracht. Alle vocht kon daarna niet anders dan zijn weg te vinden naar de binnenkant van de kerk.

Zuilen – koolbladkapitelen

Deze ornamenten op de zuilen zijn wellicht uitgevoerd in gips en verkeren structureel in goede staat. Ze werden veelvuldig geschilderd en gepatineerd door rondom de ornamenten een geel, transparante verf aan te brengen. De florale motieven werden verguld, wellicht met een bronzine.

B. Muurschilderingen

B.1. Oudste afwerklagen in het doksaal

De zone met de oudste afwerkingslagen in de kerk is bewaard gebleven op **het doksaal** waar het Forceville orgel in 1788 werd geplaatst. Veel leert die zone niet over de oudere afwerkingen voor de rest van de oude kerk. De resultaten kunnen enkel gelden voor de ruimte waar nu het orgel staat.

In vergelijking met de verflagen die worden aangetroffen in schip en koor blijken er in het doksaal minstens 7 oudere kalkverven aanwezig te zijn. De oudste daarvan heeft een lichte lilablauwe kleur en wellicht gaat het dan om een lakmoesverf met het organische kleurmiddel afgeleid van het korstmos *Rocella Tinctoria*. Aangezien dit een instabiele kleur is heeft het geen nut daar de kleur van te meten. De kleur is vooral populair geweest in 17de en 18de eeuw. Die datering is ook consistent met de pleister waarop ze is aangebracht; de pleister is dikker dan men van een 17de-eeuwse of oudere pleister verwacht, ze is nog licht glooiend en werd aangebracht met schuurbord en troffel zonder gebruik van een rei.

De overige, oude verflagen zijn telkens gewone witte kalkverven.

Het is belangrijk deze oude afwerklagen te consolideren.

De kalkzandstenen consoles van de ribben van het gewelf van het doksaal zijn eveneens ouder dan 1874 en dragen een drietal oudere kalkwitsellagen. In vergelijking met de wanden van het doksaal, waar wat meer verflagen op bewaard zijn, wil dat niet per se betekenen dat ze jonger zijn dan de wanden. Er kunnen verflagen zijn weggestoken bij een schilderfase. De lakmoeskleur werd hier niet op aangetroffen. Er zijn sporen van aanwerken tussen wanden en gewelf.

B.2. Sjabloonschilderingen / koor

Naast de deur naar het stooklokaal is er ter hoogte van perforatie in de lambrisering een stuk van de voormalige muurdecoratie zichtbaar. Ook op de halfronde pilasters bv. achter het hoofdaltaar zijn er duidelijke sporen van een kleurrijke decoratie.

Zie punt 2.2.2. Interieurdecoratie – opeenvolgende fasen

⁵⁹ Met dank aan restaurateur Peter Taeymans van IPARC cvba.

Er zijn op de pilasters sporen van vochtdoorslag en zoutuitbloei.

B.3. Tetramorf / noord- en zuidmuur koor

Art Deco elementen uit de derde decoratiefase. Zie punt 2.2.2. Interieurdecoratie – opeenvolgende fasen

Deze schilderijen werden aangebracht met lijnolieverf rechtstreeks op de ondergrond van een nieuwe gebroken witte lijnolieverf (NCS 1505-Y). De schetslijnen in potlood zijn van nabij goed zichtbaar. De glanzende vernis die er op zit werd maar aangebracht in een latere fase.

Huidige conditie:

Deze medaillons stellen de vier Evangelisten voor. Plaatselijk is er een kleine opstuwing. Er zijn enkele putjes in de bepleistering en enkele kleine lacunes in de vernis. Het geheel werd dus gevernist, wat een lichte geelachtige verkleuring en een glans veroorzaakt.

B.4. Vroegere voegenschildering – datering

Plaatselijk zijn er met behulp van scheerlicht horizontale lijnen te merken, mogelijk dus sporen van een vroegere neogotische voegenschildering.

B.5. Schilderwerken

Alle wanden die niet bekleed zijn met een lambrisering zoals beschreven en de gewelven in het interieur van schip en koor zijn beschilderd met latexverven in een eenvoudige polychromie met gebroken witte tinten, wit en accenten voor sommige architecturale onderdelen zoals sokkels van de zuilen. De basiskleur voor de wanden en gordelbogen is een licht beige. Zuilen, ribben en pilasters zijn in wit geschilderd waarbij dekstenen en ornamentiek in de kapitelen met een goudimitatie/bronzine zijn geaccentueerd. Meest opvallend (of storend) is de roze/mauve kleur van de gewelfschelpen.

C. asbestpanelen

De omlijsting van de lambrisering in het koor is vervaardigd uit naaldhouten latjes waarvan er enkele actief zijn aangetast door kleine klopper (bv. rondom de zuidelijke deur naar de sacristie). Deze muren hebben veel last van vochtdoorslag. Wellicht is dit de reden van de plaatsing van de vezelcementplaten. In de aansluiting tussen de vezelcementplaten en de horizontale lijsten is er veel gruis zichtbaar, dat mogelijk afkomstig is van de bepleistering van de muren.

Nagenoeg alle buitenwanden van schip en koor zijn in de onderste geleding volledig verborgen achter asbesthoudende glaspanelen. Enkel de zijkozijnen zijn daarvan gespaard gebleven. In het schip gaat het om platen met een verticale ribbelstructuur. In de loop van 2018 blijken een grote reeks van deze platen nog los aanwezig in een opslagruimte in de kerk. Oudere boorgaten daarin wijzen erop dat deze platen wellicht recuperatiemateriaal zijn.⁶⁰

In het hoofdkoor werd gebruik gemaakt van vlakke platen (oorspronkelijk met rode decoratieve print) die nu met acrylemulsieverf beschilderd zijn. Het gaat waarschijnlijk om Glasal platen van Eternit die

⁶⁰ Herkomst of producent konden niet achterhaald worden. Analyse door een erkend laboratorium kan aangewezen zijn.

voornamelijk als gevelplaten op de markt werden gebracht vanaf 1957. De panelen waren voorzien van een toplaag in kleurvast email, die met een spuitpistool was aangebracht en in de oven was verglaasd. Glasal bestond in 30 kleuren, niet alleen in effen uitvoeringen maar ook gespikkeld, gemarmerd en met een linnenpatroon.⁶¹ Glasal uit de periode voor 1986 is gegarandeerd asbesthoudend.⁶² Die platen zitten vervat in een raster van stijl en regelwerk met decoratieve textuur, deze hebben wel nog hun oorspronkelijke bronzen patine. Deze zijn waarschijnlijk eveneens van asbesthoudend materiaal gemaakt. Hiervoor werd niet gevonden om welke producent het zou kunnen gaan.

Fig. 158: Detail van de boorden met reliëf waarachter de randen van de centrale panelen verborgen zitten

Fig. 159: Voorblad van een toenmalige reclamefolder van Eternit

Vaste vloerafwerking

A. Natuurstenen vloeren

De vloer van de toren is samengesteld uit grafzerken en verschillende soorten tegels uit blauwe hardsteen en donkere marmerachtige kalksteen. De meesten verkeren in goede staat. Plaatselijk is er

⁶¹ <http://naoorlogsebouwmaterialen.be> geraadpleegd op 16/11/2018.

⁶² Asbest en asbestafval, informatiebrochure van OVAM, febr. 2003.

lichte slijtage en gelaagdheid. Er zijn ook enkele krassen veroorzaakt door de grendels onderaan de deuren. Hier liggen vier grafzerken. Doordat de letters grotendeels afgesleten zijn is een identificatie onmogelijk.

De meest noordelijke grafsteen steen verkeert structureel in goede staat.

Aan de hoek van de middelste grafsteen is er een breuk. De voornaamste letters werden uitgevoerd met witmarmeren intarsia (inlegwerk). De letters D, R, I en P zijn verdwenen. Er zijn opvullingen met cement en met blauwe hardsteen. Aan de oostelijke kant (kant koor) is de steen bedekt met een kokosmat. Doordat het vuil door de mat valt en schuurt op de blauwe hardsteen is deze erg dof geworden. Er is ook condensvocht aanwezig.

Fig.160: (MW)

De zuidelijke grafsteen verkeert structureel in goede staat. Er zijn lichte sporen van stylolieten. Deze zijn te herkennen als dunne, grillige, zwarte kleiadertjes. Door water- en zoutopname en kristallisatie kan hierlangs swelling en afbrokkeling optreden. Bij deze grafsteen zijn vooral de letters langs de muur het best bewaard, wellicht omdat er hier minder op gelopen wordt.

Het westelijk exemplaar aan de buitendeur vertoont het meeste slijtage en schade door stylolieten (Fig. 160). Langs deze stylolieten is er ook wat vochtdoorslag uit de ondergrond. Rondom de steen ontbreekt er verspreid een beetje voegwerk.

Halverwege deze vloer ligt er een zeer lage dorpel. Deze is samengesteld uit stroken van een grafzerk met inscripties. Deze verkeren in goede staat.

Voor de volledigheid van het overzicht vermelden we hier eveneens de vloer achteraan in het schip, in de zuidelijke zijkapel. Deze vloer is niet origineel en is uitgevoerd met vierkante tegels uit blauwe hardsteen en donkere marmerachtige kalksteen. Er is lichte schade ter hoogte van de randen. Er zijn wat sporen van vochtdoorslag.

Fig. 161: Nieuwe tegelvloer in de zuidwestelijke zijkapel

B. Cementtegelfloeren

De vloer van het koor is opgebouwd uit zeshoekige tegels in drie kleuren. Deze vloer behoort tot het originele interieur ontworpen door Hansotte. Er zijn enkele tegels die gebroken zijn, maar nog goed vastliggen. Plaatselijk zijn er roestsporen, mogelijk veroorzaakt door wijwatervaten. In aansluiting met de westelijke dorpel zijn er opvullingen uitgevoerd met zwart geschilderde cement. Bij de andere dorpel zijn er wel kleine, op maat gesneden cementtegels gebruikt. Langs de randen zijn de tegels vervuld met cementsluiers. In aansluiting met het hoofdaltaar is er een lichte verzakking van de vloer. De dorpels in donkere marmerachtige kalksteen verkeren in goede staat. Ze vertonen enkel lichte stootschade. Ze zijn plaatselijk vervuld met lijm en verf.

Fig. 162: Tegelvloer uit 1874 in het koor

De vloer van de noordoostelijke kapel werd geverfd met een grijze verf. We vermoeden dat er sporen van zoutuitbloei waren en dat men gepoogd heeft deze te verbergen. De dorpels zijn uitgevoerd in blauwe hardsteen. Structureel verkeren ze in goede staat. Aan de bovenzijde schilferen ze af, mogelijk ook door de aanwezigheid van zouten.

Deze tegels in de zuidoostelijke kapel zijn eveneens grijs overschilderd.

De vloeren van het voorste deel van het schip en de transepten zijn uitgevoerd met zeshoekige cementtegels. Er zijn nogal wat tegels die vooral aan de hoeken of aan de randen een afschildering vertonen (fig. 163). Plaatselijk ontbreekt er wat voegwerk. Er zijn ook roestsporen, mogelijk van een doopvont of een metalen emmer.

De keramische tegels in de sacristie verkeren in goede staat.

Fig. 163: Tegelvloer uit 1874 in het schip

Vaste plafondafwerking

A. Pleister- en stucwerken

De gewelven in het koor en het schip zijn opgebouwd uit houten ribben en stucwerk op rinkellatjes.

De structuur van de houten gewelven lijkt nog in relatief goede staat te verkeren. De bovenzijde van de gewelven is echter wel sterk vervuild door resten van vogelnesten en stof. Het reinigen van de gewelven en het behandelen van houten delen is aangewezen. Aangezien de houten gewelven niet betreden kunnen worden, dient dit met de nodige omzichtigheid te gebeuren!

Ook de onderzijde is sterk vervuild. Het fysisch verschijnsel dat aan de oorzaak van de vervuiling ligt, heet **thermoforese** of vuildepositie door middel van luchtstromingen. Luchtstromingen die het vuil en stof met zich meedragen ontstaan door natuurlijke ventilatie en temperatuurverschillen. Deze kunnen ontstaan door zoninstraling van buiten, maar verwarmingssystemen zijn de belangrijkste bron hiervoor. Bij onvoldoende filtering van de lucht veroorzaken vooral heteluchtverwarmingsinstallaties een groot vuil- en stoftransport.

Vuil en stof zijn overal aanwezig. Het wordt door mensen met zich meedragen, onder meer van de straat en wordt overal afgegeven. Ook het branden van kaarsen en wierook zijn een grote bron van vervuiling. Denk maar aan het effect waarbij een stuk glas wordt zwart gemaakt door het net boven een vlam van een brandende kaars te houden.

3.2.2.6.3. Binnenschrijnwerk

Binnendeuren

De deur in de noordelijke muur van de toren is opgebouwd met 3 stroken, die met tand- en groef aan elkaar bevestigd zijn. Ter hoogte van de naden werd een kwartbolle lijst geschaafd. De deur is bruin overschilderd.

Aan de noordelijke zijde werd een hardboard geplaatst met een uitsparing voor de schoottrekhaak. Het duimgeheng is licht roestig. De haak en het geheng moeten op gepaste wijze gesmeerd worden. Aan de zuidelijke zijde zijn er een ruitvormige sleutelplaat en een slotplaat met afgeschuinde hoeken aanwezig. Er is ook nog een fraaie holle sleutel met een S-vormige baard aanwezig en een deurgreep met een getorst middendeel. De monumentale deuromlijsting werd ook bruin overschilderd. Er zijn verschillende verflagen te merken. Er zijn wat oppervlakteschimmels en uitvliegopeningen van kleine klopkever.

De paneeldeur met stroken in de zuidelijke muur van de toren werd vermoedelijk uitgevoerd in populierenhout en beschilderd. Aan de zuidelijke zijde is de beschildering nogal lacunair en begint ze op tal van plaatsen op te stuwten. Er zijn verschillende oude uitvliegopeningen van kleine klopkever. Er zijn moderne scharnieren, een schuifgrendeltje en een eenvoudige deurgreep.

Aan de zijde van het schip zijn de vier portaaldeuren uitgevoerd in eikenhout. Structureel zijn er geen ernstige gebreken. Er zijn enkele openstaande naden. De pitchpinehouten onderdelen werden ingestreken met een donkere vernis. Het deel boven de twee middenste deuren kan naar boven worden gekanteld. Aan de noordelijke kant zijn er wat oppervlakteschimmels. In aansluiting met de vloer zijn er wat uitvliegopeningen. Er ligt wat boormeel, maar het lijkt eerder om oude aantastingen te gaan. De eenvoudige deurgrepen verkeren in goede staat.

De deur van trap naar doksaal is een stijl-regeldeur met een handgeschaafd paneel dat een openstaande naad vertoont. Het werd wellicht uitgevoerd in eikenhout dat nadien bruin werd geschilderd. De naaldhouten omlijsting vertoont oude sporen van wormvraat. Boven- en onderaan zijn er spoorhengels waarvan de bevestigingen (spijkers) plaatselijke ontbreken. De klinksluiting met een krukbediening functioneert goed en verkeert in goede staat.

De twee deuren in het koor zijn vervaardigd uit eikenhout.

De deur naar het stooklokaal in de noordelijke muur is uitgevoerd in stijl-en regelwerk en verkeert structureel in goede staat. Aan de voorzijde is hij beschilderd met een eik imitatie en met hoekornamenten. De afgeschuinde lijsten en de stroken rondom de panelen werden eveneens beschilderd. Vermoedelijk werd de deur ook gevernist. Aan de randen is de vernis grotendeels verwijderd, wellicht bij het verwijderen van de kleefband tijdens de schilderwerken. Aan de zijde van het stooklokaal werd de deur monochroom overschilderd. De kruk is niet origineel. De sleutelplaat ontbreekt aan een zijde. De nachstoot zit vast.

Voor wat betreft de deur naar de sacristie in de zuidelijke muur zijn er aan de westelijke zijde enkele uitvliegopeningen. Aan de noordelijk zijde is er nogal wat stootschade. Aan de kant van de sacristie is hij onbeschilderd. Ter hoogte van de deurkruk werden een nieuw stuk hout en een nieuw insteekslot

geplaatst. De kruk en krukplaat passen geenszins bij de neogotische vormgeving. Er is nogal veel stootschade aan de lijst. De beschildering aan de zijde van het koor verkeert in goede staat.

Fig. 164: Houten paneeldeur uit 1874 naar de berging aan de noordzijde van het koor (AC)

Fig. 165: De kruk is niet origineel (MW)

Grote wandkast / westelijke muur sacristie

Alle eikenhouten deuren werden ingestreken met een sterk glanzende vernis, waarbij veel druipsporen zijn ontstaan.

Deur met Medaillon met buste van O.-L.-Vrouw / M239608: Bij het openen stoot deze deur tegen de brandblusser. Deze deur heeft een oplegslot, maar de sleutel ontbreekt. Er werden een rolsluiting en een onaangepaste moderne deurgreep geplaatst.

Aan de binnenzijde zijn er enkele onderdelen toch aangetast door hout-etende insecten.

Fig. 166: Medaillon met buste van O.-L.-Vrouw (1976 – KIK – M239608 - <http://balat.kikirpa.be/object/19941>)

Deur / tweede vanaf zuid: Qua sluitwerk zie hierboven. Onderaan ontbreekt de regel aan de binnenzijde. De vernis is beschadigd door het gebruik van kleeftband.

Deur / Middelste deur: Dit smallere deurtje is enkel aan de voorzijde vervaardigd met eikenhout. Voor de overige stukken werd o.a. naaldhout gebruikt, die sporen van vermolming vertonen. Er zijn sporen van het gebruik van een schaafmachine, wat wijst op een recente makelij.

Deur met Medaillon met buste van Christus Zaligmaker / M239607: Deze is eveneens vervaardigd uit eikenhout. Aan de binnenzijde zijn er sporen van wormvraat. Er zijn enkele slordige herstellingen met siliconen uitgevoerd. Dit modern materiaal hoort niet thuis op of bij het herstel van historisch erfgoed. Er zijn enkele ijzertannaatvlekken. Deze zijn te wijten aan de combinatie van water, looizuur (tannine) in het eikenhout en het contact met ijzer. Hierdoor verkleurt het ijzer en wordt er ijzertannaat gevormd dat een donkere vlek in het hout veroorzaakt. Bovenaan zijn er enkele kripscheuren. De sleutelplaat is fraai ingewerkt in het hout en werd mee gevernist. De sleutel ontbreekt. Een recente handgreep past stilistisch niet in het geheel.

Fig. 167: Medaillon met Christus zaligmaker, drager van de wereldbol (1976 – KIK – M239607-
<http://balat.kikirpa.be/object/19941>)

3.2.2.6.4. Trap

De spiltrap naar het doksaal is een bakstenen trap met witte natuurstenen treden. De traptreden werden recent, vermoedelijk 20ste eeuw, voorzien van een houten trede en een cementering, die aangebracht werd op de historische trap.

De houten treden vertonen oude aantastingen door kleine klopkever. De stoottreden zijn gecementeerd en de cementering komt los.

3.2.2.7. Andere interieurelementen (onroerend of onroerend door bestemming)

3.2.2.7.1. Altaren

Hoofdaltaar / koor / – steen

Fig. 168: Hoofdaltaar naar ontwerp van Hansotte (1976 – KIK - M239606 - <http://balat.kikirpa.be/object/19897>)

De treden en de altaarvloer werden vermoedelijk wegens schade door zoutuitbloei overschilderd met een olieverf. De altaarvloer werd wellicht uitgevoerd met hout, maar door de aanwezigheid van een vasttapijt dat met dubbelzijdige tape is vastgekleefd, is de controle onmogelijk.

De altaartafel en kaarsenbank werden overschilderd met een witte olieverf. Plaatselijk zijn er druipsporen, omdat de verf erg dik is aangebracht. Aan de noordelijke zuiltjes bladdert er plaatselijk verf af. Hierdoor is zichtbaar dat ze uitgevoerd zijn in een witte natuursteen. Er werd gepatineerd rondom de ornamenten en de letters werden verguld met een bronzine. Het hout van een canonbord lijkt actief te zijn aangetast. Onderaan ligt er boormeel.

Figuur 169 (MW)

In de twee nissen aan de achterkant van het altaar werden er twee naaldhouten leggers geplaatst die sterk en actief zijn aangetast door kleine klopkever. Er ligt heel veel boormeel en er zijn tal van afgestorven kevertjes. Er zijn ook nog twee eikenhouten balken die oude uitvliegopeningen vertonen.

Aan de natuurstenen onderdelen van het baldakijn zijn structureel geen ernstige gebreken. Enkele stukjes zijn afgebroken.

De koperen delen van het tabernakel met Lam met Wimpel vertonen lichte sporen van ontzinking en corrosie. De luiken elektrolytisch gereinigd en gevernist. Er zijn sporen van irisering. Hierbij veroorzaakt de vernis een optisch effect waarbij de kleuren van de regenboog te zien zijn.

Voor de volledigheid worden hier eveneens de voorwerpen vermeld die op en rond dit altaar zijn opgesteld: Wandarmen, vazen en kandelaars zijn allen recent gereinigd en gevernist. De zes neogotische kandelaars vertonen geen ernstige gebreken. Sommige exemplaren staan licht los.

De 4 koperen vazen te zien op de foto van 1976 (Fig. 168) zijn nog steeds aanwezig, zij het nu vergezeld van kleinere kandelaars.

De messing standaard van de gordijnwand verkeert in goede staat. Het gordijn vandaag verschilt van dit op de foto van 1976 (Fig. 168) en is licht vervuild en enkele haakjes aan de noordelijke zijde zijn los gekomen.

Fig. 170: Hoofdaltaar uit 1877-1878 naar ontwerp van architect G. Hansotte in het hoofdkoor

Zijaltaar / noordelijk transept – steen

De naalddhouten treden werden beschilderd met witte en grijze verf. In aansluiting met de muur zijn er sporen van zout uitbloei en bladdert de verf af. Er werd een tapijt vastgekleefd.

De altaartafel en de kaarsenbank werden wit overschilderd. De letters werden verguld met een bronzine. De karakteristieke letters E werden niet geheel verguld. Rondom de vier-lobben werd een patina aangebracht. De altaarsteen in blauwe hardsteen verkeert in goede staat.

Het eenvoudige tabernakel en het luikje verkeren in goede staat. Het textiel aan de binnenzijde vertoont geen gebreken.

Voor de volledigheid worden hier eveneens de losse voorwerpen beschreven die op en rond dit altaar zijn opgesteld.

Eén van de zes kandelaars op de kaarsenbank is plaatselijk sterk beschadigd, waardoor hij scheef staat. Open naden werden destijds hersteld met tinsoldeer, maar zijn opnieuw open gescheurd. Er zijn sporen van het reinigen met water. Mogelijk werden ze elektrolytisch gereinigd. De ijzeren plaatjes aan de onderzijde zijn licht roestig.

Het altaarkruis vertoont onderaan aan de voet sporen van groene en dus mogelijk actieve corrosie. De oorzaak hiervan kan divers zijn. Meestal wordt dit corrosieproces veroorzaakt door chloriden bv. uit leidingwater of uit zoutzuur dat gebruikt wordt als vloeimiddel bij het solderen. De voet is gedeukt en bestoft. Het bovenste lelieblad is omgeplooid.

Het gipsen O.-L.-Vrouw beeld is niet het originele beeld. Het vertoont geen ernstige gebreken. Het is niet gekend waar het originele beeld zich bevindt.

Fig. 171: Zijaltaar H. Maria uit 1877-1878 naar ontwerp van G. Hansotte - noordelijk transept

Fig. 172: Zijaltaar H. Jozef uit 1877-1878 naar ontwerp van G. Hansotte in het zuidelijke zijkoor

Zijaltaar / zuidelijk transept – steen

De trapredes werden wit overschilderd. Voor een groot deel zijn ze bedekt met een rood tapijt.

De verschillende onderdelen van de altaartafel en de kaarsenbank zijn net zoals het altaar aan de noordelijke zijde wit overschilderd en gepatineerd rondom de ornamenten. In aansluiting met de oostelijke muur is er veel afbladderende verf. De oorzaak ligt waarschijnlijk bij de zout uitbloei. De altaarsteen in blauwe hardsteen verkeert in goede staat. Hij vertoont een lichte vervuiling met verfspatten en met vochtkringen.

Aan de binnenzijde van het tabernakel zitten er heel veel schimmels op de houten wandjes.

Fig. 173: Schimmels aan de binnenzijde van het tabernakel (MW)

Voor de volledigheid worden hier eveneens de losse voorwerpen beschreven die op en rond dit altaar zijn opgesteld.

De zes eenvoudige kandelaars zijn vervuild met gruis. Enkele exemplaren vertonen een lichte scheefstand.

Het messing altaarkruis vertoont enkele watervlekken op de voet.

Het beeld H. Jozef met kind heeft geen structurele gebreken. De polychromie werd recent uitgevoerd. Het geheel is licht vervuild met stof. De houten staf verkeert in goede staat.

3.2.2.7.2. Communiebanken

De communiebanken werden herhaaldelijk verplaatst en zijn afkomstig uit de afgebroken kerk. Ze werden door Hansotte gebruikt om het hoogkoor af te sluiten. Bij het Vaticaans concilie in 1965

werden ze naar de zijmuren van het hoogkoor verplaatst zoals te zien is op de foto's van het KIK <http://balat.kikirpa.be/object/19901>.

Onder pastoor Tierens kregen ze in 1986 hun huidige plaats en werden in de vloer bevestigd.

Communiebank / noordelijke kapel

Structureel verkeert deze eikenhouten communiebank in goede staat. Het paneel aan de zuidelijke kant is doormidden gebarsten. Rondom de rocaille ontbreekt er een stukje uit de lijst. Verspreid zijn er onderaan enkele oude uitvliegopeningen. Er werden naalddhouten latjes geplaatst die mogelijk wel actief zijn aangetast. De bovenste, middelste rocaille werd vernieuwd. Er zijn wat oppervlakteschimmels aan de onderzijde van de bovenste kroonlijst. Mogelijk waren de rocailles destijds verguld. Momenteel is het hout ingestroken met een donkere afwerklaag. In de dieper gelegen stukken werd er met een bijna zwarte beschermklaag gepatineerd. Dit werd erg slordig gedaan en heeft bijzonder storende druijsporen veroorzaakt. De bovenste plank en de plintjes werden recent toegevoegd (machinaal geschaafd).

Fig. 174: (Deel van) een 18de-eeuwse communiebank in rococostijl in het noordelijke zijkoor

Communiebank / zuidelijke kapel

Dit meubel werd op dezelfde wijze ingestroken met donkere afwerkklagen als zijn pendant in de noordelijke kapel. Op de horizontale planken zijn er enkele vochtkringen. Aan de achterzijde zijn er wat oppervlakteschimmels.

Fig. 175: (Deel van) een 18de-eeuwse communiebank in rococostijl in het zuidelijk zijkoor

3.2.2.7.3. Biechtstoelen

Opgesteld in korte transeptarmen als biechtstoelnissen

Biechtstoel / noordelijk transept

In de eikenhouten plint komen er enkele oude uitvliegopeningen van kleine klopkever voor. In de vloer zijn er een aantal openstaande naden waarbij de tand- en groefverbindingen loskomen en er sporen van vermolming zijn. Onderaan de oostelijke pijler is er schade door het gebruik van een spijker. In de panelen van de achterwanden zijn er enkele openstaande naden, maar alle lijstjes zitten goed op hun plaats. Op de bodem liggen er hoopjes boormeel, maar deze zijn afkomstig van een aantasting in het naaldhouten plafond dat dus mogelijk actief aangetast is. Ook de plankjes bovenop het plafond die de sierlijst steunen zijn aangetast. Onder de zitbank liggen de lijsten van de luikjes die rondom de spreekvensters zaten en die vervangen werden door schuifpanelen. Een schuifgeleider is mogelijk actief aangetast. Aan de oostelijke wand komen er op het hout oppervlakteschimmels voor. De westelijke pilaster is onderaan weggeschoven en bovenaan is er een spievormige naad ontstaan. Bovenaan de priesterterruimte zijn er enkele spinthoutstroken met oude uitvliegopeningen. Het voorste luikje van de priesterterruimte heeft een fraai grendeltje. Er zijn ook twee knieren (= type scharnier waarvan de vleugels in het hout zijn geplaatst en dus onzichtbaar zijn). De gehele biechtstoel werd vermoedelijk ingestreken met een vernis. De fluwelen gordijnen zijn sterk vervuild. Het gordijntje van de oostelijke biechtterruimte is afgefallen en ligt in de priesterterruimte.

Fig. 176: Zicht op de 18de- of begin 19de-eeuwse biechtstoel, aangepast in het vierde kwart van de 20ste eeuw (GG)

Biechtstoel / zuidelijk transept

Dit meubel is vervaardigd uit eikenhout. Het staat los van de muur. De vloer met de cementtegels is verzakt, en ook de horizontale stukken zoals de bodemplanken zijn hierdoor verzakt. De luikjes van de priesterterruimte sluiten hierdoor niet meer goed aan bij elkaar.

Aan de oostelijke zijde is er in de spitsboog boven de oostelijke biechtruimte een grote scheur. In aansluiting met de vloer zijn er verspreid vermoedelijk actieve aantastingen door kleine klopkever. Plaatselijk ligt er wat boormeel. Aan de binnenzijde zitten er op het hout wat oppervlakteschimmels. Bovenop op het plafond ligt er wat gruis en stof. Er ligt ook bruin inpakpapier. De scharnieren werden verguld en werden geplaatst op een bodem van vilt, wat een fraai decoratief effect teweegbrengt.

In de fluwelen bekleding van de armleuning en de zitting zijn er sporen van insectenvraat. Er ligt een leeg hulsje van een pelsmot en er is ook een wolbeertje aangetroffen. Een wolbeertje is de larve van de tapijt -of museumkevers (Lat. > *Anthrenus verbasci*). Deze kunnen erg schadelijk zijn voor kunstvoorwerpen waar dierlijke materialen in verwerkt zijn (wol, zijde). Doorgaans worden ze binnengebracht via ofwel duivennesten, maar ook via bloemstukken. Met een courant onderhoud (door te stofzuigen) zou deze aantasting beter onder controle gehouden kunnen worden.

3.2.2.7.4. Preekstoel en kruisbeeld / *schip*

Fig. 177a: Neogotische preekstoel uit 1894 naar ontwerp van Leonard Blanchaert (1976 – KIK - M239601 - <http://balat.kikirpa.be/object/19955> en Figuur 177b. Vandaag (GG)

De onderste trede in blauwe hardsteen verkeert in goede staat. De eikenhouten trappen, trapboom, balustrade en trapeuning vertonen geen ernstige gebreken. De natuurstenen sokkel en de eikenhouten schacht staan goed vast. Er is een kleine hoeveelheid oppervlakteschimmel op de plint van de schacht en op enkele onderdelen van de kuip. Plaatselijk is deze laatste besmeurd met muurverf. Aan de binnenzijde van de kuip en aan de reliëfs op de buitenzijde zijn er enkele openstaande naden. Ter hoogte van de ornamenten en het beeldsnijwerk (oa Zegenende Christus Leraar) zijn er resten van gele boenwas blijven zitten. De achterwand (tegen de zuil) verkeert in goede staat. Op het deurtje zijn er plaatselijk sporen van oppervlakteschimmels. Het klankbord, de duif en de vergulde stralenbundels verkeren in goede staat. Het houten kruis verkeert in goede staat. Het corpus is vervaardigd uit gevernist messing. Deze vernis is plaatselijk weggesleten door een verkeerd onderhoud, waarna ook resten van poetsmiddel zijn achtergebleven.

Fig. 178: Het corpus is vervaardigd uit gevernist messing (MW)

3.2.2.7.4. Doksaal

De 18de-eeuwse balustrade van het doksaal is uitgevoerd in eikenhout en werd bruin geschilderd. Er is lichte stootschade in de verf. Enkele balusters zijn licht beschadigd.

Fig. 179: Zicht op het doksaal met 18de eeuwse balustrade

3.2.2.7.5. Orgel Forceville (1744) / *Doksaal*

Fig. 180: Forceville orgel met 18^e eeuwse balustrade (1976 – KIK - M239612 - <http://balat.kikirpa.be/object/19950>)

Het hout van de orgelkast werd beschilderd met een eik imitatie en nadien ingestreken met een vernis. Deze vernis heeft druijsporen veroorzaakt op o.a. de orgelpijpen. De vernis vertoont ook een schadebeeld dat crocodiling ofwel krokodillenhuid wordt genoemd. Het wordt veroorzaakt door het excessief krimpen van een vernislaag die samenwerkt in kleine eilandjes. Soms gebeurt dit zo sterk dat de onderliggende drager, structuur of laag vrijkomt. Het is typisch voor olievernissen of oliehuarsvernissen met te veel droogmiddel (siccatief) waarbij de toplaag veel sneller droogt dan de volledige laag. De vernissen kunnen zowel op het hout als op houtimitaties aangebracht zijn. Het gaat vaak om een visueel storend effect waarbij de vernis zijn functie nog wel vervult, zodat er niets hoeft te gebeuren. Als er echter echte lacunes zijn en/of het effect toch onaanvaardbaar wordt bevonden, zit er vaak niets anders op dan de vernis te verwijderen en te vervangen. Maar dan moet men zeker zijn dat er geen houtimitatie of een andere vernis onder zit.

Het klavier en de registerknoppen werden van plaats gewijzigd. Aan de grote luiken aan de westelijke zijde is er nog fraai hang- en sluitwerk bewaard gebleven. Bovenop is er nog een gepolychromeerd beeld (K. David?) dat wegens zijn hoge locatie niet van nabij werd gecontroleerd. Achter dit beeld is er een console die zwaar aangetast lijkt door houtetende insecten. De kast van het blaasmechanisme is uitgevoerd in olmenhout en verkeert structureel in goede staat.

Een grondige technische inspectie van het orgel dient door een specialist te worden uitgevoerd.

3.2.2.7.6. Wijwatervaten inkom in hardsteen

Wijwatervat / noordmuur toren

Het water in het wijwatervat veroorzaakt kalkkorsten waardoor er schade kan ontstaan aan de hardsteen. De stenen zijn nogal bleek, maar het is onduidelijk waaraan dit is te wijten.

Wijwatervat / zuidmuur toren

Er is aan de binnenzijde een kalkkorst. Er staat geen water in, dit voorkomt verdere schade.

Fig. 181 en 182: Wijwatervaten in de inkom (GG)

3.2.2.7.7. Klokkenstoel & Klokken – luidinstallatie en uurwerk

Toren

De eikenhouten klokkenstoel is structureel in goede staat. Er is een oude aantasting door kleine klopkever, zonder structurele verzwakking. De bronzen klokken zijn in goede staat. Het vliegwiel en de luibalk zijn roestig.

Het elektrisch aangedreven torenuurwerk van Edward Michiels (Mechelen) uit 1904 is bewaard gebleven op de eerste verdieping van de toren (Fig. 186).

Fig. 183: Klokkenstoel in eik, klok en roestig vliegwiel en luibalk (TriConsult)

Fig. 184 & 185: Klokken uit 1859 gegoten door Van Aerschodt (1943 – KIK – E001930 en E003625 - <http://balat.kikirpa.be/object/19947>

Fig. 186 en 186bis. Elektrisch aangedreven torenuurwerk van Edward Michiels (Mechelen) uit 1904

3.3. Inventaris van de erfgoedelementen omgeving – huidige toestand

3.3.1. Bestrating

De betonplaten rondom de kerk in aansluiting met het muurwerk en de vroegere betontegels werden recent vervangen door betonnen klinkers.

Fig. 187 en 187bis: pad in betonnen klinkers rondom de kerk

Op het kerkhof zijn de paden, de ruimte tussen de graven en de aansluiting op het pad in betontegels bedekt met grijze kiezels.

Fig. 188 en 188bis: pad in betonnen klinkers rondom de kerk

3.3.2. Afsluiting – ommuring – buitentrappen

3.3.2.1. Hekwerk + poorten

Het hekwerk, bestaande uit smeedijzer en gietijzer, is ernstig roestig. Plaatselijk komt het hekwerk los van de kolommen of zit het al los.

Fig. 189 en 189bis: hekwerk in smeedijzer en gietijzer

3.3.2.2. Ommuring

De kerkhofmuur en het metalen smeedwerk aan de zuid- en zuidoostzijde van de kerk (straatkant) vertoont een scheefstand naar de straatzijde toe. Aan de onderzijde van de kerkhofmuur kan lokaal vorstschade worden vastgesteld, meer naar boven toe is vooral het voegwerk sterk uitgelopen ten gevolge van waterinspijlingen via de brede voegen tussen de dekstenen.

Het westelijke muurwerk is structureel in redelijke staat.

Het zuidelijke en oostelijke muurwerk staat scheef naar buiten toe (weg van de kerk). Voornamelijk aan de binnenkant (zijde van de kerk) zijn ernstig verweerde of gedesintegreerde bakstenen. Het voegwerk is ernstig verweerd.

De bakstenen zijn algemeen in goede staat. Op verspreide plaatsen is het voegwerk verweerd.

De noordelijke bakstenen kolom van de westelijke muur staat los. Onderaan ontbreken bakstenen. Deze kan omvallen.

Fig. 190 (MW)

Fig. 191 (MW)

De blauwe hardstenen dekstenen vertonen ontbrekende onderlinge voegen, losliggende en gebroken stenen. Vele stenen zijn al verschoven. Op vele plaatsen is er hierdoor vochtinfiltratie in het muurwerk, met verweerde stenen als gevolg.

Fig. 192 (MW)

Fig. 193 (MW)

De blauwe hardstenen plint is in redelijke staat; het voegwerk is verweerd.

3.3.3. Grafstenen

De grafstenen zijn in het algemeen eenvoudig qua uitvoering. Er zijn slechts een beperkt aantal historisch waardevolle grafstenen. Deze bevinden zich in de onmiddellijke nabijheid van de kerk. Voor de gedetailleerde fotoreportage zie bijlage 6 – 7. Kerkhof.

De grafstenen/gedenkstenen die bevestigd zijn aan de kerkgevels werden vermeld in 3.2.2.5.9. Ingemetselde herdenkings- en grafstenen.

Zeker vermeldenswaardig zijn de grafsteen voor Van Zeebroeck (Fig. 194) en de gedenksteen voor de ontwerper van de kerk Hansotte (Fig. 195)

Heer, ik heb den luister van Uw Heer bemind en de woonst waar Uwe Heer heeft gewoond
(opschrift op de grafsteen van Van Zeebroeck)

Fig. 194: Grafsteen Van Zeebroeck (GG)

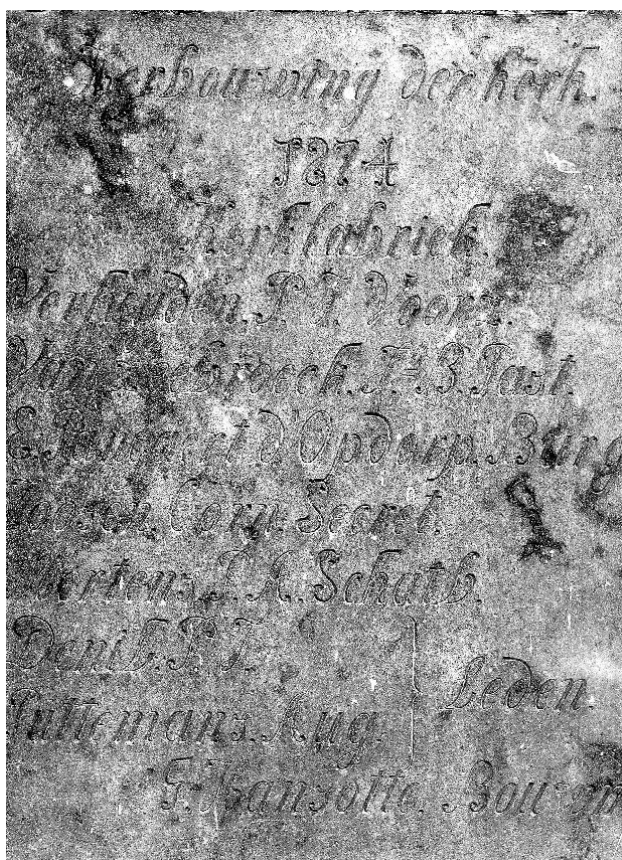

Fig. 195: Gedenksteen ontwerper Hansotte (1976 – KIK – M239613 - <http://balat.kikirpa.be/object/19958>)

Fig. 196: Kerkhof (GG)

Fig. 197: Kerkhof aan de koorzijde (GG)

Fig. 198: Grafsteen aan de noordzijde van de kerk (GG)

Fig. 199: Grafstenen aan de noordzijde van de kerk (GG)

Fig. 200: Grafstenen en gedenkplaten tegen de oostelijke gevel van de noordelijke berging (GG)

fig. 201: Grafstenen tegen de noordelijke kerkhofmuur

3.3.4. Beplanting

Er is geen bijzondere beplanting te beschrijven.

De zuidelijke kerkhofwand wordt gevormd door in vorm gesnoeide hagen omringd door grasstroken.

fig. 202: Zuidelijk pad rond de kerk afgezoomd door vormgesnoeide hagen binnen de ommuring met hekwerk.

4. Beschrijving van de erfgoedwaarden

De gehuchtkern van Rossem met de Sint-Medardus- en Gildarduskerk met inbegrip van ommuurd kerkhof werd beschermd als monument en als dorpsgezicht omwille van haar historische & artistieke waarde en haar architectuurhistorische waarde.

Historische waarde van de gehuchtkern van Rossem: vermeld sinds 1112 en in haar huidige voorkomen opklimmend tot het derde kwart van de 19de eeuw vormt de op het oude Kerkeveld, in de vorm van een "straatdorp" uitgebouwde gehuchtkern van Rossem een enig voorbeeld van een gaaf bewaarde landelijke kern waarvan het unieke karakter nog wordt versterkt én door een markante configuratie én door een kwaliteitsvolle bebouwing wat het ensemble een opmerkelijke ruimtelijke en stedenbouwkundige waarde verleent. Gebaseerd op voorliggende studie kunnen we zeker stellen dat de kerk vanuit historische oogpunt belangrijk is en mee de ruimtelijke structuur van Rossem heeft bepaald. Het stratenpatroon heeft zich rond de kerk ontwikkeld. Door haar centrale ligging in het dorp is ze beeldbepalend. De kerk fungeert vandaag als referentie punt in het landschap.

Historische waarde van de kerk en het kerkhof: oude, sinds 1241 vermelde, maar wellicht tot de 12de eeuw opklimmende, hertogelijke stichting waarvan de Norbertijnenabdij van Dielegem (Jette) het begeving- en tiendenrecht bezat, tevens eertijds belangrijk bedevaartsoord ter ere van de H. Cornelius.

Ook deze parochiekerk is een voorbeeld van hoe in de 19de eeuw landelijke kerkjes werden uitgebreid omwille van het groeiende aantal gelovigen. Bovendien voorzag de Belgische Grondwet van 1831 de erkenning van de vrijheid van vereniging. Dit bood de kerkfabrieken, maar ook de voordien onderdrukte religieuze ordes en andere katholieke organisaties een kans om hun zichtbaarheid terug te winnen die verloren was gegaan tijdens het tijdperk van hervorming en revolutie⁶³.

Het overwegend katholieke platteland werd nog versterkt door de Maria-bedevochten en in het geval van Rossum, de Sint-Cornelius bedevaart. (De Broederschap van Sint Cornelius is ingesteld door de paus in 1826. In de kerk is het polychrome beeld van de Heilige Cornelius paus hier nog steeds getuige van.) Elk jaar na Pasen wordt nog een bedevaart gehouden ter ere van deze heilige. Deze bedevaarten werden toegevoegd aan de traditionele middeleeuwse bedevaarten en deze van de contrareformatie. Deze bedevaartroutes, samen met de kerktorens als herkenningspunten, zullen het landelijke landschap van België vormgeven⁶⁴. Het is dus ook belangrijk om deze kerk te beschouwen binnen een netwerk van landelijke kerken en dit ook vandaag als een bijzondere waarde mee te nemen.

Artistieke waarde

Intact bewaard neogotisch ruimteconcept met gebruikelijke tweeledige opstand en een overkapping met vierledige kruisribgewelven uitgevoerd in houtstructuur en stucwerk.

Alhoewel het (nog) niet duidelijk is van wanneer dit precies dateert, is de gevelafwerking met een rode bepleistering met baksteenimitatie - vermoedelijk ter egalisering of ter bescherming van het

⁶³ Coomans, Th.. Reconquering a Lost Visibility: Catholic Revival in Early Industrial Belgium. In J. De Maeyer & P.-J. Margy (Eds.), Material Change. The Impact of Reform and Modernity on Material Religion in North-West Europe 1780-1920. (Kadoc Artes 19). Leuven: Leuven University Press. Binnenkort beschikbaar.

⁶⁴ idem

onregelmatige metselwerk - en de eveneens bepleisterde vensteromlijstingen met natuursteenimitatie bijzonder karakteristiek.

Het interieur is vooral bijzonder omwille van de homogeen neogotische factuur. De drie sobere altaren met getrapte compositie werden vermoedelijk uitgevoerd naar ontwerp van Hansotte, alleszins het Maria-altaar (circa 1877) waarvan de gesigioneerde, niet gedateerde ontwerptekening bleef bewaard. De preekstoel en een van de twee biechtstoelen werden rond 1882 op bestelling gerealiseerd door Van Roey en de figuratieve glas-in-loodramen werden vervaardigd in het atelier van Samuël Coucke (1833-1899) te Brugge.

Momenteel is de kerk bi-chroom, in lichte tinten geschilderd met goudaccenten ter hoogte van de kapitelen met vier geschilderde medaillons met evangelistensymbolen in het koor. De kerk had oorspronkelijk een polychrome afwerking en kende daarna meerdere opeenvolgende decoratiefasen. De kerk bezit tevens een aantal bijzondere polychrome houten beelden van Sint-Anna-ten-drieën (begin 16de eeuw) en van de Heilige Cornelius (17de eeuw) en twee gepolychromeerde reliekhouders van de twee patroonheiligen (einde 16de - begin 17de eeuw) de H. Medardus en H. Gildardus. een Lodewijk XV-communiebank.

Opmerkelijk zijn tevens de In de sacristie een ingebouwde kast met medaillons met de bustes van Christus Zaligmaker en van Onze-Lieve-Vrouw. Tenslotte is er zoals reeds vermeld, het unieke en sinds 21.08.1979 als monument beschermde Forceville-orgel dat in 1744 door de pastoor van Wolvertem bij de bekende Brusselse orgelbouwer werd besteld en in 1788 door Rossem werd aangekocht. Beschermd omwille van de historische waarde.

Hier kan zeker aan toe gevoegd worden: de belangrijkheid en de zeldzaamheid.

Historische, i.c. architectuurhistorische waarde: representatief en gaaf bewaard voorbeeld van een middelgrote, homogeen neogotische, landelijke parochiekerk met omringend ommuurd kerkhof, in 1874 door G. Hansotte opgetrokken in de vorm van een driebeukig volume in baksteen en natuursteen, met pseudo-basilicale opstand, pseudo-transept, driezijdig gesloten koor en een in het nieuwbouwproject geïntegreerde, mogelijk tot ca. 1300 opklimmende, natuurstenen westtoren met een fraai classicistische, hardstenen portiek van ca. 1750. In het torenvolume bevinden zich een aantal elementen die wellicht teruggaan tot deze oudste bouwfases. Wellicht werd de toren opgehoogd in de 19de eeuw met vernieuwde ingesnoerde spits.

Met haar krachtige en evenwichtige volumeopbouw, sobere vormgeving, ritmische verticale geleding met hoge lancetvensters en versneden steunberen en dit in combinatie met de harmonieus geïntegreerde, maatvoerende gotische toren is deze met bescheiden middelen gerealiseerde plattelandskerk bijzonder representatief voor het omvangrijke oeuvre van Gustave Hansotte (1827-1886) die als provinciaal architect voor het arrondissement Brussel (1869-1886) een aantal kerken realiseerde in een volumetrisch sterke, evenwichtige en verzorgd gedetailleerde neogotische stijl.

Andere realisaties door Hansotte van kerken (nieuwbouw of restauratie):

- Grimbergen, Parochiekerk Heilig Hart.
- Halle, Parochiekerk Sint-Jozef en Sint-Franciscus. Blijkens een oude foto op site OE was een zijportaal (?) in 1975 bepleisterd.
- Kampenhout, O.-L.-Vrouwkerk.
- Machelen Sint-Gertrudis (restauratiewerken en hoofdaltaar)

De aanwezigheid in de directe omgeving van de kerk van de vele grafstenen is van grote geschiedkundige waarde. Ze hebben een directe link met de geschiedenis van het dorp en haar bewoners. Er dient voldoende aandacht te gaan naar archeologie indien in de vloer van de kerk wordt gewerkt daar Hansotte de in de kerk aanwezige graven niet heeft verplaatst. Hij heeft wel de grafstenen verhuist naar het inkom portaal.

5. Visie op toekomstig beheer

5.1 Visie

Het kerkenbeleidsplan van 2017 stelt het volgende: 'Dit geklasseerde en nog te restaureren landelijk kerkje met 220 zitplaatsen en heel veel parking is voorbestemd om zowel ceremonie- als tentoonstellingskerk te worden'.

Beschrijving van het actueel gebruik en de actuele functie

Eens per maand is er een eucharistieviering voorzien en af en toe is er een huwelijk, een doop of begrafenis bij deze sterk vergrijzende bevolking, er is weinig inwijking. Regelmatig zijn er concerten en tentoonstellingen. Er is op paasmaandag een St.-Corneliusviering gevolgd door een paardenwijding.

Hoofddoelstelling:

1. Het behoud van de kerk in haar geheel met inbegrip van alle erfgoedelementen en cultuurgoederen en dit als materiële vertaling van haar historische karakteristieken die mee de geschiedkundige, artistieke en architectuur historische erfgoedwaarden bepalen. Dit beheersplan geeft vorm aan een toekomstgerichte visie. Dit vertaalt zich in het opzetten van gefaseerde regelmatige onderhoudscampagnes om de meest dringende werken aan te pakken en de fasering van een aantal grote restauratiecampagnes om de kerk voor de toekomst te vrijwaren.

Artistiek

Het is van groot belang de erfgoedelementen en de cultuurgoederen die bijdragen aan de artistieke waarde van deze kerk met zorg te bewaren.

Verschillende restauratiecampagnes dienen hiertoe te worden uitgewerkt.

De evenwichtige compositie van de kerk dient gerespecteerd. Er is vandaag geen behoefte de kerk te verbouwen of uit te breiden aangezien haar hoofd functie religieus blijft en ze qua oppervlakte voldoet aan de noden. Een afzonderlijke studie naar het gebruik van de kerk voor nevenbestemmingen kan hier verder uitsluitel over geven.

Oudheidkundig

Bodem: Het is belangrijk om bij werken in de ondergrond in de kerk alert te zijn voor sporen van de oude kerk. Het verdient aanbeveling om indien werken worden uitgevoerd in de omliggende groenzone of in de kerk eventueel voor het installeren van verwarming de nodige aandacht te besteden aan archeologie.

Muren: Er werden belangrijke bouwsporen getraceerd in de toren van de vroegere bouwfases zoals de dichtgemetselde gotische openingen. De bouwsporen dienen verder onderzocht zowel binnen als buiten en bewaard, in het bijzonder wat de dakstructuur betreft ter hoogte van de aansluiting van het oudste met het nieuwste gedeelte.

Geschiedkundig

Voor het dorp Rossem is de centrale positionering van de kerk historisch ruimtelijk-structurerend. Dorp en kerk zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Er moet vandaag en in de toekomst over gewaakt worden dat dit ook zo blijft door geen hoogbouw toe te laten in de dorpskern. Dit staat los van de functie als kerk.

Nevendoelstellingen om het behoud mee te ondersteunen:

Het ondersteunen en verder uitbouwen van de hedendaagse betekenissen van de kerk zoals de religieuze, de sociale en de culturele betekenis van dit kerkgebouw en de begraafplaats. Dit kan zich in de toekomst op verschillende manieren vertalen.

- Kerk als deel van collectief geheugen bewaren en versterken.
- Religieuze betekenis kan verder uitgebouwd worden door samen te werken met andere (geloofs)-gemeenschappen wat meteen ook de inter-culturele betekenis versterkt.
- Kerk als plek van bezinning en stilte versterken door de lichtsfeer aan te passen.
- Sociale en culturele betekenis van de kerk vandaag als ontmoetingsplaats verder uitdragen door het ontsluiten van de kerk voor andere dan zuiver aan religie gelinkte activiteiten zoals orgelconcerten op het te restaureren Forceville orgel, uitvoeringen door de harmonie, tentoonstellingen.
- Historische verankering van de kerk in het dorp en in het netwerk van kerken als herkenningpunten in het landschap expliciteren.
- De kerk opnemen in een duurzaam energiebeleid door vernieuwen van de technische installaties met bijzondere aandacht voor de impact op het gebouw en de cultuurgoederen.
 - o Het vernieuwen van de verwarming en het verbeteren van het klimaat is niet enkel gericht op comfort bezoekers maar is eveneens noodzakelijk voor het behoud in optimale omstandigheden van de erfgoedelementen en de aanwezige kunstwerken.
 - o Het vernieuwen van de elektriciteit/verlichting is niet enkel nodig vanuit veiligheidsoverwegingen maar een nieuw lichtontwerp met enerzijds verwijzing naar 1900 waarbij de lichtelementen laag tegen de kolommen hingen (dit kan in hoge mate bijdragen tot een herstel van de oorspronkelijke ingetogen sfeer van de kerk) en anderzijds een flexibele opstelling ifv nieuwe functies.
 - o Het vernieuwen van de geluidsinstallatie is noodzakelijk wil men ook nieuwe culturele functies een plaats geven in de kerk. Geluid en akoestiek zijn belangrijke betekenisdragers in een kerk.

Sanitaire voorzieningen aanpassen aan huidige normen van toegankelijkheid.

Om de erfgoedwaarden in stand houden is een allesomvattende restauratiecampagne noodzakelijk die eventueel kan opgedeeld worden in verschillende stappen in volgorde van dringendheid:

1. Asbestinventarisatie en verwijderen van alle asbesthoudende materialen uit de kerk.
2. Inventariseren van de resterende muurdecoraties in koor en schip.
3. Vochtprobleem in kaart brengen en saneren.
4. Stabiliteit en opgaande structuren : restauratie (steenvervanging en voegwerken, verwijderen storende cementbezetting en vervangen door aangepaste bezetting.) zie 5.2. Stabiliteit en 5.3 Probleemstelling exterieur

5. Daken
Dakstructuur: vervangen van kapotte onderdelen of vervolledigen ontbrekende onderdelen, inclusief behandeling tegen aantasting zwammen en houtborende insecten + brandwerende behandeling
Dakbedekking, regenwaterafvoer, adequaat aansluiten op riolering
6. Gevels en gevelsluiting
Vensters + deuren
7. Technieken: beveiliging + electra + verwarming + sanitair
8. Interieurrestauratie: zie hieronder ivm probleemstelling interieur zie 5.4
9. Omgeving:
Inventarisatie kerkhof + heraanleg bestrating en beplanting
Restauratie ommuring
10. Cultuurgoederen
Bijzondere aandacht dient te gaan naar het Forceville orgel. De beste garantie voor het behoud ervan is het bespeelbaar houden.

Volgende bijkomende studies worden best opgemaakt:

1. Ontwerp restauratie kerkhof en omgeving
2. Studie nevenbestemmingen kerk
3. Verdere analyses van het interieur
4. Verwijderen asbest

5.2 Stabiliteit

Op basis van de visuele vaststellingen worden onderstaande besluiten en adviezen geformuleerd:

Houtstructuren

- De aanwezige houten dak structuren vertonen sporen van houtaantastingen t.g.v. insecten, water insijpelingen en schimmels. Vooral de dak structuren van het schip, de zijbeuken en het koor worden gekenmerkt door (actieve) insectenaantastingen. In de torenspits kan verder ook een schimmel worden vastgesteld. Om de graad van aantasting en de kwaliteit (weerstand) van de aanwezige houtstructuren in kaart te brengen, adviseren we om op korte termijn een algemeen houtonderzoek te laten uitvoeren. Het houtonderzoek bestaat uit een grondige visuele inspectie en het uitvoeren van resistographboringen (weerstandsmetingen). Op basis van dit onderzoek kan een inschatting gemaakt worden van de toestand van de dak structuren en de eventueel noodzakelijk uit te voeren herstellingswerken.
- De herstellingswerken aan de houten dak structuren kunnen o.a. bestaan uit één of een combinatie van volgende maatregelen:
 - Het herstellen van aangetaste balkkoppen door middel van polymeerchemische balkkopprothesen (met epoxy(giet)mortel) (bv. balkkoppen t.h.v. transept noordelijke zijbeuk),
 - Het polymeerchemisch herstellen van verbindingen,
 - Het herstellen van elementen en/of verbindingen d.m.v. het inlassen van nieuwe stukken hout.

- Het verbeteren en/of herstellen van openstaande (liplas)verbindingen.
- De volledige houtstructuur moet curatief en preventief behandeld worden tegen insecten en zwamlichamen. Specifieke aandacht is vereist voor de spantdelen zoals onder andere de spantvoeten.
- Het is aangewezen om op termijn een stabiele en veilige loopbrug met leuning of valbeveiliging te voorzien t.h.v. het middenschip en de zijbeuken, zodat de zolders op een veilige manier bereikbaar blijven.
- Idealiter worden de houten gewelven aan de bovenzijde ontdaan van alle vuil en stof. Het betreden van de gewelven is evenwel niet mogelijk.
- De bestaande dakbedekkingen en -dichtingen dienen nagekeken en daar waar nodig hersteld te worden. Ter hoogte van de insnoering van de torenspits zijn immers verschillende loden slabben en leien verdwenen.

Metselwerkstructuren

- Lokaal kunnen zones worden vastgesteld waarbij het metselwerk degradatie vertoont t.g.v. vorst-dooi-cycli. Vooral aan de onderzijde van de gevels en de steunberen, t.h.v. de gecementeerde plint, is het metselwerk vaak sterk aangetast van wege de verhoogde vochtbelasting. Verder dient te worden opgemerkt dat vooral het voegwerk en de legmortel lokaal sterk en diepgaand zijn uitgeloozd. Op basis van de visuele inspectie kan echter aangenomen worden dat het hoger gevelmetselwerk (bakstenen) nog in relatief goede staat verkeert. Over het algemeen zijn de aanwezige bakstenen van goede kwaliteit en vertoont het baksteenmetselwerk zelf relatief weinig (vorst)schade.
- Het is aangewezen om de volledige bestaande gevelbepleistering (kalk- en/of cementhoudend) te verwijderen en al het (onderliggend) beschadigd metsel- en voegwerk te herstellen. Daarna kan eventueel een nieuwe kalelaag of gevelbepleistering worden aangebracht.
- Ook aan de kerkhofmuur dienen de nodige metselwerkherstellingen te worden uitgevoerd. Daarnaast is het aangewezen om de natuurstenen dekstenen opnieuw vast te zetten en de open voegen te dichten. In elk geval dienen waterinfiltraties van bovenaf zoveel mogelijk te worden vermeden.
- De herstellingswerken aan de metselwerkgevels en kerkhofmuur bestaan uit:
 - Het verwijderen van al het loszittend voegwerk en de sterk aangetaste (verzande) legmortel + het opnieuw diep heropvoegen met een compatibele voegmortel.
 - Het verwijderen en vervangen van de loszittende bakstenen en steenstukken (vorstschade).
 - Steenvervanging waar nodig (indien sectie met meer dan 50% is afgenomen).
- Gezien de sterke schade onderaan wordt verwacht dat ook het funderingsmetselwerk deels hersteld zal moeten worden.
- Om in de toekomst vocht- en vorstschade aan het baksteenmetselwerk te vermijden zal het metselwerk behandeld moeten worden tegen opstijgend vocht door middel van een injectievloeistof net boven het maaiveldniveau. Het aanbrengen van een nieuwe plint/cementering wordt ten stelligste afgeraden. Eventueel kan de een natuurstenen plint of een kalkpleister worden aangebracht.
- De aanwezige scheurvorming in de metselwerkgevels dient hersteld te worden door middel van scheur overbruggende wapening (lintvoegwapening of korte rechte ankers).
- De aanwezige metalen verbindingen zoals trekkers en muurankers dienen gecontroleerd en indien

nodig hersteld of herbevestigd te worden.

5.3.Probleemstelling exterieur

Toren:

- zuivere restauratie met behoud van bouwsporen
- bijkomend onderzoek naar afwerklagen op de wanden van de toren middels studie van de oostelijke wand van de toren thv de zolder schip.
- Verder in kaart brengen van baksteenformaten ter ondersteuning van de bouwchronologie

Voor wat de 19de eeuwse fase betreft, is het duidelijk dat ingrijpen hoognodig is. Het metselwerk moet opnieuw gevoegd worden. De grote vraag hier is naar welk uitzicht dat moet gebeuren: de fase Hansotte of de fase met baksteenimitatie? De fase van 1874 geeft een extra probleem doordat eigenlijk niet geweten is hoe de afwerking van de voegen of plint was.

Andere realisaties door Hansotte van kerken (nieuwbouw of restauratie) geven altijd het gebruik van blote baksteen en zandsteen:

- Grimbergen, Parochiekerk Heilig Hart.
- Halle, Parochiekerk Sint-Jozef en Sint-Franciscus. Blijkens een oude foto op site OE was een zijportaal (?) in 1975 bepleisterd.
- Kampenhout, O.-L.-Vrouwkerk.

De plint aan exterieur is bij die voorbeelden ofwel opgemetseld uit blote baksteen, ofwel uit zandsteen. In situ in Rossem lijkt het duidelijk dat er waar nu de cementplint zit geen ruimte heeft bestaan voor een zandstenen plint. Bijgevolg staat het vast dat de oorspronkelijke plintzone bestond uit bloot liggend metselwerk.

Helaas weten we niet met welke materialen en hoe dat de voegen van het metselwerk waren afgewerkt.

Wat hier zeker ook in overschouw moet worden genomen is dat de ontwerper Hansotte er niet in geslaagd is om een architectuur te bekomen die adequaat problemen met vocht in de wanden kon voorkomen of weerstaan. De fase met de baksteenimitatie probeerde hier een antwoord op te bieden met de cementpleister en loste dat esthetisch op met de baksteenimitatie. Zo'n oplossing moet opnieuw gezocht worden en het is niet zeker dat de fase met baksteenimitatie onzichtbaar kan gerestaureerd worden; verwijderen van alle resten cement om terug te keren naar de fase van 1874 met blote baksteen is onmogelijk zonder veel schade aan de bakstenen. In dat opzicht is het beter om lokaal die goed hechtende restanten van cement te laten zitten en te integreren in/onder een nieuwe pleister.

Dit is een voornaam argument pro hernemen van de baksteenimitatie. Het gebruik van de baksteenimitatie op de volledige buitengevels van koor en schip is redelijk uniek en verdient het om overwogen te worden als fase van restauratie/reconstructie. Verdere argumenten pro deze behandeling zijn dat het ons ontbreekt aan duidelijkheid over hoe de oorspronkelijke voegafwerking dan wel gebeurde (platvol, snijvoeg?) en daar enkel een arbitraire beslissing in gemaakt kan worden tenzij alsnog het oorspronkelijke lastenboek zou opduiken.

Behandelingsopties exterieur

Op korte termijn zou het probleem van de graafwespen en de metselbijen kunnen aangepakt worden door nabij een insectenmuur te voorzien.

Ter herhaling, er zijn twee mogelijke opties voor het schip:

- Terugkeer naar de fase van G. Hansotte met bloot liggend metselwerk
- Reconstructie van de fase met de baksteenimitatie.

Los van welke restauratieoptie die overwogen zou worden, dient behandeling van het buitenparement te bestaan uit minstens het volgende:

- Verwijdering van loszittend pleisterwerk op bakstenen.
- Verwijdering van alle cement in de voegen.
- Verwijdering van de cementen plint + opnieuw opmetselen van beschadigde zones.
- Voorzien van een dampopen voegmortel.
- Verbetering van vochtthuishouding op niveau van grondvocht (ook in interieur).

Gezien de zachtheid van de metselmortel is het hier aan te bevelen om boven het maaiveld geen gebruik meer te maken van cement in herstellmortels, niet zuiver en niet in bastaardmortels.

In dit geval is het gebruik van **traskalkmortels** voor zowel herstel van metselwerk, van voegen of van de plintzone met simili voegwerk aan te bevelen. Dit kan soms een belemmering zijn wanneer een bepaalde kleur van voeg gewenst is.

Mocht overwogen worden om de baksteenimitatie te reconstrueren dan wordt best gekozen voor opnieuw een **minerale verf op basis van kaliumsilicaat**. De nieuwe generatie van solsilicaatverven lijkt dan weer best te vermijden. Het waterwerend vermogen van deze verven is weliswaar veel beter, maar dat doet hen ook meteen veel sterker afwijken van het origineel in die mate dat ze niet meer het karakter hebben van een minerale verf. Het gebruik van solsilicaten impliceert ook dat nadien geen zuiver minerale producten meer kunnen worden toegepast.

Een derde mogelijkheid kan nog worden toegevoegd aan de behandelingsopties voor het schip. Een budgettair vriendelijkere optie bestaat uit het enkel reconstrueren van de rode achtergrondkleur van de huidige baksteenimitatie.

5.4, Probleemstelling interieur

Er is volstrekt geen historisch verband te vinden tussen de afwerkingsmaterialen binnen en buiten de kerk. Het is ook niet omdat de binnenzijde van de kerk vrijwel volledig voorzien was van steen- en voegimitaties dat dit betekent dat dit ooit is samengegaan met de baksteenimitatie van de buitengevels. Een restauratieontwerp voor de binnen- en binnenzijde van de kerk moet uiteraard niet a priori eenzelfde fase voor ogen hebben.

Een algemene vaststelling is dat sinds de bouwphase van het nieuwe schip en koor er steeds een algemeen decoratief plan is geweest in het kerkinterieur. De oorspronkelijke, neogotische fase werd in een tweede fase nog wat flamboyanter, nadien nog volgde in het koor de toevoeging van de 4 evangelisten in Art Deco-stijl en vanaf eind jaren '60 volgde de intrede van de kleurige asbestplaten en kwamen in sneltempo een aantal fasen aan bod met soms zeer uitgesproken kleurschema's.

Aan interieurzijde is niet veel meer bewaard gebleven van afwerking tegen de buitenwanden. Het gebruik van het leemzand voor de metselmortel en in de pleisters aan binnenzijde hoeft op zich geen probleem te zijn maar dan dient dampopenheid van het geheel wel gegarandeerd te worden. Leem, leemzand en kalk in onderlinge metselsamenstelling kunnen vochttransport goed verdragen zolang overtollig vocht maar kan blijven uitdampen en zich niet ter plaatse ophoopt.

De gesjabloneerde schilderijen in het hoofdkoor verkeren allicht allen in slechte staat. Enkel de bovenste delen zijn wellicht het best bewaard. Dit maakt dat een restauratie van de schilderijen eigenlijk weinig kans op slagen heeft. Een archeologische benadering waarbij de restanten op zich blijven bestaan zonder visuele completering werkt niet voor dit soort van repetitieve schilderijen.

Veel zou daarom moeten worden gecompleteerd en hierbij kan men zich afvragen of een volledige reconstructie budgettair dan niet beter zou uitkomen zeker als dan meteen gewerkt kan worden met meer geschikte materialen voor deze site? Ook een conservatie van de resterende delen wordt technisch bemoeilijkt door het gebruik van het leemhoudende zand in de basispleister.

Om definitief uitspraak te kunnen doen over de toekomst van de gesjabloneerde schilderijen zouden ze eerst volledig moeten geïnspecteerd kunnen worden zodat een volledige staat van bewaring kan worden opgesteld.

De kans dat er ook in het schip achter de asbestplaten nog decoraties gevonden worden, anders dan de steenimitatie met klaverblad, is zeer klein maar niet helemaal uit te sluiten.

Behandelingsopties interieur

Los van de zones in de kerk waar specifieke elementen zoals de epitafen en de neogotische sjabloneringen in het koor een andere aanpak vragen, is het opnieuw schilderen van het interieur aangewezen. In welke mate de oudere fasen daarbij als inspiratiebron kunnen dienen zal nog voorwerp uitmaken van overleg. We willen hier enkel reeds de mogelijke scenario's kort aanhalen.

Technisch beschouwd wordt voor het niet-decoratieve schilderwerk op wanden en gewelven in dit geval best gebruik gemaakt van siliconenharsverf (of de daarvan afgeleide hybride-silaan-micropolymeer dispersieverf). Voordeel van deze verf op de overige spanningsarme en dampopen verfsystemen is hier dat ze in de verre toekomst met dezelfde materialen als de bestaande latexverven kan worden verwijderd. Dit zou in één beweging kunnen gebeuren. De huidige latexverven zijn wonderwel goed bewaard, maar er dient toch te worden voorzien dat zij ooit hun draagkracht zullen verliezen.

Deze siliconenharsverf is enkel geschikt om oudere, matte verven zoals kalk- of lijmverven na te bootsen. Het is niet mogelijk om daar bijvoorbeeld schilderijen in olieverf mee te imiteren omdat het een totaal ander karakter heeft.

De goede conditie van de latexverven en het gevolg dat ze zonder weinig moeite kunnen worden overschilderd heeft ook als grote voordeel dat een zeer grondige en dus destructieve restauratie vermeden wordt. Dit maakt dat het onderste nog niet uit de kan moet gehaald worden; door te overschilderen blijft de historische gelaagdheid van de afwerkingslagen behouden.

Naar valorisatie toe zijn er volgende overwegingen te maken over de gesjabloneerde schilderijen in het koor:

- De neogotische sjabloneringen in het koor zijn waardevol genoeg om te restaureren als ze nog in goede staat verkeren (wat allicht niet het geval zal zijn).
- De neogotische sjabloneringen in het koor zijn waardevol genoeg om de best bewaarde of representatieve delen te conserveren (er is een goede mogelijkheid dat die bepaalde delen goed bewaard zijn).
- De neogotische sjabloneringen in het koor zijn waardevol genoeg om volledig te reconstrueren.

De schilderijen blijven wel de belangrijkste getuige van de eerste neogotische fasen en vallen wellicht binnen het architecturale concept van ontwerper Gustave Hansotte. Het samengaan met de steenimitatie op de overige wanden wordt daar best bij betrokken.

Indien reconstructie van één van de neogotische fasen voor de gehele kerk een optie zou zijn dan dient er verder stratigrafisch kleuronderzoek voorzien te worden. Er zijn immers onvoldoende details reeds opgemeten. De wanden en gewelven van het koor zijn zeker verder te onderzoeken omdat die door de slechte bereikbaarheid onderbelicht zijn gebleven.

Naar valorisatie toe dient er geen waarde gehecht te worden aan de ingrepen die gebeurden vanaf dat de asbestplaten werden geïnstalleerd. Hoewel de asbestplaten, zowel de rode Glasal als de omkadering met reliëfornamentiek, ook getuigen van een vroegere esthetiek en een bepaalde industriële en technische waarde meedragen, wordt het moeilijk vanwege hun schadelijke aard om ze te behouden.

Ook de Art Deco schilderijen met de evangelisten in het koor hebben een artistieke waarde. Helaas hebben ze nooit samen bestaan in het interieur met de neogotische schilderijen die alleszins minstens gedeeltelijke conservatie waard zijn. Het zou een anachronisme zijn om de Art Deco evangelisten en de neogotische sjabloonschilderingen samen te tonen in het koor, maar met juiste duiding is dat geen probleem.

Ten slotte dient men hier zich ook af te vragen of er überhaupt gebruikers en beheerders van de kerk zitten te wachten op stijlpurisme.

Mogelijke algemene opties zijn daarom:

- o Neutraal kleurgebruik dat niet refereert naar voorgaande afwerkingsfasen. Er wordt een nieuw kleurschema gebruikt dat niet gebaseerd is op oudere afwerkingsfasen. Hierbij is het perfect mogelijk om verschillende elementen uit verschillende periodes samen te tonen.
- o Een reconstructie/behoud van één van beide neogotische fasen in de hele kerk. Dit is de optie die de zwaarste inspanning vergt. Het gehele interieur wordt dan op basis van verder kleuronderzoek grotendeels gereconstrueerd. Sommige van de neogotische sjabloonschilderingen kunnen gerestaureerd en geïntegreerd worden. Hierbij wordt afgewogen wat het duurzaamste is: restauratie of reconstructie?
- o Een reconstructie/behoud van één van beide neogotische fasen in één of meerdere gedeeltes in de kerk + neutraal kleurgebruik in de overige delen. Hier wordt er geopteerd om één of meerdere delen van de kerk te restaureren/reconstrueren. Er is nog beperkt verder kleuronderzoek nodig. Sommige van de neogotische sjabloonschilderingen kunnen gerestaureerd en geïntegreerd worden. Overige delen krijgen een nieuw kleurschema dat niet gebaseerd is op oudere afwerkingsfasen.

- Een reconstructie/behoud van één van beide neogotische fasen in één of meerdere gedeeltes in de kerk + vereenvoudigd kleurgebruik in de overige delen. Hier wordt er geopteerd om één of meerdere delen van de kerk te restaureren/reconstrueren en de overige delen te herschilderen in basiskleuren die ontleend worden aan een neogotische fase. Er is nog aanzienlijk wat verder kleuronderzoek nodig. Sommige van de neogotische sjabloonschilderingen kunnen gerestaureerd en geïntegreerd worden.
- Een reconstructie van de Art Deco fase in de gehele kerk. De asbesthoudende platen van het koor worden gekopieerd met hedendaagse materialen zoals polyester. Voordelen zijn dat de neogotische schilderingen geconserveerd kunnen worden achter nieuw (ademend) plaatmateriaal. Het gehele interieur wordt dan op basis van verder kleuronderzoek grotendeels gereconstrueerd.
- Een reconstructie van de Art Deco fase, beperkt tot enkel het hoofdkoor van de kerk. De asbesthoudende platen van het koor worden gekopieerd met hedendaagse materialen zoals polyester. Voordelen zijn dat de neogotische schilderingen geconserveerd kunnen worden achter nieuw (ademend) plaatmateriaal. Overige delen krijgen een nieuw kleurschema dat niet gebaseerd is op oudere afwerkingsfasen.

Betreffende de altaren: er is materiaal-technisch gezien geen enkele noodzaak om de drie altaren te restaureren door de overschildering te verwijderen. Esthetisch zou dit echter wel een verbetering zijn en in die zin is het een optie. De witte steen van het altaar is zeer gevoelig voor mechanische schade zodat verwijderen van overschilderingen best enkel door ervaren restaurateurs wordt ondernomen.

6. Opsomming en verantwoording van de beheersmaatregelen

ALGEMEEN

Hoofddoelstelling: Behoud van de kerk. Historische & artistieke waarde, architectuurhistorische waarde in stand houden en versterken

Algemeen geldt dat de werken onder hoofdstuk 6 niet automatisch in aanmerking zullen genomen worden bij het bepalen van een premie. De afweging zal door het agentschap Onroerend Erfgoed concreet gemaakt worden bij de aanvraag tot toelating en/of tot het bekomen van een premie conform de geldende regelgeving. De werken zullen bij aanvraag van een premie verder beschreven en uitgesplitst worden in betoelaagbare en niet-betoelaagbare werken. Elk op te stellen onderhoudsplan zal tevens de uitsplitsing maken in betoelaagbare en niet-betoelaagbare werken. Een goedgekeurd beheersplan blijft steeds ondergeschikt aan de vigerende regelgeving. De werken die als 'premiegerechtigd' staan aangeduid in de tabel worden bij een concreet premiedossier nog afgetoetst aan de wetgeving hieromtrent in het Onroerenderfgoedbesluit, meer bepaald aan artikel 11.2.4.

De kerk heeft nood aan een volledige restauratie.

Volgende opeenvolgende campagnes zijn dringend uit te voeren:

Subsidieerbaar

Dringende werken erfgoedelementen

Hiervoor kan een meerjaren onderhoudsplan met kostenraming worden opgemaakt in overleg tussen Kerkbestuur – gemeentebestuur en Monumentenwacht.

Dit beheersplan is hiertoe een eerste aanzet.

Opeenvolgende jaren vanaf goedkeuring beheersplan.

- verwijderen asbesthoudende bekledingen (inventarisatie vrijgekomen muurschilderingen)
- behandeling tegen opstijgend vocht
- houtbehandeling alle hout en meubilair
- zwambehandeling zolder
- schilderwerken metaalstructuren
- herstelwerken aan daken, goten, regenafvoeren en aansluitingen

De dossiers worden gecombineerd en/of in opeenvolgende jaren opgemaakt volgens noodzaak en hoogdringendheid van de uit te voeren werken zoals vermeld in het overzicht in **bijlage 0** dit kan zijn:

- Jaarlijks
- 2-jaarlijks
- 5-jaarlijks

In functie van de maximaal toe te kennen premies.

Onderhoudswerken erfgoedelementen onroerend door bestemming en cultuurgoederen

Voor de huidige toestand en de beknopte beschrijving van de uit te voeren werken verwijzen wij naar de lijst van cultuurgoederen in **bijlage 1 en het hoofddossier beheersplan**.

- Communiebanken
- Biechtstoelen
- Preekstoel
- Orgel
- Houten polychrome beelden
- ...

Actualisatiecampagne I – Studie nevenbestemmingen:

Naast de hoofdbestemming die religieus blijft. (zie ook kerkenbeleidsplan in **bijlage 8**)

Actualisatiecampagne II - technieken:

Studie vernieuwen technieken (verwarming/klimaat, verlichting, electra, geluidsinstallatie)

Studie beveiliging (anti-diefstal en brandbeveiliging)

Restauratiecampagne I erfgoedelementen

Voor de huidige toestand en de gedetailleerde beschrijving van de uit te voeren werken verwijzen wij naar de vorige hoofdstukken.

Niet - subsidieerbaar

Onderhoudswerken aan andere dan cultuurgoederen

Voor de huidige toestand en de beknopte beschrijving van de uit te voeren werken verwijzen wij naar de lijst van andere dan cultuurgoederen in **bijlage 2**.

RESTAURATIE- & ONDERHOUDSWERKEN ERFGOEDELEMENTEN PER RUBRIEK ZIE BIJLAGE 0

Lidmaatschap Monumentenwacht garandeert een regelmatig nazicht van het gebouw met de erfgoedelementen en van de cultuurgoederen waardoor zeer snel kan ingegrepen worden bij eventuele schade.

VOORSTEL FASERING in Bijlage 0

7. Voorstel van opvolging en evaluatie

Het erfgoed is bouwfysisch in zeer slechte staat, vooral het 19de eeuwse gedeelte omwille van de mineure kwaliteit van de metselmortel. De pleisterlaag met baksteenimitatie heeft de situatie enkel verslechterd.

Er dringt zich dus een totale restauratie van de kerk op.

De uit te voeren werken dienen uitgevoerd op korte / middellange / lange termijn

Het verslag of voortgangsrapport zal jaarlijks en 5-jaarlijks worden opgemaakt waarbij het verloop van de werkzaamheden zal worden beschreven met vermelding van aard, plaats, datum, resultaat, incl. fotomateriaal. Het verslag zal worden opgemaakt door de Kerkfabriek bijgestaan door een erfgoedexpert.

Daarin zal telkens vermeld worden wat de vooropgestelde doelstellingen waren en of die zijn bereikt.

5-jaarlijks voor grote restauratiecampagnes

1. Stabiliteit en opgaande structuren
2. Daken (Dakstructuur, dakbedekking, regenwaterafvoer, riolering)
3. Gevels en gevelsluiting
4. Technieken: beveiliging + electra + verwarming
5. Interieurrestauratie
6. Omgeving
7. Cultuurgoederen

Jaarlijkse tussentijdse rapportering voor wat de dringende werken betreft.

De verschillende werken en events worden bijgehouden in een onderhoudslogboek.

8. Bijlagen

De bijlagen zijn opgenomen in afzonderlijke digitale mappen gevoegd bij dit dossier.

Bijlagen	Niet van toepassing (en dus niet bijgevoegd)	Bijgevoegd (nummering!)
Perimeter van gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en N-pijl)		x opgenomen in beheersplan 1.3. Afbakening - Fig 3, p. 15
Lijst van premiegerechtigde werken		Bijlage 0
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating	X	
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart	X	
Lijst van open erfgoed met aanduiding op kaart	X	
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed die in aanmerking komen voor een premie met aanduiding op kaart	X	
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	X	
Lijst van cultuurgoederen die in aanmerking komen voor een premie		Bijlage 1
Lijst van premiegerechtigde werken aan een orgel dat dateert van na WOI	X	
Lijst van handelingen waarvoor CBS niet kan oordelen dat ze van die aard zijn om wezenlijke eigenschappen van een	X	

DG/SG te verstoren		
Extra bijlages		
Inventaris andere dan cultuurgooderen.		Bijlage 2
Archivalisch_bouwhistorische studie		Bijlage 3
Materiaal_technische studie		Bijlage 4
Stabiliteitsstudie		Bijlage 5
Fotoreportages		Bijlage 6
Asbestinventaris		Bijlage 7
Kerkenbeleidsplan		Bijlage 8
Beveiliging & onderhoud van de kerk		Bijlage 9